Burgerslachtoffers van het nazi-bewind in Udenhout en Biezenmortel tijdens de bezetting

ISBN/EAN 978-90-78933-53-3

Uitgever “’t Schoor, Erfgoedcentrum voor Udenhout en Biezenmortel”

Oktober 2024

Oplage 200

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door het “Kees van Kempen boekenfonds”.

© Alle rechten voorbehouden. De uitgever vindt het fijn als gedeeltes uit deze publicatie worden overgenomen, mits met juiste bronvermelding.

VOORWOORD

Bij de viering van 50 jaar bevrijding van Udenhout en Biezenmortel in 1994 is door Heemcentrum ’t Schoor een boek met de titel “Over d’n oorlog” uitgegeven. Het schrijversteam van dit boek heeft daarvoor behalve archieven, oude documenten, dagboeken en foto’s dankbaar gebruik kunnen maken van mensen die de oorlog zelf bewust hebben meegemaakt. Het waren veelal inwoners van Udenhout en Biezenmortel die in 1994 68 jaar of ouder waren en die aan het einde van de oorlog dus al volwassen waren en die zich ook bewust waren van de ernstige gebeurtenissen die zich in de oorlog voordeden en dit soms zelf aan den lijve ondervonden hebben. Al die verhalen zijn in het boek opgetekend en voor de toekomst bewaard.

In 1994 hebben ook enkele onderduikers hun persoonlijke verhaal verteld over de periode dat ze in Biezenmortel zaten ondergedoken. Joodse onderduikers maar ook onderduikers vanwege de arbeitseinsatz. Een spannende tijd voor de onderduikers maar ook voor de mensen die hen onderdak boden, een moedige daad bovenal. Want dat het verkeerd kan aflopen werd duidelijk toen op 17 april 1943 het Joodse echtpaar Jacob en Amelie Haimann in Biezenmortel samen met Jan Keuninx, die hen onderdak bood, werden opgepakt. Het Joodse echtpaar werd op 21 mei vermoord in Sobibor. Jan Keuninx werd na drie dagen weer vrijgelaten na bemiddeling van de Kapucijnen. Het zullen onvoorstelbaar spannende dagen zijn geweest voor zijn familie, de andere Biezenmortelse onderduikers en degenen bij wie ze waren ondergedoken.

Sinds 1994 zijn vele oorlogsbronnen digitaal ontsloten en we kunnen nu een completer beeld schetsen van de verschrikkingen die de Joodse onderduikers hebben moeten doorstaan. Dankzij de hulp van verschillende mensen uit Udenhout en Biezenmortel zijn diverse onderduikers in Biezenmortel en Udenhout uit handen van de bezetter kunnen blijven.

Dit boek gaat over de burgerslachtoffers van het Nazibewind in Udenhout en Biezenmortel tijdens de bezetting. Joodse onderduikers, een verzetsman en in Duitsland te werkgestelden die de oorlog niet overleefden maar ook over (Joodse) onderduikers die dankzij een onderduikadres in Biezenmortel of Udenhout overleefden. Zij moesten na de oorlog verder zonder familie en waren in de oorlog niet vrij om te gaan en staan waar ze wilden. Ook zij zijn slachtoffers van de Nazi’s.

Tegelijk met de presentatie van dit boekje zullen er in Biezenmortel en Udenhout ook enkele struikelstenen gelegd worden. Met die steentjes in het trottoir kunnen de mensen aan de vergetelheid worden ontrukt die tijdens de Tweede Wereldoorlog door vervolging en geweld zijn omgekomen. Immers ‘Een mens is pas vergeten als zijn naam is vergeten’ is het motto dat ontleend is aan de Joodse Talmoed.

Frank Scheffers
voorzitter Kees van Kempenschrijversteam

1 HET GEZIN HAIMANN-GOLDSCHMIDT

Jakob Haimann is geboren op 6 januari 1877 in Stolberg. Dat is een plaatsje in de buurt van Aken. Hij is een zoon van Hermann Heijmann en Johanna Weijl. Jakob trouwt op 11 december 1910 met Amelie Sara Goldschmidt. Zij is geboren in Hamburg op 4 maart 1890.

Het echtpaar ging in Keulen wonen. Daar werden hun twee zonen geboren; Kurt Willy Haimann op 17 september 1911 en Rudi Haimann op 10 juni 1919. In 1921 verhuizen ze naar Den Haag waar ze aan de Laan van Meerdervoort 324 wonen. Het beroep van Jakob is koopman.

In 1933 woont het gezin in een nieuw, voor die tijd modern, appartement aan de Courbetstraat 21 III in Amsterdam Oud-Zuid. Jakob is directeur/eigenaar van een groothandel in kousen, sokken en handschoenen: N.V. import Mij A. Bernheim. Het kantoor van dit bedrijf was gevestigd in een grachtenpand aan de Keizersgracht 282. Dit van oorsprong Duitse bedrijf was opgericht door Alfred Bernheim (1855-1925) in Keulen. Alfred was getrouwd met Hulda Weijl (1858-1937), een tante van Jakob Haimann.

Maatregelen tegen de Joden na de Duitse inval

In mei 1940 valt Duitsland Nederland binnen. De Duitse bezetters begonnen vrijwel direct met het nemen van maatregelen tegen Joden. Zo werden in november 1940 de Joodse ambtenaren ontslagen. In 1941 kreeg iedereen een identificatieplicht met een persoonsbewijs, voor de Joden was op het persoonsbewijs een grote J gestempeld. Daarnaast kregen Joden zogenaamde "rechten", er kwam een Joodse Raad en een Joodse Schouwburg. Hiermee kregen Joden de illusie dat ze nog rechten hadden. Op 19 mei 1941 nam de top van het Duitse Reichskommissariat Niederlande (Arthur Seyss-Inquart en zijn vier Generalkommissare) het besluit dat alle Joden uit Nederland zouden moeten verdwijnen. Hun totale vermogen zou onder leiding van de Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft als sluitstuk van de uitplundering van de Joden worden gevorderd om de operatie te betalen. De Joden zouden dus hun eigen deportatie moeten betalen.

De zonen Kurt en Rudi worden opgepakt

11 juni 1941 was voor het gezin Haimann-Goldschmidt een zwarte dag. Bij een razzia op die dag werden de zonen Kurt en Rudi opgepakt. Op 11 juni 1941 vond in Amsterdam een tweede razzia plaats naar aanleiding van de aanslagen op gebouwen van de Duitse Wehrmacht. Joodse cafés en sportclubs werden doorzocht. Er werden 310 jonge Joodse mannen gearresteerd door de Amsterdamse politie en de Ordnungspolizei. Ze werden afgevoerd naar het gebouw van de Sicherheitsdienst (SD) aan de Euterpestraat, waar ze zich op de binnenplaats in rijen moesten opstellen. Binnen zaten de twee nietsvermoedende voorzitters van de Joodse Raad, Cohen en Asscher. Zij waren eerder die dag bij de SD ontboden om een aantal zaken te bespreken en werden van de buitenwereld afgesloten. Pas ’s avonds werd hen verteld dat er als represaille voor een bomaanslag op 14 mei 1941 van het verzet en een aanslag op de Luftwaffe telefooncentrale op 3 juni 1941 Joodse jongens en mannen waren opgepakt. De Joodse jongens en mannen werden daarna overgebracht naar het interneringskamp in het Noord-Hollandse Schoorl. Een deel werd vrijgelaten wegens gezondheidsredenen. De rest van de mannen werden op 26 juni 1941 doorgestuurd naar Kamp Mauthausen.

Razzia van 11 juni 1941

Wat zijn de achtergronden van de razzia van 11 juni 1941? In 1934 was een Nederlands opleidingscentrum in de Wieringermeerpolder nabij Slootdorp opgericht dat de naam “Het Joodse Werkdorp Nieuwesluis” kreeg. Hier volgden uit Duitsland en Oostenrijk gevluchte

(jonge) Joden een agrarische vakopleiding, die ze in staat zou moeten stellen zich te vestigen in Palestina. In maart 1941 werd het dorp ontruimd. De werkdorpers gingen naar Amsterdam. Op 11 juni 1941 viel er bij de mannelijke oud-Werkdorpers die in Amsterdam woonden een bericht van de Joodsche Raad in de bus. Daarin stond dat het Werkdorp Nieuwesluis weer openging en dat de Duitsers hen ’s avonds thuis zouden ophalen. Het bestuur van het Werkdorp en de Joodsche Raad waren blij met het besluit van de Duitse autoriteiten, want in Amsterdam was weinig werk voor de jongeren. Een paar dagen daarvoor was SD’er Klaus Barbie bij de Joodsche Raad op bezoek geweest om te vragen of zij de oud-bewoners van het Werkdorp een bericht wilden sturen zodat ze niet zouden schrikken als ze werden opgehaald. En kon hij misschien ook een lijst met hun namen en adressen krijgen? De Joodsche Raad vond dat prima. Willy Lages, hoofd van de SD, liet de lijst per buurt uitsplitsen en gaf Amsterdamse politieagenten opdracht om de jongeren ’s avonds vanaf zeven uur op te halen. Ze kregen steun van de Ordnungspolizei. Er bleek helemaal geen sprake te zijn van een terugkeer naar de Wieringermeer; de Joodsche Raad was in de val gelopen. In werkelijkheid hadden de agenten opdracht gekregen om 300 Joden te arresteren, niet alleen oud-Werkdorpers maar ook andere jonge Joodse mannen die ze op de adressen aantroffen. Omdat ze veel oud-Werkdorpers niet bij hun gastgezinnen aantroffen, hielden ze ook razzia’s op straat. De agenten stroopten de buurt af op zoek naar jonge Joodse mannen. Sommige Joodse jongens werden op het laatste nippertje gewaarschuwd en maakten zich uit de voeten. Rudi en Kurt Haimann waren geen oud Werkdorpers maar zullen op 11 juni 1941 net op de verkeerde plaats zijn geweest. Op bezoek bij één van de adressen die de Duitsers door hadden gekregen, in het café of gewoon op straat. Het contrast met de razzia’s die in februari 1941 in Amsterdam hadden plaatsgevonden, was groot. Toen hadden Amsterdammers uit protest tegen de Jodenvervolging massaal gestaakt, maar in juni 1941 bleef het doodstil in de stad. Omdat de Duitse bezetter de Februaristaking met veel geweld had onderdrukt, zat de schrik er bij de Amsterdamse bevolking goed in. De Amsterdamse verzetskrant Het Parool en andere illegale bladen spraken hun grote afkeer van de razzia van 11 juni uit. Ze riepen ertoe op niet met de Duitsers samen te werken en hen waar mogelijk tegen te werken. Maar de meeste Amsterdammers gaven aan deze oproep geen gehoor.

Rudi en Kurt worden vermoord in concentratiekamp Mauthausen

Mauthausen was een concentratiekamp, gelegen in Oostenrijk nabij het gelijknamige dorp ten oosten van Linz. Het was in gebruik van 8 augustus 1938 tot aan de bevrijding door Amerikaanse troepen op 5 mei 1945. In Mauthausen hebben bijna 200.000 personen gevangen gezeten, vooral politieke gevangenen, verzetsmensen en Joden die als ‘strafgeval’ gedeporteerd waren, maar ook krijgsgevangenen, Sinti en Roma, Jehova’s getuigen, homoseksuelen en criminelen. In totaal kwamen circa 95.000 gevangenen om het leven, als gevolg van uitputting door dwangarbeid, ziekte, verhongering of vergassing. De naam Mauthausen stond gelijk met de dood door slavenarbeid. Het was een concentratiekamp van de zwaarste categorie. In dit kamp was een steengroeve, met een trap van granietblokken, "de trap des doods".

Kort na de arrestatie van zijn zonen werd Jakob bij de Duitsers geroepen en werd hem het volgende medegedeeld: "uw zonen zijn gevlucht en op hun vlucht zijn zij beiden neergeschoten". Op de overlijdensakte die later vanuit Duitsland wordt verstrekt staat bij Rudi de overlijdensdatum van 3 juli 1941 en 30 juni 1941 bij Kurt. De ouders bleven verslagen achter.

Op 10 juli worden in diverse kranten een drietal advertenties geplaatst waarin melding wordt gemaakt van het overlijden van Kurt en Rudi in Duitsland. De eerste advertentie is van de ouders zelf. Dan is er nog een advertentie van de vertegenwoordigers en het gezamenlijke

kantoor- en magazijnpersoneel van de firma N.V. Import Maatschappij A. Bernheim. Uit die advertentie blijkt dat Kurt als onderdirecteur in het familiebedrijf werkt en zijn broer Rudi als medewerker. De laatste advertentie is geplaatst door C.J. Cohen die melding maakt van het overlijden van zijn vrienden en collega's. Week in, week uit stroomden in Amsterdam de overlijdensberichten binnen van de bij de razzia opgepakte mannen, soms wel zeventien op een dag.

Het lot van de inwonende huishoudsters

Jakob en Amelie Haimann hadden vanaf 1939 een inwonende huishoudster. In de kranten vinden we regelmatig een advertentie waarin mevrouw Haimann vraagt: "FLINK MEISJE voor dag en nacht. Goed kunnen koken en werken. Moderne flat. V.G.G.V. Aanm. 's Avonds na 8 uur of schriftelijk". In die periode stonden er vier verschillende huishoudsters op het adres aan de Courbetstraat ingeschreven:

11 mei 1939 tot 4 september 1939:	Hildegard de Goede-Katz Marburg, 2 maart 1914 – Auschwitz, 15 oktober 1942
30 november 1939	Elisabeth Stalberg Oberhausen 3 maart 1912 -
29 juli 1940 tot 3 oktober 1940	Hedwig Henriette Neumann Willenberg, 13 oktober 1904 - Auschwitz, 30 september 1942
1 juli 1942 tot 23 september 1942	Karoline Vogel Münster am Stein, 23 juli 1922 – Auschwitz, 30 september 1942

Alle vier de huishoudsters zijn van oorsprong Duitse (Joodse) meisjes/vrouwen waarvan er in ieder geval drie vermoord zijn in een concentratiekamp. Wat ook opvalt is dat de laatste twee huishoudsters op dezelfde dag in Auschwitz zijn overleden. Karoline Vogel had als laatst bekend adres Courbetstraat 21 van de familie Haimann. Uit het bevolkingsregister blijkt dat ze daar op 23 september 1942 is uitgeschreven met als bestemming Duitsland en dus een week later in Auschwitz is omgebracht. Het is niet bekend wanneer Jakob en Amelie Haimann zijn ondergedoken maar waarschijnlijk zullen ze toen hun huishoudster werd opgepakt ook zijn ondergedoken. In het Amsterdamse bevolkingsregister staat in ieder geval sinds 24 januari 1944 een ander ingeschreven op het adres aan de Courbetstraat.

Jakob en Amelie Haimann duiken onder in Biezenmortel

Door bemiddeling van de Kapucijnen werd een onderduikadres in Biezenmortel gevonden. Ze doken onder tegenover het Kapucijnenklooster bij het gezin van Jan (1887-1961) en Leen (1896-1977) Keuninx - van Loon die in Biezenmortel aan de Capucijnenstraat 15 een café en kruidenierswinkel dreven. Het was een gezin met vijf kinderen. Op hun onderduikadres moesten ze zoveel mogelijk binnenshuis blijven, maar ondanks de Duitse controles waagden ze zich af en toe wel eens buiten de deur.

Verraden, opgepakt en overgebracht naar Kamp Vught

Mogelijk zijn zij door kwaadwillende figuren opgemerkt en verraden. Op zaterdagmiddag 17 april 1943 zijn ze opgepakt. Ook Jan Keuninx werd opgepakt en naar Kamp Vught overgebracht. Na ondervraging werd hij door toedoen van de paters Kapucijnen na drie

dagen vrijgelaten. Jakob en Amelie werden overgebracht naar Konzentrationslager Herzogenbusch (kamp Vught) op 19 april 1943.

Een jaar eerder, in de zomer van 1942, wordt in de bossen rond Vught gebouwd. Tientallen bouwvakkers, uit Vught maar ook uit andere delen van Nederland, gaan in de zomer van 1942 aan de slag. Het werk is welkom, vanwege werkloosheid en dreiging van gedwongen arbeid in Duitsland. Het is een groot project. Vrachtwagens voeren zesduizend kubieke meter hout, negenduizend ton cement en dertig miljoen bakstenen aan.

Maar wat moet het worden? Een kazerne? Een vliegveld? Dat blijft verborgen. Net als de herkomst van het geld voor de bouw. De vijftien miljoen gulden die het project kost, is afgenomen van Joden uit heel Nederland. Het roven van Joods bezit is één van de manieren van de bezetter om Joodse Nederlanders te isoleren en uit te sluiten. Pas na maanden wordt duidelijk wat er naast het dorp wordt gebouwd: een concentratiekamp. Kamp Vught, of Konzentrationslager Herzogenbusch, was tijdens de Tweede Wereldoorlog het enige SS-concentratiekamp buiten nazi-Duitsland en het door nazi-Duitsland geannexeerde gebied. Bij aankomst moeten de gevangenen alles inleveren wat hen mens maakt: kleding, bezittingen, zelfs hun naam. Iedere gevangene wordt ingedeeld in een categorie, die zichtbaar is door een gekleurde driehoek op het gevangenispak. Van Jood tot politieke gevangene: elke groep heeft een eigen plaats in het kamp.

Van Vught naar Westerbork

Op 8 mei 1943 ontstond grote beroering in het *Judenlager* Vught. Er werd een bericht omgeroepen dat alle ouderen zouden worden overgeplaatst naar Westerbork. David Koker, een Joodse gevangene, hield in Vught een dagboek bij. Hij schrijft over hun vertrek: ‘Oude mensen, gesteund tussen jonge (…), gebogen onder bagage allen, op rug en schouders (…) alsof ze van de ene barak naar de andere gingen en niet naar Polen’. Koker en zijn medegevangenen hadden geen illusies meer over de toekomst: ook in Kamp Vught mochten de Joden niet blijven. 2506 mensen ‘verhuisden’ op 8 en 9 mei in twee transporten van Vught naar Westerbork: gevangenen ouder dan zestig jaar, sommige met een jongere echtgenote of dochter die hen ondersteunde. Ook gezinnen met meer dan drie kinderen werden in deze transporten opgenomen, evenals de 211 patiënten van het kampziekenhuis. In Westerbork kwamen zij terecht in de barakken 57, 58 en 60; meestal man en vrouw in dezelfde barak, maar op een andere rij bedden. De zieken werden opgenomen in een van de ziekenhuisbarakken 81 tot 85.

Jakob en Amelie Haimann werden op 9 mei 1943 vanuit kamp Vught op transport gesteld naar Kamp Westerbork. Op de persoonskaarten uit de cartotheek van kamp Westerbork zijn nadere details te vinden. Jakob en Amelie zijn daar ondergebracht in barak 57 en 67. Maar blijkbaar is er bagage van hen achtergebleven in kamp Vught. Ze hebben op 14 mei 1943 verzocht om die bagage na te zenden. Op de kaart is aangetekend dat wanneer aan dit verzoek zou worden voldaan de kampleiding in Vught zich voor een tegenprestatie in verbinding kon stellen met vrienden van het echtpaar: Harry Furth (1906-1944) wonende in Amsterdam aan Den Texstraat 6 of met Van Hamersveld in de Titiaanstraat in Amsterdam. Van Harry Furth is overigens bekend dat hij op 12 juli 1943 gevangen zat in het huis van Bewaring in Amsterdam en op 31 maart 1944 in Polen is overleden.

Van Westerbork naar Sobibor

De meeste personen die op 8 en 9 mei van Vught naar Westerbork werden vervoerd, bleven daar slechts enkele dagen. Jakob en Amelie Haimann werden op 18 mei 1943 samen met ruim 2.500 anderen op transport gesteld naar Sobibor. Op de administratiekaart van kamp Westerbork staat met rood potlood dwars over de kaart geschreven “Tr. 18 5 43” met een

vinkje……..
Daar werden ze bij aankomst op 21 mei dezelfde dag nog vermoord in de gaskamer.

De laatste dag van Jakob en Amelie Haimann

De meeste treinen naar Sobibor telden ongeveer twintig wagons, met daarin 2000 tot 2500 personen. Zodra in Sobibor een transport was aangekondigd, werd het Bahnhof-kommando gemobiliseerd. Hiervan maakten niet alleen SS-personeel en Oekraïense bewakers deel uit, maar ook gevangenen, gemiddeld zo'n vijftig jonge mannen. Ook in Sobibor dwongen de nazi's Joden uit het kamp mee te werken aan hun ondergang. Nadat zij de wagondeuren hadden geopend, moesten deze Arbeitshäftlinge de gevangenen aansporen zo snel mogelijk op de veel lager gelegen Rampe te springen om zich zonder bagage in hoog tempo naar het Vorlager en Lager II te begeven. Ook hielpen zij zieken en invaliden de trein uit, terwijl zij door de SS'ers werden opgehitst zich agressief te gedragen. Met karabijnen bewapende Oekraïense bewakers vormden een cordon, zodat de gevangenen niet konden ontsnappen. Zieken en invaliden werden op door paarden voortgetrokken karren geladen en zogenaamd naar het kamphospitaal vervoerd; in werkelijkheid werden zij een paar honderd meter verderop achter een oude kapel doodgeschoten door een uit Oekraïners bestaand executiepeloton. Nadat de Joodse leden van het Bahnhofkommando de wagons gereinigd hadden, konden zij zich gereedmaken voor het afhandelen van het volgende deel van het transport.

De gevangenen die naar Lager II waren gevoerd, kregen daar te horen dat zij zich moesten douchen, voordat zij – zo werd hen verteld – zouden doorreizen naar werkkampen in Oekraïne. Ook zou eerst hun kleding gedesinfecteerd worden. Mannen en vrouwen dienden zich gescheiden uit te kleden op de uitkleedplaats. De kinderen bleven bij de vrouwen. Waardevolle voorwerpen moesten worden ingeleverd; wie probeerde iets te verstoppen, werd onmiddellijk neergeschoten. De naakte mannen en vrouwen werden vervolgens apart door de nauwe gang van met groene takken omheind prikkeldraad naar Lager III gedreven in de richting van de gaskamers. Voordat de vrouwelijke gevangenen de gaskamers werden ingejaagd, moesten zij in een barak hun haren laten afknippen. Alles gebeurde in grote haast en onder voortdurend geschreeuw en gevloek van de bewakers, die er ook met hun zwepen op lossloegen. De doodsstrijd van de slachtoffers in de gaskamers duurde ongeveer twintig tot dertig minuten. Twee tot drie uur na aankomst van een transport waren de lijken al onder de grond gestopt. Later werden de lijken uit de gaskamers verbrand.

Negentien transporten vertrokken naar Sobibor; het eerste op 2 maart 1943, het laatste op 20 juli dat jaar. Van de naar schatting 107.000 Joden die vanuit de kampen Vught en Westerbork zijn weggevoerd, zijn er 34.131 in of rond Sobibor om het leven gebracht. Slechts 18 van hen overleefden de oorlog, waaronder Jules Schelvis en Selma Wijnberg. Na de opstand op 14 oktober 1943 werd het vernietigingskamp ontmanteld.

2 LEO HARTOGS EN ZIJN VROUW EN STIEFDOCHTER

Leo Hartogs is op 4 april 1878 geboren in Heesch (bij Oss). In de burgerlijke stand wordt als voornaam Levi genoteerd. Dat blijkt later fout te zijn opgeschreven. In 1909 bepaalt de arrondissementsrechtbank in Den Bosch dat de naam in de burgerlijke stand gewijzigd moet worden in Leo. Hij verklaart zelf dat hij zich altijd Leo heeft genoemd en ook zo altijd heeft getekend. Leo is een zoon van Samuel Hartogs, van beroep koopman en winkelier en Dina van Zwanenberg. Het gezin Hartogs-van Zwanenberg woont in Heesch in de Schoonstraat. Ze wonen daar in bij de moeder van Dina, Eva van Zwanenberg-Koopman (1811-1894) en zwager Nathan van Zwanenberg. Eva is winkelierster en weduwe van Levie van Zwanenberg (1815-1873).

Leo was klein van stuk, 1.53 m groot. Hij was vrijgesteld van militaire dienst omdat hij te klein was. Leo trouwde met Hedwig Koopmann, geboren op 12 april 1882 in Weeze (Duitsland) en dochter van David Koopmann en Rosa Falckenstein.

Familie Van Zwanenberg

De familie Van Zwanenberg van moeders kant is een Joodse familie van varkensslagers en veehandelaren. De familie is de grondlegger van het Zwanenberg Organon concern, dat op zijn beurt een belangrijke rol speelde bij het ontstaan van AkzoNobel.

De stamvader van de familie kwam uit het Duitse Schwanenberg, tegenwoordig een deelgemeente van Erkelenz. Dit was Abraham Nathan van Zwanenberg (1762-1845), die naar Heesch was gekomen en in 1811 de naam Van Zwanenberg had aangenomen.

Eén van Abrahams zonen was Levie van Zwanenberg (1815-1873), de grootvader van Leo Hartog. Een oom van Leo Hartogs was Nathan van Zwanenberg (1854-1921). Deze trouwde in 1891 met Rosetta van den Bergh. Oorspronkelijk was hij boterfabrikant en handelde hij in textielwaren.

Eén van Abrahams andere zonen was Isaac van Zwanenberg (1815-1897). Hij was slager te Heesch en trouwde in 1848 met Catharina van Dijk. Zij was de weduwe van Jacob Levie Hartog en de moeder van Hartog Hartog, oprichter van Unox. Een van hun zoons was Arnoldus van Zwanenberg (1856-1941). Hij trouwde in 1887 met Catharina Levison. Zij kregen elf kinderen. Een van hun zoons was Saal van Zwanenberg, oprichter van Zwanenberg en Organon.

De neven Arnoldus en Nathan trokken omstreeks 1885, in verband met de aangelegde spoorverbinding, naar Oss, waar ze hun veehandel en exportslachterij voortzetten.

In 1906 kwam Saal (Salomon) in het bedrijf en bouwde het verder uit. Saal van Zwanenberg (1889-1974) trouwde in 1912 met Nettie van Gelder. Zij kregen twee dochters. Tot zijn verdiensten behoort onder meer de oprichting van Organon, dat tot een groot farmaceutisch concern uitgroeide.

In dienst van Organon

Vanwege de nauwe familieband met de familie Van Zwanenberg trad Leo Hartogs in dienst van het familiebedrijf. Het echtpaar Hartogs-Koopmann verhuist naar Esbjerg in Denemarken. Leo was daar als exporteur werkzaam in Van Zwanenberg's Slachterijen en Fabrieken. In Esjberg werden ook hun twee dochters geboren. Rosa Diena op 16 februari 1907 en Diena Rosa op 2 december 1910. In 1926 keert Leo met zijn vrouw en twee dochters terug naar Nederland waar ze in Oss gaan wonen. Op 24 april 1935 overlijdt Hedwig Koopmann in Rosmalen, haar woonplaats is Oss. Enkele dagen na het overlijden

van Hedwig verhuist haar jongere zus Helene Sibilla Koopmann vanuit Amsterdam naar Oss om bij haar zwager Leo in te trekken en hem behulpzaam te zijn in het huishouden. Helena is geboren op 27 maart 1890 in Weeze. Ze was getrouwd met Max Haimann die eigenaar was van een dassenfabriek. Max overleed op 15 mei 1930 in Linnich (Duitsland) aan een hartaanval. Max en Helena hadden één dochter: Anni, geboren op 5 november 1923 in Keulen. Uit een eerder huwelijk van Max Haimann was er ook nog een zoon Frederick Hermann Haimann (later bekend als Fred Haynes). De weduwe van Max bleef dus achter met haar dochtertje van zeven en stiefzoon van 15 jaar. Het gezin had het niet breed in Duitsland, want de verkoop van de dassenfabriek bracht weinig op. Ze werd door familie ondersteund. Met name door haar zwager Jakob Haimann (de andere Joodse onderduiker in Biezenmortel). Ze slaagde er in wat agenturen te verkrijgen, die de import maatschappij van haar zwager dan kocht.

In het Duitsland van de jaren dertig ontstond onder het Nationaal Socialisme een vreselijke Jodenhaat. Door dat antisemitisme vluchtten veel Duitse Joden naar het buitenland. Zo ook de weduwe Haimann en haar dochter. De weduwe regelde voor haar stiefzoon een emigratie naar Amerika waar een tante van de jongen woonde. Ze bracht hem in tranen naar de boot, niet beseffend dat ze hem hiermee eigenlijk het leven redde. Helena en dochter Anni verlieten Duitsland en verhuisden naar Amsterdam. Anni volgde daar lessen op de zogenaamde overgangsschool waar vele Duitse vluchtelingen kwamen en les gegeven werd in onder andere Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde. Helena raakte daar haar laatste spaargeld kwijt toen ze van een ‘zakenman’ een achteraf waardeloze agentuur in artikelen voor schoenreparatie kocht.

Leo hertrouwt op 6 januari 1942 te Oss met Helena Sibilla Koopmann. Naar alle waarschijnlijkheid is het huwelijk in haast en informeel voltrokken. Waar bij de andere huwelijken die maand in Oss familie of vrienden van het bruidspaar als getuigen optreden, zijn bij het huwelijk van Leo en Helena twee gemeenteambtenaren getuige. Helena dacht dat ze door haar huwelijk de Nederlandse nationaliteit verkregen had, maar een verordening bepaalde dat zij en Anni stateloos waren.

Dochter Anni ging in Oss naar school en volgde later lessen op de H.B.S. in Den Bosch. Door de maatregelen die de bezetter nam tegen de Joodse bevolking werd Anni echter in 1941 gedwongen de school voortijdig te verlaten. Zij volgde daarop bij een Joodse dame in Oss naailessen. In de loop van 1942 was het dagelijks leven van de Joden door diverse anti-Joodse maatregelen al danig verstoord. Daar kwam nu ook nog de verplichting bij om naar Amsterdam te verhuizen. Voor de Joden braken angstige tijden aan en vele Joden besloten onder te duiken, zo ook de familie Hartogs.
Hun huis aan de Spoorlaan 80 in Oss werd in beslag genomen en verzegeld. In juni 1943 werd de inboedel door Organon opgeslagen. De woning werd op 26 oktober 1943 voor 7.750 gulden verkocht aan Organon. Oss telde eeuwenlang een relatief grote Joodse gemeenschap die een behoorlijke stempel op de stad drukte. Simon van den Bergh richtte er een margarinefabriek op die de voorloper werd van Unilever. Ook de textielfabriek Bergoss en slagerijen Hartog en van Zwanenberg hebben, zoals hiervoor al beschreven, Joodse wortels. In 1942 telde de stad 364 Joodse inwoners. Ongeveer 70 wisten door onderduiken de oorlog te overleven. Slechts zes inwoners kwamen levend terug uit een vernietigingskamp.

Begin 1943 werden Jan (1891-1956) en Jans (1908-1995) van de Pas - van den Oetelaar uit de Capucijnenstraat 56 in Biezenmortel benaderd door pater Maurus, de gardiaan van de paters Kapucijnen in Biezenmortel. De gardiaan was bevriend met Leo Hartogs die hem vroeg of hij voor een onderduikadres kon zorgen voor hemzelf, zijn vrouw en stiefdochter. Pater Maurus vroeg de familie Van de Pas het Joodse gezin in hun huis op te nemen. De Kapucijnen hadden in het kleine kerkdorp Biezenmortel een dusdanige invloed dat het verzoek van pater Maurus niet goed geweigerd kon worden. In februari 1943 vestigde het

Joodse gezin Hartogs zich in Biezenmortel. Overdag moesten ze zoveel mogelijk binnenshuis blijven en 's avonds sliepen de ouders boven en Anni beneden op de divan. Mocht ondanks de genomen voorzorgsmaatregelen toch iemand informeren wie zij waren dan luidde het antwoord "ze zijn hier op vakantie". Aangezien de familie de echte persoonsbewijzen niet meer kon gebruiken, moest er voor valse papieren en distributiekaarten gezorgd worden. De familie Van Ostade en Jo Keuninx konden via een contactpersoon in Eindhoven aan valse exemplaren komen, zodat ook de voedselvoorziening voor de onderduikers geregeld was. Pater Maurus voorzag de onderduikers van alle voor hun van belang zijnde informatie en van goede literatuur uit de kloosterbibliotheek. Want de dagen waren meestal eindeloos van verveling en meligheid.

Als er echter een razzia of controle zou plaatsvinden, dan zouden de onderduikers waarschijnlijk door de mand vallen. Wanneer dergelijke acties van de bezetter op komst waren kregen de paters Kapucijnen een tip van veldwachter Roijmans, zodat zij de Biezenmortelse onderduikers konden waarschuwen. Als er een razzia of controle dreigde dan vluchtte de familie Hartogs samen met twee andere onderduikers, Johan van den Hoorn, een bankierszoon uit Oss die bij Pietje van der Loo in de Capucijnenstraat was ondergedoken, en de ondergedoken Mart van der Loo de weilanden in. Vanuit de Capucijnenstraat vluchten ze dan richting de steeg die van de Winkelsestraat naar de Biezenmortelsestraat liep. Daar was in een diepe sloot onder een welhaast ondoordringbare doorn-begroeiing met veel roggestro een slaapverblijf voor vijf personen ingericht.

De woning waar de familie Hartogs was ondergedoken en de woning van Pietje van der Loo waar Johan van den Hoorn was ondergedoken stonden op korte afstand van elkaar zodat er gedurende de dag, als er niemand in de Capucijnenstraat te zien was, door het bewegen van de vitrage op afstand gecommuniceerd kon worden. Mart van der Loo schrijft in zijn oorlogsdagboek: “Wat later in september 1943 had Johan ruzie met zijn hospita. Hij had toch wat veel noten op zijn zang, of was hij te prikkelbaar geworden? Bij Pietje van der Loo was het nu eenmaal geen hotel. Wellicht ook was voor het gezin de spanning te hoog opgelopen vanwege de risico's die men op aandringen van pater Maurus liep. Het is enigermate de vraag of op de verzoeken van de pater altijd in volle vrijheid is geantwoord, want menig brave parochiaan durfde in die tijd een pater Kapucijn nauwelijks iets te weigeren.”

Meerdere personen in Biezenmortel kregen in de gaten dat er bij Van de Pas iets aan de hand was. Er werd in het dorp gekletst, nog net op tijd wisten ze weg te komen naar een ander adres. De familie Hartogs bleef tot oktober 1943 bij Van de Pas ondergedoken. Na die tijd werd bij juffrouw Van der Sterren in Udenhout een nieuw onderduikadres gevonden. Zij bleven daar tot het voorjaar van 1944. Van daaruit vertrokken Leo Hartogs en zijn vrouw naar een volgend onderduikadres in Eindhoven. De persoon waar ze onderdak vonden was echter niet betrouwbaar en ze werden dan ook al snel verraden. Anni wist in de consternatie te ontkomen. Ze liep ’s nachts de grens over en kwam na allerlei omzwervingen in Brussel terecht waar ze als werkster en huishoudster kost en inwoning bij een madam kreeg. Ze hield zich veel in huis op, ging stilletjes haar gangetje, geduldig hopend en wachtend op het einde van de oorlog.

Leo Hartogs en zijn vrouw belandden in de Scheveningse gevangenis en werden later via Westerbork naar Bergen-Belsen overgebracht. Helena wist via Duitse relaties te bereiken dat ze niet naar een vernietigingskamp werden gedeporteerd, maar naar Bergen-Belsen. Leo was suikerpatiënt, maar toch slaagde Helena er in hem te verzorgen tot 15 maart 1945. Toen overleed hij, één maand voor de bevrijding van het kamp. In een document wordt als doodsoorzaak genoemd: “erschöpfung” (uitputting). Helena keerde meer dood dan levend naar Nederland terug. Ze woog 35 kilo. Anni bleef in Brussel tot Nederland helemaal bevrijd was. Toen trok ze naar Oss, waar ze hoorde dat haar moeder bij de oudste dochter van Leo was. Moeder en dochter werden herenigd. Moeder en dochter trokken tijdelijk in bij familie,

daar hun huis in Oss geheel geplunderd was en inmiddels door andere mensen werd bewoond. Langzaam kon weer begonnen worden met de opbouw van een nieuw leven. Moeder Helena Hartogs overleed in 1980 op negentigjarige leeftijd.

Dochter Anni trouwde in 1950 met Max van Duym. Max is geboren op 20 februari 1914 in Konigsteele in Duitsland. Hij was een zoon van Salomon van Duym en Sara Engelsman die allebei op 24 september 1942 zijn overleden in Auschwitz. Max en Anni hadden elkaar ontmoet in het ziekenhuis toen Anni daar een zieke collega bezocht waar Max van Duym bij op de kamer lag. Max was vertegenwoordiger van beroep.

Ondanks de verschrikkingen die de Joden hadden meegemaakt in de oorlog was er ook na de oorlog nog veel onbegrip. Zo werden Max en Anni eens ontboden bij een belastinginspecteur. Ze werden bij de man ontboden omdat hij had doorgekregen dat Anni erfgename was van een groot kapitaal. Het ging om de erfenis van Jakob en Amelie Haimann, de Joodse onderduikers bij Keuninx. De import maatschappij was in de oorlog in beslag genomen door de Duitsers. Na de oorlog konden overlevenden van de holocaust een claim indienen bij de Nederlandse staat. Aangezien het hele gezin van Jakob was vermoord door de Duitsers vererfde zijn vermogen naar Anni en haar naar Amerika geëmigreerde halfbroer. Max en Anni legden de situatie aan de belastingambtenaar uit, ze verklaarden dat ze tot nu toe maar tweeduizend gulden hadden gehad, en het dubieus was of er ooit meer zou komen. De lange, droge, uiterst harde man, liet duidelijk merken hen niet te geloven: “Joden hebben er zo een handje van belasting te ontduiken, jullie krijgen toch al te veel erfenissen”. De slag kwam hard aan bij Max en Anni. Iets ondernemen tegen de ambtenaar konden ze niet, er waren geen getuigen. Ze kregen een aanslag, die ze betaalden met wrok in hun hart.

De zaak van Jakob Haimann was na de oorlog verkocht en onder een andere naam, firma Becopa N.V. , voortgezet. Toen Max op zeker moment een advertentie van dit bedrijf zag heeft hij daarop gesolliciteerd en werd hij aangenomen. Max werd vertegenwoordiger van dit bedrijf voor de regio Groningen. Later hebben Max en Anni een eigen importbedrijf met zes vertegenwoordigers, magazijnbedienden en kantoorpersoneel gehad. In 1961 emigreerden ze samen met de moeder van Anni naar Australië waar ze een makelaarskantoor hadden. In 1977 keerden ze weer voorgoed terug naar Nederland.

Anni en Max namen een verstrekkend besluit zo schrijft Max in zijn boek “Poppetje gezien kassie dicht”. Ze konden allebei de afschuwelijke oorlogsjaren niet vergeten en bekenden aan elkaar angst te hebben kinderen de wereld in te sturen, die ooit misschien nog eens als Joden een dergelijke situatie zouden moeten meemaken. De oprichting van de staat Israël zagen ze niet als een oplossing. Er zaten daar te veel Joden bijeen, een gemakkelijk doelwit voor een nieuwe uitbarsting van antisemitisme. Kortom: ze besloten geen kinderen te krijgen en hun leven uitsluitend aan elkaar te wijden.
Max van Duym overleed op 26 februari 1994 te Amstelveen op tachtigjarige leeftijd. Anni van Duym – Haimann is overleden op ……..

De familie Van de Pas is na de oorlog contact blijven houden met Leentje Hartogs-Koopmann, dochter Anni en haar man Max. Ze kwamen regelmatig op bezoek in Biezenmortel. Ze brachten dan kadootjes mee voor de kinderen Van de Pas: Ria, Leny en Martien van de Pas. Ria is geboren in de periode dat de familie onderduikers in huis had. Leentje en Anni hebben nog sokjes gebreid voor de net geboren Ria. De zussen Ria en Leny gingen ook regelmatig logeren bij Max en Anni toen die in Rotterdam woonden. Toen vader Jan van de Pas in 1956 overleed stonden Anni en haar moeder erop de uitvaart te betalen.

De twee dochters van Leo Hartogs: Rosa Diena en Diena Rosa

Leo Hartogs en zijn eerste echtgenote Hedwig Koopmann hadden samen twee dochters. Rosa Diena, geboren op 16 februari 1907 en Diena Rosa, geboren op 2 december 1910 in Esjberg (Denemarken). De jongste dochter is ook een slachtoffer van de holocaust. Ze was in 1929 getrouwd met de Bosschenaar Simon van der Sluis. Simon werkte als handelsreiziger voor Organon. Ze woonden het laatst op de Wethouder van Caldenborghlaan 72 in Maastricht. Daar liggen voor dit gezin ook vier struikelstenen. Diena is vermoord op 26 februari 1943 in Auschwitz. Haar zoontje Eddy (12 jaar) en dochtertje Hetty (8 jaar) de dag daarna. Simon van der Sluis is op 1 augustus 1943 in Auschwitz vermoord. De andere dochter en haar echtgenoot Heiman Vromen hebben samen met hun zoon en dochter de oorlog overleefd.

3 RICHARD EN ROOSJE KATAN

Een derde Joods echtpaar dat in de Capucijnenstraat een veilig onderkomen had gevonden was de 25-jarige Richard Katan (Rotterdam 1917- Rotterdam 1976) en zijn vrouw Roosje Roos (Rotterdam 1917- Rotterdam 1997). Richard Katan werd geboren als jongste in een gezin van vijf kinderen. Zijn Joodse voornaam was Israel, naar zijn overgrootvader. Zijn vader Nathan overleed toen hij één jaar oud was. Zijn moeder Judikje (Juul) Katan-Sanders bestierde een winkel. Katan volgde de handels-hbs, maar verliet de schoolbanken op zestienjarige leeftijd zonder diploma. Hij vond werk als handelsreiziger bij de Joodse firma Fonteijn & Swart. Hij bleef voor het bedrijf werken tot de kantoren van Fonteijn & Swart werden vernield tijdens het bombardement op Rotterdam in mei 1940. Bij de Joodse Jeugd Kring leerde hij op achttienjarige leeftijd zijn vrouw Roosje Roos kennen. Haar ouders bezaten eveneens een winkel die ook kapot gebombardeerd werd in de meidagen van 1940. Haar ouders vonden al snel een plek voor een nieuwe winkel, maar Roosje besloot niet mee te verhuizen. Richard en zij traden op 27 december 1940 in het huwelijk.

Richard begon samen met zijn broer Louis een eigen zaak onder de naam Richard Katan & Co's groothandel. De zaken liepen aanvankelijk goed, maar per 1 oktober 1941 werden alle Joodse bedrijven onteigend en onder een door de Duitsers benoemde bewindvoerder gesteld. Richard Katan bleef in het geheim handel drijven en verdiende daarmee de kost.

Halverwege 1942 kregen steeds meer Joden de oproep om zich te melden voor tewerkstelling in Polen. Richard en Roosje Katan kregen een oproep om zich op 30 juli 1942 te melden bij Loods 24, vanwaar de Rotterdamse Joden per trein werden overgebracht naar Kamp Westerbork. Richard had geruchten vernomen over de vergassing van Joden in Polen en besloot met zijn vrouw naar Zwitserland te vluchten. Ze betaalden daarvoor duizend gulden aan een paar vluchthelpers. Daarmee ging hij tegen de wens van zijn schoonouders in, die wel gehoor gaven aan de oproep zich te melden. Henk Wientjes, een zakenrelatie van Richard, stal twee persoonsbewijzen van collega's op zijn werk bij de Vroom & Dreesmann in Dordrecht. Richard Katan kon daarop door het leven als Hendrik den Boef en zijn vrouw als Grietje Barendregten. Het probleem met het persoonsbewijs van Richard was dat hij op papier tien jaar jonger was dan zijn werkelijke leeftijd. Bij controles bleef dat echter onopgemerkt.

Kort voordat het echtpaar Katan zou afreizen naar Zwitserland wist een buurman van een oom echter een veilig adres in Udenhout waar zij tijdelijk konden verblijven om eerst op adem te komen. Ze kwamen terecht bij de familie Van Ostade aan de Capucijnenstraat 104 toen Winkel C 103b in Biezenmortel. Die verhuurden in de zomer kamers aan Rotterdamse vakantiegangers. Wilde Richard na een rustpauze in Brabant alsnog de tocht via België naar Zwitserland maken, of voelde hij nattigheid? Daar had hij alle reden toe, want naderhand bleek dat de ‘vluchthelpers’ het geld hadden opgestreken en vervolgens Richard en Roosjes vrienden hadden overgeleverd aan de Duitsers.

Op woensdag 29 juli 1942 tornden ze de Jodensterren van hun kleren en namen de trein naar Udenhout. Janus van Ostade, die na het overlijden van zijn vader in 1928, kostwinner en hoofd van het gezin was, ontving hen met de woorden: ‘in naam van Jezus Christus heet ik u welkom’. Dat maakte grote indruk, want Joden waren nergens welkom. In Biezenmortel hebben Richard en Roosje een heerlijke periode gehad. In Rotterdam dachten ze elke nacht: het gaat mis, ze komen ons halen, maar in Biezenmortel konden ze rustig slapen. Ze mochten zich vrij bewegen, mensen dachten dat ze vakantiegangers waren. Daardoor konden ze weer zwemmen en fietsen, wat voor Joden al een jaar lang verboden was. Alleen Janus kende hun echte namen. Langer dan een maand konden ze niet in Biezenmortel blijven, want alle vakantiegangers gingen naar huis. Richard zei: “wij gaan dat risico naar Zwitserland niet nemen. We gaan naar een stad waar veel forenzen komen waar grote firma’s zitten, waar we niet opvallen”. In Arnhem zat AKU (Algemene Kunstzijde Unie) en in

Eindhoven Philips. Ze kozen uiteindelijk voor Arnhem. Ze kwamen daar terecht bij de familie Leur in de Händelstraat 16. Henk den Boef, alias Richard Katan, huurde er twee kamers met gebruik van keuken en badkamer. Op 10 september 1942 trokken ze erin.

In Arnhem vervalste Richard onder zijn valse naam Henk den Boef documenten voor het verzet, werd opgepakt, verbleef in de gevangenis aan de Gansstraat in Utrecht, het 'Oranjehotel' in Scheveningen en in kamp Amersfoort. Maar nooit is zijn Joodse identiteit ontdekt. Uiteindelijk schopte Richard Katan het zelfs tot blokhoofd van de Luchtbescherming in Beekbergen. 'Dan liep hij in rijlaarzen door de straten om te controleren of de mensen hun huizen wel goed hadden verduisterd. Als dat niet het geval was, brulde hij: 'Licht aus!' Hij meende dat je veiliger was als je brutaal optrad dan als je probeerde níét op te vallen.

In 1945 schrijft Richard over zijn verblijf in Biezenmortel: "we werden liefderijk opgenomen en nooit werd op enige wijze geprobeerd van ons te profiteren. Wij hadden volkomen bewegingsvrijheid, behoefden niet in een kamer opgesloten te zitten en konden gaan en staan waar we wilden. We gedroegen ons als vakantiegangers".

Richard en Roosje kwamen op geregelde tijden terug naar Biezenmortel, gedurende verschillende tijdvakken. Dat varieerde van een dag tot drie weken. Speciaal weken ze weer naar Biezenmortel uit als ze in Arnhem in het nauw zaten. Ze vonden dan altijd de deur open voor hen bij Van Ostade. Als ze dan weer vertrokken was het Janus van Ostade die dan zei: "Rich, denk eraan, als jullie in het nauw zitten dan komen jullie weer hier naar toe!".

Het gezin Van Ostade bestond uit vader Willem, moeder Cornelia Schoonus, de zonen Janus en Marinus en dochter Mientje. Vader Willem was als zetboer in dienst van de welgestelde ongehuwde dame Dorothé van Beugen uit Den Bosch. Toen die rond 1903 haar grond en boerderijen onder gunstige voorwaarden ter beschikking stelde van het toen nieuw op te richten Huize Assisië werd Willem van Ostade als het ware met de grond mee overgedaan. Willem werd bedrijfsleider op de grote boerderij van Huize Assisië en was een gezien persoon. Hij woonde op een boerderij van Huize Assisië, tegenwoordig Capucijnenstraat 93/93a. Willem stond bekend als de man die Huize Assisië mee uit de grond heeft getrokken. Willem overleed in 1928. Moeder Van Ostade-Schoonus bleef achter met haar drie volwassen ongehuwde kinderen. Het gezin had met ernstige ziekten te kampen. Moeder had een zwakke gezondheid en was vaak bedlegerig. Zoon Marinus was invalide door maagziekten, dochter Mien had ook een zwakke gezondheid en zoon Janus was invalide aan zijn linkerhand en voet. Janus gaf zelf aan dat dit kwam door een geboortestoornis waardoor hij een hersentrauma kreeg waardoor zijn vingers en tenen aan één kant niet normaal zijn. Na het overlijden van vader kon het gezin aanvankelijk in de bedrijfswoning blijven wonen maar toen Dorothé in 1929 overleed en er inmiddels een nieuwe bedrijfsleider op de boerderij van Huize Assisië was aangesteld, waar dochter Mientje nog een tijd mee verloofd was geweest, kwamen er problemen. Het gezin Van Ostade kon niet langer in de bedrijfswoning blijven. Ze hebben het nog zo lang mogelijk proberen te rekken, maar uiteindelijk moesten ze het opgeven. Zoon Janus bouwde tegenover de bedrijfswoning een nieuwe burgerwoning waar hij met zijn moeder, broer en zuster ging wonen.

Moeder ontving een klein pensioentje van Huize Assisië, zus Mientje deed het huishouden. Zoon Marinus had ondanks zijn invaliditeit een klein pluimveebedrijfje met 80 kippen. Janus werkte eerst een tijd met zijn vader op Huize Assisië, vervolgens werd hij controleur bij een koeienfokvereniging. Janus kwam op 23 jarige leeftijd in dienst bij de zuivelfabriek in Udenhout. Op de fabriek was hij controleur op het kantoor, melkweger en assistent bedrijfsleider. Onderdirecteur op de zuivelfabriek was Sjef Schoonus, een achterneef van Janus van Ostade. Op 26 januari 1941 overleed op 57-jarige leeftijd de directeur van de zuivelfabriek Jan Besselink. De verwachting was dat Sjef Schoonus hem op zou volgen, maar hij werd opgevolgd door Jan Geerts die daarvoor directeur was van een zuivelfabriek in

Kloosterzande. In een document uit 1943 wordt geschreven dat Besselink een beetje aan de leiband liep van Schoonus en Van Ostade. De nieuwe directeur wilde de teugels zelf weer in handen hebben. Sindsdien boterde het niet meer tussen Van Ostade/Schoonus aan de ene kant en directeur Geerts en de voorzitter van het bestuur van de coöperatie Peer Heijmans aan de andere kant. Met name Van Ostade waren ze bij de zuivelfabriek liever kwijt dan rijk. In 1941 kreeg Janus een oproep om te gaan werken in Duitsland. Uiteindelijk kreeg Janus het voor elkaar dat hij niet naar Duitsland hoefde.

Maar een jaar later kreeg Van Ostade na 22 jaar op staande voet ontslag op de zuivelfabriek. De reden: zwarthandel in boter. Janus van Ostade kocht boerenboter op tegen de gewone prijs. Die verkocht hij weer aan arbeiders tegen een prijs, die lager was dan waarvoor hij die boter kocht, doch met betaling van een boterbon. Voor de aldus verkregen boter kocht hij weer gestempelde fabrieksboter, die hij met grote winst aan de Duitse Wehrmacht verkocht in Udenhout. Toen hem werd gevraagd waarom hij niet liever direct die boerenboter aan de wehrrmacht verkocht antwoorde Janus dat de boerenboter te ongelijk van samenstelling is en daarom niet goed genoeg was voor de Wehrmacht, die uitsluitend belangstelling heeft voor gestempelde fabrieksboter. De boerenboter die Janus doorverkocht bewaarde hij in de koeling van de zuivelfabriek maar dat zou bij een controle de zuivelfabriek in grote problemen kunnen brengen. De fabriek had al eens een boete gekregen voor een tekort aan bonnen. Bedrijfsleider Schoonus verklaart later tegen gunste van Van Ostade dat het allemaal wel erg hoog werd opgespeeld. Het zou zo'n vaart allemaal niet lopen met die controle waardoor een ontslag na 22 jaar trouwe dienst wel erg rigoureus was.

Na de bevrijding zou Janus van Ostade verklaren dat het zwart handelen in boter en het opkopen van brood-, kaas- suiker-, boter-, vlees- en vetbonnen ook zou zijn ingegeven om geld en bonnen te krijgen om Joodse onderduikers te ondersteunen. Met name enkele Joodse families uit Rotterdam. Maar daar kon hij bij zijn arrestatie in 1942 niets over zeggen omdat hij bang was dat die informatie bij de Duitsers terecht zou komen en hij op dat moment Richard en Roosje in huis had en die dan zeker opgepakt zouden worden.

Na enige tijd kwam de zaak van Janus van Ostade inzake de zwarte handel in boter voor de rechter. Janus werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van vijf maanden, een geldboete van 1.500 gulden en de verbeurdverklaring van de in beslaggenomen gelden en bonnen. De weduwe die hem de meeste boter leverde kreeg een geldboete van 2.500 gulden en een groot aantal andere verdachten die kleinere hoeveelheden geleverd hadden kregen ook een geldboete.

De opgelegde straf hakte er bij Janus van Ostade hard in. Temeer daar een geraadpleegde advocaat hem verteld had een boete van f 200, hooguit f 400 te verwachten. Janus ging in hoger beroep, maar zijn zaak had geen prioriteit. In december 1944 was de zaak nog steeds niet voorgekomen.

De reclasseringsambtenaar pleitte ervoor het vonnis niet tot uitvoering te brengen. Er waren volgens hem verschillende verzachtende omstandigheden zoals: de handicap van Janus, zijn kostwinnerschap en het ontslag op de zuivelfabriek. Bovendien verklaarde dokter Veraart van Huize Assisië dat alle leden van het gezin min of meer neurotisch waren. Met name moeder en zus Mien zouden de gevangenisstraf en de hoge boete geestelijk niet kunnen verwerken.

Janus maakt bezwaar tegen zijn ontslag. Het arbeidsbureau probeert nog te bemiddelen tussen Van Ostade en de directeur en het bestuur van de zuivelfabriek maar het mag niet baten. Janus wil nog wel een getuigschrift van de zuivelfabriek maar ook dat krijgt hij niet. Daarop schakelt hij daarvoor de afdeling "Juridische zaken en terreur" in van de Tilburgse afdeling van de N.S.B. in. Dat getuigschrift komt er dan maar het is uiterst summier.

Kort na zijn ontslag ontving Janus een oproep zich bij het arbeidsbureau te Tilburg te melden. Hij beriep zich op zijn invaliditeit, het antwoord luidde: als je in Holland gewerkt hebt, kun je het in Duitsland ook.

Na zijn ontslag is Janus zeven maanden werkloos. Daarna is Janus vrijwillig gaan werken bij de Duitse Wehrmacht die in Udenhout gelegerd waren in de G.A.S. (Geräte Ausgabe Stelle), het vroegere mobilisatiecomplex op de hoek van de Zeshoevenstraat en de Van Heeswijkstraat. Daarmee voorkwam Janus dat hij in Duitsland zou moeten gaan werken. Werk waartoe hij niet in staat zou zijn vanwege zijn handicap. Bovendien was hij gezien de specifieke gezinssituatie thuis onmisbaar. Op zijn werk bij de Duitse Wehrmacht had hij dagelijks contact met de Duitsers en die kwamen ook wel over de vloer bij hem thuis. Vanwege zijn werk voor de Duitsers was hij ook verplicht lid van het omstreden, door de Duitsers opgerichte Nederlandsche Arbeids Front (N.A.F.). Janus kreeg hierdoor de naam Pro-Duits te zijn.

Met de Udenhoutse politie had Janus van Ostade geen goede verstandhouding. De kiem daarvoor zal natuurlijk gelegd zijn bij zijn arrestatie wegens de zwarte handel in boter en voedselbonnen toen Janus veertien dagen vastzat. De Udenhoutse politie hield hem daarna speciaal in het oog. Ook zijn vrijwillige dienstbetrekking bij de Duitse Wehrmacht deed er geen goed aan. Janus kreeg in korte tijd vier verbalen van de Udenhoutse veldwachter Roijmans. Het ging om kleinigheidjes zoals het onvoldoende verduisteren van het licht op zijn Duitse dienstfiets en het niet tijdig richting aangeven op de fiets. Dat laatste feit kwam overigens door zijn handicap aan zijn linkerarm, iets wat bij Roijmans bekend was. Janus vond dat slechts één van de verbalen die hij kreeg terecht was. De andere waren pesterijen. Hij maakte er melding van bij de Duitse majoor van de Wehrmacht waar hij werkte zonder overigens de majoor te vragen om actie te ondernemen. Maar het gevolg was wel dat Roijmans ter verantwoording werd geroepen bij de Duitse majoor. De majoor had navraag gedaan bij andere arbeiders van de melkfabriek waaruit hij concludeerde dat alleen Van Ostade een verbaal kreeg terwijl de anderen vrijuit gingen. Roijmans kreeg te horen dat hij geen verschil mocht maken. Roijmans ging daar tegenin en zei dat dit zijn zaak was. Dat viel natuurlijk niet in goede aarde bij de Duitse majoor die daarop Roijmans dreigde met maatregelen als hij niet zou luisteren.

In de periode daarna troffen de Duitsers verschillende maatregelen tegen het bestuur van de melkfabriek waarvan Van Ostade de schuld kreeg. Zo moesten de directeur Geerts en de secretaris van het bestuur, van Oss hun woning ontruimen van voor Duitsers. Verder werden voorzitter Heijmans en directeur Geerts in augustus 1944 opgepakt door de Duitsers waarbij Geerts een paar weken in arrest zat in Vught.

Maar dan is het moment van de bevrijding aangebroken. Op 26 oktober 1944 wordt Biezenmortel bevrijd. Dan is het bijltjesdag: tijd voor een afrekening met mensen die fout waren gedurende de bezetting. Al op 27 oktober 1944 wordt met veel uiterlijk vertoon Janus van Ostade thuis gearresteerd. Vier leden van de Ordedienst en een politieman kwamen de woning binnenvallen onder uitroep van “handen op en waar is Gerrits?” De oude zieke moeder van Ostade, zijn invalide broer en zijn zuster werden gedwongen onder talloze dreigementen met de handen op tegen de muur te gaan staan. Inmiddels werd een gedeelte van het huis doorzocht waarbij de politieman met zijn vuile laarzen op het bed stapte van moeder. Niets werd er gevonden en toch werd de familie gecommandeerd met de handen op aan de straatzijde tegen de muur te gaan staan. Om de familie zo hard mogelijk te schandvlekken voor de buren en de bij Van Ostade ingekwartierde Engelse soldaten.

Richard Katan verklaart in zijn getuigenis er het volgende over:

"Intussen zoekt Udenhout zijn slachtoffer voor bijltjesdag. Er woonden in deze gemeente geen N.S.B.-ers. Toch moest iemand gearresteerd worden. Het is per slot van rekening te gek om met lege handen aan te komen. De keus viel op Van Ostade, hoewel niemand van de mensen natuurlijk wist wat zich bij die familie eigenlijk had afgespeeld. Hoeveel van zijn belasteraars, die zo hard schreeuwden, nu de oorlog eenmaal gewonnen was, zouden zich destijds in 1942 Joden in huis genomen hebben of dergelijke riskante baantjes opgeknapt hebben. De Udenhoutse politie is volgens mij de laatste instantie die een dergelijke arrestatie had te verrichten, daar mij van hen één feit bekend is, dat meer schade gedaan heeft, dan alles wat aan Van Ostade ten laste gelegd wordt tesamen. Hij zit nu intussen ruim acht maanden in Vught en ik meen, dat nu de verhitte hoofden in Udenhout wat afgekoeld zijn, degenen die hiervoor verantwoordelijk gesteld kunnen worden met dit geval lelijk in hun maag zitten. In de grotere plaatsen, waar N.S.B.-ers en collaborateurs genoeg zijn, zou zijn geval naar mijn mening van te weinig betekenis geacht zijn om hem te arresteren".

Zoals hiervoor al te lezen is had Janus van Ostade door zijn werk voor de Duitse Wehrmacht dagelijks omgang met de Duitsers, reden genoeg volgens sommigen om hem op te pakken. Daar kwam nog bij dat na de bevrijding bleek dat Janus regelmatig contact had met de beruchte Tilburgse N.S.B.-er Piet Gerrits. Piet Gerrits, afkomstig uit Gilze, was tijdens de Duitse bezetting opperwachtmeester bij de Tilburgse politie. Hij was bij de Tilburgers algemeen bekend en berucht als SD-agent en als mensenjager, die honderden Joden, illegalen en onderduikers zou hebben opgepakt. Na het sneuvelen van zijn oudste zoon Pieter, als Oostfrontstrijder, in Rusland in oktober 1942 zou hij nog fanatieker en gevaarlijker zijn geworden. In Tilburg werd hij gezien als de verpersoonlijking van het kwaad. Op 24 januari 1944 werd een aanslag gepleegd op Piet Gerrits die echter mislukte. Het kostte de zes verzetsstrijders die daarvoor opgepakt werden het leven. Ze werden samen met acht andere verzetsmannen gefusilleerd in de duinen op 26 mei 1944. Bij Bos en Duin is een monument opgericht voor deze verzetshelden wiens lichamen nooit gevonden zijn in de duinen.
Piet Gerrits was een bekende van Janus van Ostade. Ze kenden elkaar al sinds 1919. Ook tijdens de oorlog hadden ze contact. Gerrits heeft Richard Katan ook enige malen ontmoet op zijn onderduikadres, niet wetende met een joods onderduiker van doen te hebben in plaats van een vakantieganger. Gerrits legt in juni 1945 een verklaring af dat Janus in 1942 bij hem gekomen was met het verzoek of hij hem zou kunnen helpen om bij de Duitsers te bewerkstelligen dat zijn straf voor de zwarthandel ongedaan of verlicht zou kunnen worden. Gerrits gaf hem echter te kennen niets voor Janus te kunnen en willen doen omdat zwarthandel volgens hem ook uit den boze was. Toen Van Ostade later ontslag kreeg bij de zuivelfabriek kwam hij weer bij Gerrits langs om raad. Die verwees hem naar de arbeidsinspectie zoals hiervoor beschreven. In 1944 kwam Van Ostade opnieuw bij Gerrits aan de deur, hij was samen met een Udenhoutse melkventer wiens vergunning voor het venten van melk in Udenhout was ingetrokken en kwam bij Gerrits met de vraag of hij daar niets aan kon doen?

Andersom heeft Piet Gerrits ook aan Van Ostade gevraagd hem te helpen. Op 31 maart 1943 verzocht Gerrits Van Ostade om als tussenpersoon op te treden bij een onderzoek naar personen die zich zouden bezighouden met de verkoop van persoonsbewijzen en het smokkelen van Joden. Volgens een verklaring van Piet Gerrits zelf weigerde Van Ostade aanvankelijk maar na lang aandringen ging hij toch overstag. Gerrit verklaarde ook dat Van Ostade niet betaald kreeg voor zijn dienst aan hem.

Van Ostade heeft op verzoek van Gerrits zich voorgedaan als een zekere Stevens en met de verzetsman Frans van Abbeelen onderhandelt over de verkoop van persoonsbewijzen. Van Ostade verklaarde na de oorlog dat hij dacht de Nederlandse politie hiermee een dienst te bewijzen omdat hij in de veronderstelling was dat het onderzoek ten doel had om een einde te maken aan woekerwinsten die gemaakt zouden worden met de verkoop van vervalste persoonsbewijzen en de smokkel van Joodse mensen over de grens. De Nederlandse agent

die Van Ostade na de oorlog over deze kwestie verhoorde geloofde in de verklaring van Van Ostade en weet het aan zijn domheid dat hij de snode plannen van Gerrits niet doorhad. Van Ostade wist dat Gerrits een NSB-er was maar hij zou geen benul hebben gehad van de werkelijke aard van Gerrits.

In september 1944, rond “Dolle dinsdag” toen veel NSB-ers dachten dat het einde van de oorlog in zicht was en op de vlucht sloegen klopte Piet Gerrits met zijn vrouw en kinderen aan bij de familie Van Ostade met het verzoek om daar te mogen overnachten. De familie weigerde Piet Gerrits en zijn vrouw. Het dochtertje van Gerrits dat net een zware operatie had ondergaan en zijn zoontje werden uit menselijke overwegingen wel kort opgevangen. Gerrits en zijn vrouw vertrokken weer naar Tilburg.

Al de voornoemde kwesties blijken uit het dossier dat na de arrestatie van Van Ostade werd aangelegd. Het blijkt wel dat er serieuze verdenkingen bestonden tegen Janus van Ostade. Daarentegen constateert de familie Van Ostade in een brief aan de advocaat van hun zoon/broer dat de publieke opinie ondanks alles wat er na de oorlog bekend werd in het geheel niet tegen Janus van Ostade was. Dat blijkt ook een groot aantal getuigenissen van buurtgenoten, pater Gardiaan van de Kapucijnen, oud verzetsman J. Henrich (alias het Rooi Jantje) en een flink aantal andere inwoners van Biezenmortel en Udenhout. Zij verklaarden allemaal dat Janus van Ostade zich tijdens de bezetting als een goed Nederlander had gedragen. Dat bleek wel uit verschillende verzetsdaden van zijn buurtgenoten waarvan Janus van Ostade kennis had en die hij heel eenvoudig had kunnen melden bij de Duitsers.

Janus van Ostade heeft van 27 oktober 1944 tot 26 juli 1945 vastgezeten in kamp Vught. Na de bevrijding werd concentratiekamp Vught in gebruik genomen als interneringskamp. Het diende als bewaringsplek voor mensen die verdacht werden van collaboratie. Ze werden er beschermd tegen de volkswoede, maar ook gestraft voor hun daden tijdens de bezetting. In het begin waren de omstandigheden er schrijnend: gedetineerden werden vernederd en geslagen. Na september 1945 werd mishandeling van gedetineerden niet meer getolereerd.

Op 25 juli 1945 werd het arrest van Janus van Ostade in kamp Vught omgezet in huisarrest. Op 3 september 1945 vervalt ook het huisarrest. Maar het zou nog tot 29 juli 1946 duren voordat Janus van Ostade van het Bossche gerechtshof zou horen dat hij vrijgesproken werd. Ongetwijfeld zal de ontlastende getuigenverklaring van de Joodse onderduiker Richard Katan het zwaarste gewicht in de schaal hebben gelegd. Na de vrijspraak dient Janus van Ostade een verzoek tot schadevergoeding in voor een bedrag van 1.480 gulden wegens misgelopen inkomsten gedurende zijn hechtenis en huisarrest en advocaatkosten. Het verzoek wordt afgewezen vanwege zijn vrijwillige indiensttreding bij de Duitsers en zijn lidmaatschap van het Nederlandsche Arbeidsfront (NAF), de door Seyss-Inquart in 1942 opgerichte vakcentrale.

Het vermogen van Van Ostade werd onder beheer gesteld van het Nederlandsch Beheer Instituut in Den Haag. Zijn enige bezit was zijn huis met erf en land groot 2.040 m2 waarvan de waarde op 5.500 gulden werd geschat maar waarop nog 4.500 gulden aan hypotheek rustte. Ondanks zijn vrijspraak in juli 1945 kreeg hij van het beheersinstituut in 1948 nog een rekening voor gemaakte beheerskosten. Van Ostade reclameert daarop door te stellen dat hij niet kan betalen omdat hij al lange tijd geen inkomsten heeft, niet fout was in de oorlog, negen maanden van zijn vrijheid was beroofd en er levenslang een blaam op hem is geworpen. Hij verzoekt dan ook de kosten te annuleren.

Janus van Ostade overleed als laatste van het gezin op 8 februari 1978 in verpleeghuis St Liduina in Boxtel waar hij de laatste zes jaar van zijn leven woonde. Pater Monaldus schreef naar aanleiding van zijn overlijden in weekblad De Wegwijzer bij de parochieberichten: “Hij was één van de meest karakteristieke personen uit ons rectoraat: wie hem ooit ontmoette, zal hem nooit vergeten: een ruw bolster met een gevoelige kern. Jarenlang heeft ie getobd

met ’n handicap. Woonde in huize “Vs-Ts-Fa” (veritas temporis filia: de waarheid is de dochter van de tijd; op den duur overwint de waarheid). Volledige rust vindt hij nu op ons Biezenmortels kerkhof naast zijn broer Marinus, met wie hij zovele jaren is opgetrokken. Het deed me goed, dat zovele parochianen hem uitgeleide hebben gedaan”.

4 JACOBINE MONNIKENDAM

In het boek Over d'n Oorlog, dat in 1994 verscheen, vertelde Jacobine Monnikendam haar verhaal over hoe zij als joods meisje door hulp van de paters Kapucijnen onder de schuilnaam Anne-Marie Kapteins, in Biezenmortel kon onderduiken. Ze dook onder bij het kinderloze echtpaar Willem Timmermans en Hanneke Mallens, dat destijds aan de Biezenmortelsestraat 12 woonde. Dankzij het echtpaar Timmermans overleefde ze de oorlog.

Jacobine Monnikendam werd op 21 april 1931 in Utrecht geboren als dochter van Abraham Monnikendam (Amsterdam 1890 - Auschwitz 1942) en Rosalina (Roos) Credo (Amsterdam 1896 - Boxtel 1961). Vader was diamantversteller en later handelaar in tapijten en kleinmeubelen. Het gezin bestond uit drie meisjes en een jongen. De oudste was Selma, geboren als Sara, vervolgens een tweeling Antje en Salomon (die Charles genoemd werd) en Jacobine als nakomertje. Toen zij drie jaar oud was verhuisde zij met haar ouders naar Amsterdam aan de Waverstraat 103 III. In Amsterdam heeft zij nog haar 10e verjaardag gevierd en een half jaar later moesten zij vertrekken. De noodzaak om te vertrekken werd haar als kind al heel duidelijk. Zij moest naar een school waar alleen Joodse kinderen mochten komen. Iedere morgen ontbrak er wel een kind. Die waren dan met hun ouders ondergedoken. Zij zag ook haar overbuurtje weggaan en haar ouders besluiten om ook te gaan onderduiken.

Twee zusjes (Antje en Sara (Selma) waren in Den Haag ondergedoken. Vlak voordat zij en haar moeder vertrokken, ontving zij het overlijdensbericht van de enige broer Charles. Wat was er gebeurd? In de namiddag van 11 juni 1941 staan er zomaar twee rechercheurs in de woonkamer van de familie Monnikendam. Charles is onderweg naar huis, de rechercheurs blijven wachten, zijn jongste zusje Jacobine kijkt uit het raam. Even later ziet ze haar grote broer komen aanlopen. Vlak bij de deur gaat hij nog op z'n gemak een praatje staan maken. Vanachter het glas maakt zij almaar waarschuwende gebaren. Charles ziet het niet, de rechercheurs wel. Zij wordt van het raam getrokken, Charles loopt in de val. Hij is naar Mauthausen vervoerd en drie maanden later, op 9 oktober 1941, is hij daar vermoord. Charles was verloofd met Fedora (Feetje) Gosselaar, ze zouden gaan trouwen. Na de arrestatie van Charles blijkt Feetje al zwanger van Charles te zijn. Maar zonder Charles heeft het leven voor haar geen zin. Zij wacht tot maart 1942, tot haar zoon (ook Charles genaamd) wordt geboren, brengt hem naar een pleeggezin, weigert onder te duiken en wordt vermoord op 30 september 1942 in Auschwitz. Jacobine en haar latere man hebben nog geprobeerd na de oorlog hun neefje te adopteren, maar dat is niet gelukt.

Na ettelijke angstaanvallen van de ouders werd besloten om te gaan onderduiken. Jacobine en haar moeder zijn via de ondergrondse naar Tilburg vertrokken, naar kennissen van haar vader, en deze mensen hebben hen in contact gebracht met de paters Kapucijnen in Tilburg.

Mevrouw Monnikendam kreeg een onderduikadres in Tilburg in de Klaverstraat bij de familie Kools en Jacobine eerst bij de familie De Kok, de kennissen van haar vader in Tilburg, en daarna in Biezenmortel. De Kapucijnen hadden haar in contact gebracht met Willem Timmermans en Hanneke Mallens. "Tante Han en oom Willem, zo heb ik ze altijd genoemd", zegt Jacobine. Over tante Han en oom Willem en haar onderduiktijd vertelt zij: "het waren hele bijzondere mensen. Ik zou kunnen zeggen, Ome Willem was een en al goedheid en vrolijkheid, die de vloer waar zijn vrouw liep kuste, bij wijze van spreken, die dol was op zijn vrouw en helemaal onder haar invloed. Tante Han was een heel bijzondere vrouw, niet direct sentimenteel, niet direct overvloeiend van liefde, zoals wij dat in menselijke zin verstaan, maar een goed mens, een zeer intelligente rechtschapen vrouw die haar hele leven gestreefd heeft om dàt te doen wat goed is en in die zin heeft ze mij ook altijd benaderd. Ze heeft nooit geprobeerd een tweede moeder voor mij te zijn, dat was niet iets wat haar lag,

maar een zeer bijzondere begeleidster. Ik kan me niet voorstellen dat er een tweede, zoals zij, hier nog ergens rondloopt".

"Vroeger heb ik weleens geklaagd. Ze zou je nooit eens knuffelen of een arm om je heen slaan, en ieder kind heeft dat wel nodig. Ik was uiteindelijk nog maar klein, 11 Jaar. Ik had daar wel behoefte aan. Ik kwam in de Biezenmortel met zo ontzettend veel vragen die ik thuis nooit beantwoord kon krijgen en al die vragen konden door tante Han wel beantwoord worden. Ik kwam uit een liberaal gezin. Zo noemden we dat toen. Vandaag de dag, nu ik een andere richting heb genomen noem ik het gewoon areligieus. Jood zijn vanuit traditie, maar verder geen religieus leven. De vrijdagavond is in het Jodendom erg belangrijk. Dat is het begin van de Sabbat en iedere zichzelf respecterend Joodse mens steekt op vrijdagavond kaarsen aan. Dan zijn er ook nog wat feestdagen die beslist gevierd moeten worden zoals Pesach, Jom Kipoer. Van Jom Kipoer, wat eigenlijk een vastendag is en besloten wordt met een feestmaal, kan ik me alleen het feestmaal herinneren, maar vasten, ik denk niet dat mijn ouders daar aan mee deden. Wel gehoord natuurlijk, want mijn ouders kwamen allebei uit een zeer streng orthodox gezin, maar die hebben allebei hun religie aan de wilgen gehangen, toen ze getrouwd zijn. Wat daar de reden van is? Het antwoord moet ik schuldig blijven. Ik was als kind al zeer religieus en ging alléén naar de Synagoge om les te krijgen, dingen te beluisteren en iedere keer als ik mijn vader of moeder iets vroeg over het religieuze Jodendom dan was het: "Ja, luister eens, daar moet je bij ons niet mee aankomen". En bij tante Han, die een zeer religieuze vrouw was, kon ik antwoord krijgen op al mijn vragen. Daar heb ik ook wel gebruik van gemaakt. Dat is de reden geweest dat ik bij pater Gaudiosus in de leer ben gegaan en uiteindelijk ben gedoopt. De foto van die dag heb ik nog in mijn bezit. Het is ook de enige foto die er is uit mijn Biezenmortelse tijd. Ik ging niet in Biezenmortel maar in Udenhout naar school; ik zat daar in de vijfde klas. Tante Han vond dat beter. Die dacht, dat de school van de nonnetjes beter was. Wel onpraktisch. In het begin ging ik lopend, op de klompkes, van de Biezenmortel naar Udenhout. Naderhand hebben ze een fiets voor mij georganiseerd. Waarschijnlijk heeft mijn moeder haar oude fiets naar Biezenmortel kunnen halen. Hoe ze dat gedaan heeft, is een raadsel. Daar fietste ik mee van Biezenmortel naar Udenhout, maar niet lang, want tante Han begon al gauw een beetje nerveus te worden en toen hebben de Kapucijnen mij een plaats bezorgd bij de nonnetjes (de Franciscanessen) in Best. Daar werd het ook te warm. Van Best ben ik naar Veghel gegaan, van Veghel naar Oirschot en daarna naar Oisterwijk. Allemaal Franciscanessen. Met vakanties ging ik naar tante Han en oom Willem. Het is voor mij een zeer indrukwekkende periode geweest. Om als "grote-stadskind", uit Amsterdam, in een zo rustige landelijke omgeving te zijn is niet niks. Ik was graag alleen en ik zwierf graag door de bossen. Deze periode is zeer bepalend geweest voor mijn toekomstige leven als Jodin. Mijn verblijf in Biezenmortel kwam voort uit een bittere noodzaak, uit een verschrikkelijk gebeuren. De pijn en het verdriet waren groot; om je familie kwijt te zijn en je eenzaam te voelen. Tante Han heeft dat natuurlijk niet kunnen oplossen, naderhand zei ze: "Je was eigenlijk maar een raar kind, want als ik de naam van een van je familieleden noemde, dan verzon je een of ander verhaal en ging je ertussen uit". Ik durfde er niet over te praten, zelfs niet met tante Han, dus het moet wel een hele indrukwekkende periode geweest zijn. Maar het landelijke heeft mij zo'n rust gegeven en de vervulling van een religieus leven was zó groot, dat het heel veel vergoed heeft. Ik heb daar rust gevonden. Ik kan niet zeggen, dat ik angst gehad heb om opgepakt te worden. Dat is heel raar. Je bent een kind, je kent angst. Je ziet het gevaar, want juist door het gevaar was ik zo zwijgzaam. Ik merkte aan tante Han, dat ze als de dood was, omdat ome Willem een klein beetje een flapuit was, maar echte angst? Wèl de voorzichtigheid, wèl het gevaar zien, maar echte angst heb ik niet gehad. Ik was altijd alert. Altijd. Op een nacht was vlak voor het huis een bommenwerper op de weg terechtgekomen. Dat was een verschrikkelijke knal geweest. Ik ben, na wakker geschrokken te zijn weer ingeslapen, en even later kwamen de Duitsers bij onze boerderij binnen. Tante Han en oom Willem helemaal in de zenuwen en in angsten want ze moesten iedereen laten zien die in huis was en toen kwamen ze bij mij in het kamertje terecht waar ik lag te slapen en het was een soort intuïtie en mijn altijddurende alertheid die mij lieten zeggen: "Laat me

met rust, ik wil slapen", en de dekens weer over me heen trok. Ik wist niet, dat ze kwamen kijken of er piloten waren. Het had ook iets anders kunnen zijn, want een half jaar daarvoor was het echtpaar tegenover de Kapucijnenkerk, bij Keuninx, ook opgepakt. Een man en vrouw, Joodse mensen, en dat heeft op tante Han natuurlijk een enorme indruk gemaakt. Die vrouw was op van de zenuwen. Ik liep ook wel rond met de gedachte: wanneer ben ik aan de beurt? Ik heb bij de nonnetjes steeds mijn katholiek geloof beleefd. Dat was voor mij de enige manier van religieus beleven, dat was de enige manier ook die ik kende. Mijn ervaring met de Biezenmortelse gemeenschap was er een van: 'Héél warm'. Ik sprak met niemand over het verleden. Tante Han strooide het praatje rond "dat is zo'n arm kind uit Amsterdam dat honger heeft", maar ik had het gevoel, dat veel mensen het stilzwijgend wel begrepen en wisten wie of wat ik was, maar daar gewoon niet over praatten. Ik had daar een heel beschermd en warm gevoel en ik snap nu nog niet waarom die mensen bij Keuninx zijn weggehaald. Hoe dat uitgelekt is. Ik weet het nog niet. Hoe kon dat nu gebeurd zijn, terwijl men het eigenlijk wist en er niet over praatte. Mijn Jood zijn was ook een publiek geheim. Ik ben daar toch ook doorheen gekomen. Ergens onder de oorlog, toen ik van de ene kostschool naar de andere ging, ben ik wel via de ondergrondse in de registers uitgeschreven als afgevoerd en gestorven.

De moeder van Jacobine is al die tijd tijdens de oorlog in Tilburg gebleven. Zij was ondergedoken in de Klaverstraat. Toen haar twee andere dochters allebei opgepikt waren in Den Haag en naar Auschwitz waren gebracht, in de maand december 1943, heeft zij haar eerste hartaanval gehad. Ze had een klein zolderkamertje bij de dames Kools en als die visite hadden, dan moest mevrouw Monnikendam op bed gaan zitten en zich niet meer verroeren want ze mocht niet gehoord worden. Dat mocht zo niet langer duren. Toen hebben de Kapucijnen samen met de pastoor van Udenhout een plek gevonden bij de jongens Hoppenbrouwers, Henk en Wil. Die hadden iemand nodig die voor hen zorgde en zo is mevrouw Monnikendam ook naar Udenhout gekomen en heeft daar de huishouding voor de jongens gedaan. Dat heeft haar goed gedaan, want ze hielp ook wel eens in de winkel en ze kon het huis schoonhouden en koken, dus ze had een flinke dagtaak. De oorlogsnaam van Mevrouw Monnikendam was 'Bep'. Haar werkelijk naam was 'Roosje'.

Toen mijn moeder me na de oorlog aanmeldde op de nieuwe school waar ik zou beginnen hoorde ik pas over de dood van mijn lieve vader. Hij stond op het centraal station in Amsterdam met al zijn papieren bij zich toen een SS'er uit onze buurt hem herkende en aanbracht. Hij is nooit in Friesland aangekomen waar hij een onderduikadres had gevonden. Hij is weggevoerd naar Auschwitz en daar vergast. Dat was het ergste wat me kon overkomen. Gedurende de oorlog had ik me altijd vastgehouden aan de hoop hem weer te zien.

Toen ik 20 was ben ik getrouwd. Moeder heeft in Boxtel in het bejaardenhuis een klein appartement gehad en leerde daar een leraar van de LTS kennen, Mattheus Hubertus (“Boy”) Sonnemans en daar is ze mee getrouwd. Na 1 jaar getrouwd te zijn is ze gestorven. Ik heb het mijn moeder altijd zeer kwalijk genomen dat ze niet terug ging naar Amsterdam. We hadden zo ons oude huis in gekund, maar de herinneringen en het verdriet waren te erg voor haar. Ze wilde niet meer terug naar Amsterdam.

"Mijn zus Selma", vertelt Jacobine verder, "is teruggekomen uit Auschwitz, mijn andere zuster Antje is daar op 4 april 1944 in de armen van haar zus gestorven aan tyfus. Via, via is Selma terechtgekomen bij Wil Hoppenbrouwers. Die wist dat mijn moeder ziek was en op bed lag bij Tonia Schaapsmeerders in Helvoirt. Dat was een bijzonder aardige vrouw. Daar waren mijn moeder en ik op het ogenblik dat er werd aangebeld. Tonia was bij mijn moeder. Zij kijkt boven uit het raam en daar staat de jeep van Wil Hoppenbrouwers met iemand die uit de jeep stapte in een legerpak en een doek over het hoofd, helemaal opgezwollen van de honger. Dat was mijn zuster Selma. Wil had haar daar naartoe gebracht.

Selma (mannequin) en haar zus Antje (schoonheidsspecialiste) zijn in december 1943 opgepakt en naar Auschwitz getransporteerd. Alleen Selma blijft in leven. Ze weet zich door de verschrikkingen heen te bluffen. Ze houdt vol tot en met de dodenmarsen. Onderweg weet ze zich in een talud te verstoppen. Ze slaagt er in op het platteland te schuilen en eten te roven.

Selma is, nadat ze uit het kamp terugkeerde, vanuit het huis aan de Biezenmortelsestraat vlakbij het onderduikadres van Jacobine, waar ook mijnheer Brüning woonde vertrokken naar Antwerpen. Ze is als hulpverpleegster voor de militairen gaan werken. Ze had een kamertje gevonden en na een paar maanden ontmoette ze William Lerner, een Pools-Joodse man die daar voor zijn werk was. Zij is met hem getrouwd. Ze verhuisden naar New York en later naar Miami. Selma werkte daar als show- en fotomodel. Op Selma zijn medische experimenten toegepast waardoor ze geen kinderen kon krijgen. De oorlog heeft veel met haar gedaan. Ze zei eens tegen familie: “ik heb mijn veiligheidssteen altijd bij me” en dan stak ze haar hand uit waaraan een ring zat met een vingerkootje bedekkende diamant. Selma, nooit meer veilig, altijd beducht om direct te moeten vluchten. Op 12 februari 2011 hoefde dat niet meer, op die datum overleed ze in Miami op 94-jarige leeftijd.

Jacobine Monnikendam trouwde later met Theo Stevens (1926-2013), een telg uit de Tilburgse familie Stevens, steenfabrikanten op Loven. Ze kregen zes kinderen. Theo was van beroep beeldhouwer en graficus.

In oktober 1994 toen gevierd werd dat Udenhout en Biezenmortel 50 jaar geleden bevrijd werden was Jacobine Monnikendam te gast op de Franciscusschool in Biezenmortel om te vertellen over haar ervaringen in de Tweede Wereldoorlog en haar onderduiktijd in Biezenmortel. Haar verhaal maakte toen duidelijk veel indruk op de kinderen.

Jacobine overleed op 13 augustus 2013 in Den Haag.

5 TWEE OOSTENRIJKSE JODEN IN UDENHOUT, ARTUR VERMOORD, OTTO GESPAARD.

Ton de Jong

Twee Oostenrijkse vluchtelingen komen begin maart 1940 samen met de trein naar Udenhout en lopen met hun koffer naar Huize Sint Felix aan de Kreitenmolenstraat, waar de zusters zich over hen ontfermen. Artur Köstenmann is 54 jaar, Otto Wachtel 50 jaar oud. De eerste wordt twee jaar later weggevoerd naar Westerbork om later in Auschwitz vermoord te worden. Otto Wachtel (ook van Joodse afkomst) ontspringt de dans en blijft tot zijn dood in 1956 in Udenhout wonen.

Artur Israel Erwin Köstenmann is op 20 mei 1884 in Wenen geboren uit Joodse ouders. Zijn vader Jacob komt uit Tarnopel (Oekraïne), zijn moeder Charlotte Reiter (Lotty) is geboren in Tarnow (Polen).

Zijn kleindochter Helen Blake, die nu in Spanje woont, kan nauwelijks iets over Artur en zijn gezin vertellen. “Mijn vader wilde nooit over zijn jeugd praten. Hij gaf me hier en daar informatie, maar nooit het hele verhaal.” Zij gaat proberen om aan de hand van archiefstukken en een bezoek aan Wenen zoveel mogelijk informatie te verzamelen. Wellicht wordt het een boek.

Artur trouwt op 21 september 1921 met de katholieke Olga Skridlovski, maar pas in 1934 vindt het katholieke kerkelijke huwelijk plaats. Op 31 augustus 1923 wordt hun zoon Robert geboren. Hij is enig kind. Artur is van beroep metaaldraaier maar maatschappelijk en politiek zeer geëngageerd. Hij wordt actief lid van de sociaaldemocratische partij. Voor die partij vervult hij verschillende (betaalde) functies in de deelstaat Burgenland en wordt in 1925 voor zijn partij wethouder (Stadträte) van Eisenstadt.

Helen Blake: “Een interessant feit is dat Artur in 1920 afstand deed van het Joodse geloof. Zijn vader Jacob deed hetzelfde al in 1905.” Nadat Olga in 1935 op 44-jarige leeftijd overlijdt, logeert Robert regelmatig in Wenen bij zijn oma Emma (van moederszijde). Hij zit daar op het gymnasium wanneer direct na de Anschluss in maart 1938 in Oostenrijk de vervolging van Joden begint. Een ware uittocht is het gevolg. De nazi’s helpen mee want willen zoveel Joden het land uit krijgen. Zij dwingen de Joodse organisaties de "Zentralstelle für jüdische Auswanderung" (Centrum voor Joodse Emigratie) op te richten. Ondanks de neutrale naam is het een organisatie van de SS. Slechts een klein deel slaagt erin om Oostenrijk op deze manier te verlaten. Artur en zijn broers Ignatz en Wilhelm Köstenmann melden zich aan. Artur op 6 juni 1938. De ingevulde formulieren geven informatie over de familie. Zo lezen we het een en ander over beroep en opleiding. Alleen Wilhelm lukt het om op deze manier weg te komen

Artur woont dan bij broer Ignatz in Wenen, want zijn baan en ambtswoning in Burgerland is hij kwijtgeraakt. In de Kristallnacht van 8 op 9 november worden uit Wenen duizenden Joden weggevoerd, met name naar Dachau. Beiden worden gearresteerd. Artur wordt op 15 november 1938 onder nummer 24876 ingeschreven in het concentratiekamp. Hij is volgens de administratie weduwnaar en heeft één kind. Volgens Helen Blake neemt oma Emma vrijwel meteen contact op met het Rode Kruis dat de Kindertransporten organiseerde. Robert wordt op de trein gezet richting Engeland. Zijn vader heeft hij nooit meer gezien. Foto’s heeft Robert niet mee kunnen nemen, alleen zijn papieren en een horloge dat later gestolen is door de Britse politie.

In die periode worden Joden nog vrijgelaten onder voorwaarde dat zij zo snel mogelijk het land verlaten. Ignatz gaat terug naar Wenen, wordt op 9 juni 1942 gedeporteerd en op 15

juni vermoord in het concentratiekamp Maly Trostinec. Artur vertrekt na vrijlating vrijwel meteen naar Nederland en komt na wat omzwervingen terecht bij pension A. Volk, Schiekade 93 in Rotterdam. Het pension adverteert met een kamer voor 7,50 gulden per week. Daar moet hij Otto Wachtel hebben ontmoet. Hoe zij in contact zijn gekomen met de Zusters van Liefde in Udenhout is niet bekend.

Otto Wachtel is geboren op 1 juli 1889 in Wenen. Zijn Joodse vader Samuel is koopman en komt uit Rzeszow (Polen). Op 30 november 1919 trouwt Otto te St. Egyd met de katholieke en twee jaar jongere Paula Heinberger, van wie hij in 1938 scheidt. Van kinderen is niets bekend. Volgens zijn Nederlandse persoonskaart is hij meesterknecht bij een deurenfabriek geweest.

Wij vinden hem in mei 1939 terug in de quarantaine-inrichting van Rotterdam, waar een deel van de grote stroom Oostenrijkse en Duitse vluchtelingen opgevangen wordt. Van Rotterdam gaat hij (november 1939) naar Sluis, naar een voormalige school die in april 1939 is ingericht voor ‘katholieke Oostenrijksche en Duitsche uitgewekenen’. Zijn laatste verblijfplaats voordat hij samen met Köstenmann naar Udenhout vertrekt is ook pension Volk in Rotterdam.

Bij de zusters krijgen Otto en Artur ongetwijfeld een warme ontvangst, maar daar wordt geen aantekening van gemaakt in de dagelijkse kloosterverslagen. Het klooster is geen plek waar twee gezonde mannen de hele dag door kunnen en willen brengen. Zij trekken het dorp in en maken contact met de Udenhoutse bevolking. Volgens kleindochter Helen heeft Artur gewerkt bij een Udenhoutse aannemer. Hoe dan ook is Huize St. Felix het officiële adres van de mannen. Beiden staan daar als katholiek te boek en presenteren zich ook als zodanig.

Hoe fel Nazi’s tegen Joodse christenen gekant waren, toont het lot van de rooms-katholieke Joden in Nederland. Op 26 juli 1942 wordt zowel in de protestantse als in de rooms-katholieke kerken een gezamenlijk protest tegen de deportatie van Joden en het wegvoeren voor dwangarbeid voorgelezen. In de rooms-katholieke kerken wordt daarnaast ook de tekst voorgelezen van een telegram dat de kerkleiding op 11 juli aan de rijkscommissaris heeft gestuurd met daarin het verzoek om af te zien van de deportaties van Joden naar het oosten. Daarover zijn de Duitse autoriteiten zo kwaad, dat zij besluiten de rooms-katholieke Joden met voorrang te deporteren. Een week later, op zondag 2 augustus, worden alle rooms-katholieke Joden gearresteerd. Zij die gemengd gehuwd zijn, worden later weer vrijgelaten. Wanneer de niet-Joodse partner van je was gescheiden, word je wel gedeporteerd. De gearresteerden gaan via Westerbork naar Auschwitz, waar zij bij aankomst werden vergast. Niemand van deze groep heeft het overleefd. Onder hen zijn een groot aantal nonnen en kloosterbroeders, zoals de filosofe Edith Stein (die later door de rooms-katholieke kerk heilig is verklaard). In Tilburg en omstreken worden 21 katholieke Joden, waaronder zeven leden van de familie Löb, gearresteerd. De broers Ignatius, Nivardus en Linus waren ingetreden bij de trappisten, de zussen Hedwigis, Maria-Theresia en Veronica bij de trappistinnen. De aankomst van vrouwen in kloosterkleed en mannen in habijt in Auschwitz veroorzaakte nogal wat verbazing bij de andere Joodse gevangenen.

Ook Artur wordt op die tweede augustus gearresteerd en weggevoerd naar Westerbork. De eenheid Einsatzstab Reichleiter Rosenberg die de inventaris opneemt van afgevoerde Joden gaat kijken bij Huize St. Felix maar treft daar geen eigendommen aan. Behalve een koffer met kleding en wat persoonlijke spullen kan hij die ook niet gehad hebben. In 1950 doet het ministerie van Justitie aangifte van zijn overlijden. Volgens de dodenboeken van Auschwitz overlijdt hij daar op 8 september 1942. De officiële doodsoorzaak is ‘Herzwassersucht’ (een hartkwaal), maar in feite wordt hij vergast. Zijn Nederlandse overlijdensakte vermeldt overigens 30 september 1942 als sterfdatum. In de akte van Auschwitz wordt hij katholiek genoemd.

Maar dan Otto. Bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie wordt een kopie bewaard van de ongedateerde oproep aan Otto Wachtel om zich te melden bij Kamp Westerbork. Ook hier wordt als adres D23 genoemd, Huize St. Felix. Hij ontspringt de dodendans. Wat maakt het verschil met Artur?

Waarschijnlijk kan Otto aantonen dat hij met een katholieke vrouw getrouwd is en weet hij te verbergen dat hij in 1938 gescheiden is. De echtgenote van Artur is overleden, van een gemengd huwelijk is geen sprake meer en dan helpt het niet dat hij zich afficheert als katholiek. Je laten dopen had geen effect. Zijn ouders waren Joods en daarmee is voor de nazi's de kous af.

Otto Wachtel woont vanaf juli 1945 tot oktober 1947 bij de familie Van Heel-Scheepens. Dan vertrekt hij naar Oostenrijk om zeven jaar later weer terug te keren bij de familie. Hij overlijdt in 1956 in het ziekenhuis van Tilburg. Dochter Mimi Geertzen-Van Heel heeft nare herinneringen aan hem en wil daarom niets over hem kwijt. Zij denkt wel met veel plezier aan Artur Köstenmann. Zij heeft hem leren kennen als een 'zachte, fijne man' die het vaak had over zijn zoon die naar Engeland was gevlucht.

Robert, de zoon van Artur Köstenmann wordt in november 1939 vrijgelaten uit een interneringskamp bij Liverpool en vertrekt in juli 1940 met de SS Dunera naar Australië waar hij verblijft in het veel beschreven Hay Camp, ook een interneringskamp. Een jaar later keert Robert terug naar Engeland. Hij gaat werken als 'trainee in agriculture' bij G. Thompson op Heath Farm in Homersfield (Suffolk). Op 21 april 1947 wordt hij genaturaliseerd en verblijft dan -ongehuwd- nog steeds op Heath Farm. Dochter Helen geeft aan wat het vervolg is. "In 1948 voltooide mijn vader zijn ingenieursopleiding aan de universiteit van Londen en begon hij te werken voor Marcony Company. Hij reisde de hele wereld over om radiotelefoniesystemen te installeren. Tijdens een van zijn reizen naar Colombia ontmoette hij mijn moeder (Italiaanse), die in 1945 uit haar geboortestad Rijeka in Kroatië was gevlucht voor de Joegoslaven en Tito. Zij trouwden uiteindelijk in Singapore in 1963 en ik ben daar geboren. We gingen in 1965 in Colombia wonen en hebben daar 20 jaar gewoond. In 1987, toen mijn vader met pensioen ging, verhuisden we naar Italië omdat de veiligheid in Colombia vooral voor buitenlanders erg slecht was. Mijn ouders woonden eerst in Toscane en verhuisden toen naar Milaan, waar ik woonde. Mijn moeder stierf op 91-jarige leeftijd in 2013 en mijn vader op 95-jarige leeftijd in 2018."

Artur was ingeschreven in het Udenhoutse bevolkingsregister en is daarom bestempeld als lokaal oorlogsslachtoffer. Hij wordt herdacht in de kapel aan de Schoorstraat.

6 WILLEM VAN DE VOORT

Jan P. van de Voort

Willem (Wilhelmus Gertrudis) van de Voort wordt geboren op 20 april 1893 in Udenhout als zoon van Jan Cornelis van de Voort en Maria Kruijssen. Hij is op 30 september 1930 gehuwd met Miet (Maria) Beekmans, het huwelijk bleef kinderloos. Willem is bedrijfsleider bij de houtzagerij van de firma Appels aan de Stationsstraat in Udenhout. Tijdens de Duitse bezettingsjaren verbergt hij daar wapens en munitie voor de ondergrondse die met het naderen van de geallieerde strijdmacht richting Nederland steeds actiever wordt.

Door loslippigheid of verraad komen de Duitsers dit te weten en op 24 september 1944 wordt Willem samen met de gebroeders Appels gearresteerd door de Duitse politie. Guus Appels vertelt zijn relaas over het fusilleren van vader, van zijn oom en van Willem van de Voort op 24 september 1944.

De gebroeders Jan en Janus Appels hadden in Tilburg een bouwbedrijf met als nevenactiviteit een houtzagerij in Udenhout. Deze houtzagerij was gevestigd in de toenmalige Stationsstraat, nu de Kreitenmolenstraat 25, achter slagerij Van Hoof. De beide gebroeders Appels hadden Willem van de Voort aangezocht om als bedrijfsleider de activiteiten in Udenhout te behartigen. Deze Willem van de Voort woonde in de Slimstraat 66 en behoorde tot de bekende Udenhoutse familie Van de Voort die nog steeds een houthandel drijft in Udenhout. Janus Appels was aangesteld als Hoofd van het Regionale Ondergrondse Verzet en had zijn bedrijf in Udenhout gebruikt om er munitie en wapens op te slaan.

Toen in september 1944 de Duitsers alle Tilburgse aannemers opriepen om mee te werken aan het opwerpen van verdedigingswerken doken de gebroeders Appels onder. Zo heeft Janus Appels zich een tijdje schuilgehouden bij de familie Sjef en Marie Driessen die destijds woonden in hun huisje aan de Stationsstraat "Het Rooie Leeuwke", tegenwoordig Kreitenmolenstraat 11. Toen de toestand weer wat rustiger leek, besloot Janus Appels naar zijn gezin in Tilburg terug te gaan. Deze beslissing werd hem en de twee andere personen noodlottig. Het gebeurde op zondag 24 september 1944, het moet omstreeks het middaguur geweest zijn; een deputatie van de Feldgendarmerie en de Grüne Polizei, begeleid door een "zekere Juffrouw Briels, werkzaam bij de Duits Wehrmacht", verscheen op het terrein van de houtzagerij te Udenhout en inspecteerden de houtopslagloods op aanwezigheid van daar vermoedelijk verborgen wapens en munitie. Inmiddels waren ook de direct omwonenden van het pand door de Duitsers uit hun huizen gehaald, tegen de muur gezet en gesommeerd nadere informatie te geven over medeweten of betrokkenheid in deze affaire. Op indicatie van de omwonenden toog men hierop naar het huis van Willem van de Voort aan de Slimstraat en men dwong deze direct mee te gaan om zich als bedrijfsleider nader te verklaren. Er waren weinig woorden nodig. De omwonenden, die konden bewijzen dat ze geen enkele betrokkenheid hadden met deze zaak, werden daarop weer naar huis teruggestuurd. De Duitsers met in hun gezelschap Willem van de Voort gingen hierop in hun auto's naar het bedrijf van de gebroeders Appels aan de Boomstraat te Tilburg. Zonder nadere uitleg werd Jan Appels, die ook nog naar de Engelse zender zat te luisteren, uit zijn huis gehaald waarop het gezelschap naar het huis reed van Janus Appels aan de Bredaseweg in Tilburg. Toen men daar aanbelde, trachtte deze nog via de achtertuin te vluchten, maar toen hij het getier van de Duitsers tegen zijn vrouw hoorde, kwam hij te voorschijn en werd gearresteerd. Na door de Duitsers te zijn ondervraagd werden de drie gearresteerden in een "overvalwagen" geloodst en naar een voor de families onbekende plaats afgevoerd. Op dat moment raakt men het spoor bijster. Toen kort daarop navraag werd gedaan bij de toenmalige Tilburgse Ortskommandantur over hun verblijf kon of wilde

men daarop geen antwoord geven. "Wenn er nichts getan hat, wird ihm auch nichts passieren" werd als antwoord meegegeven. Ook diverse latere pogingen om iets van hen te vernemen leverde geen enkel resultaat op. De gedachte leefde dat zij naar Duitsland zouden zijn afgevoerd.

De bevrijding kwam, een nieuwe tijd brak aan en de jaren gingen voorbij zonder enig bericht of spoor van de drie slachtoffers, totdat precies drie jaren later in september 1947 in deze zaak klaarheid kwam. Het bleek, dat enige Duitsers, die deel hadden uitgemaakt van een vuurpeloton, voor nog andere zaken die zij op hun geweten hadden door het toenmalige Militaire Gezag werden gehoord. De Duitsers sloegen aan het praten en weldra werd de Tilburgse affaire genoemd. Zij verwezen naar de Willem-II-kazerne en konden vrij nauwkeurig de plaats aanwijzen waar de drie gefusilleerd waren. Hierop ging men aan het graven met het trieste gevolg. Uit de Tilburgse Courant van vrijdag 26 september en zaterdag 27 september 1947 citeren wij het volgende:

"Vrijdagmorgen 26 september 1947 zijn op de terreinen van de Willem-II-kazerne in Tilburg de lijken gevonden van de eind september 1944 gefusilleerde Tilburgers Jan en Adrianus Appels en W. van de Voort uit Udenhout. Het stoffelijk overschot van de drie mannen werd gevonden op aanwijzing van twee Duitsers die als getuige ter beschikking zijn van de subcommissie Opsporing Oorlogsmisdrijven". Verder is nog vast komen te staan dat de drie slachtoffers zonder vorm van proces nog diezelfde dag zijn geëxecuteerd. Zij zijn gedwongen geweest zelf hun graf te delven waarna ze van achteren met een mitrailleur zijn gefusilleerd.

Op 26 september 1947 wordt om elf uur al aangifte van overlijden gedaan op het gemeentehuis in Tilburg door de Tilburgse slager Josephus Haans. Op 6 oktober 1947 zijn na drukbezochte uitvaartdiensten zowel in Tilburg als in Udenhout, de gebroeders Appels herbegraven op het kerkhof aan de Bredaseweg in Tilburg en de heer Willem van de Voort op het kerkhof te Udenhout.

De weduwe van Willem van de Voort vraagt in 1948 een buitengewoon pensioen aan als nabestaande van een oorlogsslachtoffer. De afhandeling heeft echter jarenlang geduurd. Pas in 1951 werd het pensioen toegekend waardoor de weduwe al die tijd sinds de arrestatie van haar man in een moeilijke financiële positie zat. Hub Danklof die tijdens de oorlog actief was bij de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (L.O.) en na de oorlog van het zuiden Landelijk herstel (L.H.) heeft zich persoonlijk ingespannen voor het pensioen van de weduwe Van de Voort. Uiteindelijk heeft Danklof de instanties kunnen overtuigen dat de arrestatie van Van de Voort voldoende in verband stond met zijn illegale werkzaamheden tijdens de oorlog.

Het graf van Willem van de Voort ligt nog altijd op het Udenhoutse kerkhof, links tegen de pastoriemuur.

7 TIES VAN LEIJDEN, OPGEPAKT VOOR DE ARBEIDSEINSATZ

De Arbeidsinzet (Arbeitseinsatz) was een vorm van slavernij. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden jonge mannen uit door Duitsland bezette gebieden gedwongen om in de Nazi Duitse oorlogseconomie Duitse mannen te vervangen die als soldaten dienden. Weigering om gehoor te geven aan deze oproep resulteerde in straffen of represaillemaatregelen. Veel mannen die hieraan geen gehoor wilden geven, waren gedwongen het land te ontvluchten of onder te duiken.

Werklozen

Vanaf de zomer van 1940 tot de lente van 1942 waren het vooral Nederlandse werklozen die gedwongen werden om in Duitsland te gaan werken. Aanvankelijk probeerde de Duitse bezetter met propaganda en wervingsacties personeel te vinden. Wat de Nederlandse werklozen betreft, wilde de bezetter aansluiten bij de praktijk die tot de herfst van 1939 bestond. Toen moest werk in Duitsland door werklozen uit de grensstreek aanvaard worden, omdat ze anders hun uitkering verloren**.**

Vrijwillig gaan werken in Duitsland

In Udenhout wordt gemeenteontvanger Jos Robben aangesteld als agent voor de arbeidsbemiddeling, rapporterend aan de districtsarbeidsbeurs te Tilburg. Hij kreeg op 27 mei 1940 instructies. Er was in Duitsland met onmiddellijke ingang behoefte aan landarbeiders (melkers, paardenknechten, seizoenarbeiders), veenarbeiders, bouwvak-arbeiders (m.u.v. schilders), grondwerkers, steenfabriek arbeiders, metaalbewerkers, scheepsbouwarbeiders, lederbewerkers (schoenfabriek arbeiders), textielarbeiders, sigaren-makers en tabakswerkers, bakkers, slagers, maar ook ongeschoolde arbeiders. Het loon van de in Duitsland tewerkgestelde Nederlandse arbeiders zou gelijk zijn aan het loon van de Duitse arbeiders. Gehuwde arbeiders moesten hun gezin thuis laten. Niet geschikt voor arbeidsbemiddeling waren fysiek/psychisch ongeschikten, asocialen, personen met uitgesproken communistisch verleden en Joden.

Op 13 juli 1940 wordt door de districtsarbeidsbeurs nogmaals een brief verzonden aan de agenten van de arbeidsbemiddeling. Nu zijn in Duitsland dringend 4500 landarbeiders nodig, 2000 in het Rijnland, 1000 in Westfalen, 1000 in Niedersachsen en 500 in Hessen. Voorts ongehuwde melkknechten die 10 à 12 koeien kunnen melken. Zij krijgen kost en inwoning en 50 à 60 Rijksmark per maand, in grotere stallen zelfs meer.

Op 7 december 1940 wordt door de gemeente Udenhout een lijst opgemaakt van de eerste personen die vrijwillig naar Duitsland zijn vertrokken:

1. Adrianus Joannes van den Hoven vertrokken op 8 juli 1940;
2. Johannes Henricus van den Berk, geboren op 4 oktober 1914 te Vught, gehuwd, wonende C 92, boerenknecht is vertrokken op 8 juli 1940;
3. Hendrikus Verhoeven, geboren 17 augustus 1888 te Vlijmen, gehuwd, Brabantshoek C 90, grondwerker, vertrokken 18 juli 1940;
4. Joseph Lambert Paijmans, geboren 2 juli 1921 te Udenhout, C 194, ongehuwd en schoensnijder van beroep. Hij wil bij voorkeur campagnearbeider voor suikerfabrieken worden;
5. Antonius van Laarhoven, geboren 13 januari 1910 te Berkel, wonende C 195 van beroep chauffeur, vertrokken op 21 oktober 1940;
6. Wilhelmus Klijn, geboren op 11 februari 1920 te Loon op Zand, van beroep textielarbeider, wonende A 149. Hij wil graag textielarbeider worden bij de firma Kuppers en Junkers Baumwoll und Zellwollspinnerei in Rheijdt-Mulfort in Duitsland. Hij is vertrokken op 21 oktober 1940;

7. Hendricus Cornelis Evers Zuidweg vertrokken op 24 oktober 1940. Hij werkte bij de Reichsautobahnlager in Essen über Hannover;
8. Petrus Waltherus.van Dorst, geboren op 21 februari 1920 in Roozendaal, ongehuwd, rijwielhersteller wonende A 41, vertrokken op 20 november 1940 naar de Reichsbahn in Berlijn;
9. Leonardus Johannes Petrus de Jong, ongehuwd, geboren 17 juni 1920, wever, wonende Vernisstraat 61 te Tilburg. Hij wordt doorverwezen naar de agent van de arbeidsbemiddeling in Tilburg, Van Dorst en De Jong willen beiden in hun beroep geplaatst worden onder voorwaarde dat beiden in dezelfde plaats komen. Is dit niet mogelijk dan willen ze beiden bij de Reichsautobahn werken;
10. Christianus Maria in 't Groen, geboren op 25 april 1902 te Dongen, gehuwd, steenfabriek arbeider en eerder spoorwegwerker, wonende C 95. Hij wil graag werken bij de Duitse spoorwegen of bij de Reichsautobahn. Hij is vertrokken op 20 november 1940 naar de Reichsbahn in Berlijn.

Aangezien er niet genoeg arbeiders vrijwillig naar Duitsland vertrokken om daar te gaan werken, moest men het op een andere manier aanpakken. Daarom moesten eind 1940 personen zonder vaste werkkring zich verplicht laten keuren.

Op 3 januari 1941 verzoekt de arbeidsbeurs bij de burgemeester informatie:
1. over Joden, buitenlanders, staatlozen die als werklozen zijn ingeschreven;
2. arbeiders die van steun zijn uitgesloten omdat ze om onduidelijke redenen terugkeren uit Duitsland of weigeren naar Duitsland te gaan en vervolgens een of ander klein bedrijf of handeltje hebben opgezet dan wel leven van gelden die ingezameld worden ten behoeve van hen.

De burgemeester beantwoordt de brief op 17 januari als volgt:
ad 1. In Udenhout zijn geen Joden, buitenlanders of staatlozen die als werkloos zijn ingeschreven.
ad 2. Er zijn wel drie "spijtoptanten" die op eigen gelegenheid zijn teruggekeerd:

1. de arbeider Adrianus Joannes van den Hoven, ongehuwd. Hij wordt thuis onderhouden, C 198. Hij keerde op 13-9-1940 terug uit Duitsland.
2. A. van Laarhoven, ongehuwd, C 195, terug op 24 november 1940. Werkt thans als chauffeur bij Van Iersel autobusexploitatie te Oisterwijk. Loon 24 gulden per week en 30 gulden als hij ook op zondag werkt.
3. Joseph Lambert Paijmans, C 195. Terug uit Duitsland 24 november 1940. Thans broodbezorger bij Frans van Alebeek, bakker 2,50 gulden per week. Verder onderhouden door ouders.

Vanaf 29 januari 1941 worden regelmatig lijsten opgesteld van werkzoekenden die te werk gesteld kunnen worden in Duitsland.

Dwangarbeid voor krijgsgevangenen

In mei 1942 waren beroepsofficieren al krijgsgevangen gemaakt. Er waren echter nog 300.000 Nederlandse militairen, beneden de rang van officier. In 1943 gaf Heinrich Himmler de order dat deze 300.000 mannen opgepakt moesten worden. Deze order werd op 29 april 1943 gepubliceerd in de Nederlandse dagbladen. Een deel van de mannen werd in Nederland tewerkgesteld bij de bouw van de Atlantikwall. Er bleven nog ongeveer 200.000 mannen over voor tewerkstelling elders.

Mannen van 18-35 jaar

Op 7 mei 1943 werd bekendgemaakt dat alle mannen van 18 tot 35 jaar zich moesten melden bij de arbeidsbureaus. Vrijstelling voor arbeidsinzet was soms mogelijk. Omdat er te vaak vrijstelling werd verleend, besloot het Reichskommissariat dat het aantal vrijstellingen moest worden ingeperkt. Alle mannen, geboren in 1922, 1923 en 1924, moesten vóór 15 augustus naar Duitsland worden gestuurd. Alleen mijnwerkers en andere arbeiders die door hun scholing volstrekt onmisbaar waren, konden nog een vrijstelling krijgen.

Onderduiken voor de Arbeidsinzet

Verschillende Udenhoutse jongens doken onder toen ze een oproep kregen om te gaan werken in Duitsland. Ties van den Bersselaar bijvoorbeeld, was er één van. Ties was een zoon van Willem van den Bersselaar en woonde aan de Biezenmortelsestraat 20 op hoeve De Slijkhoef. Hij kreeg in mei 1943 een oproep om zich te melden bij het Tilburgse arbeidsbureau. In eerste instanties kregen alle landbouwers een vrijstelling maar die was van korte duur. Op 15 juni al kregen ze een aangetekende brief dat ze zich nogmaals moesten melden. Ties probeerde samen met enkele andere Udenhoutse jongens van zijn leeftijd nog tevergeefs een vrijstelling te krijgen. Een vertrek naar Duitsland leek onvermijdelijk. Voor de buitenwereld deed Ties voorkomen dat hij naar het station in Oisterwijk vertrok om daar op de trein naar Duitsland te stappen. In werkelijkheid was hij naar een onderduikadres gegaan bij zijn oom Jan en Mina van den Bersselaar in den Berkhoek. Aan zijn ouders werd wel verteld dat hij was ondergedoken maar niet waar. Tijdens de onderduikperiode kwamen zijn ouders wel eens op bezoek in den Berkhoek niet wetende dat Ties op dat moment boven op zolder zat ondergedoken. De rest van het gezin, vrienden en buren waren in de veronderstelling dat hij in Duitsland zat. Hij schreef hen regelmatig brieven, zogenaamd uit het (verzonnen) Duitse gehucht Grünsnück.

Razzia's

De administratieve arbeidsinzet via de gewestelijke arbeidsbureaus leverde uiteindelijk nauwelijks meer iets op. Daarom greep de Duitse bezetter naar twee nieuwe middelen:

- Het uitvoeren van grote razzia’s met behulp van militairen van de Wehrmacht.
- Het uitoefenen van pressie. Er werd gedreigd dat iedereen die wegbleef, bij ontdekking zou worden doodgeschoten. Wanneer zich niet voldoende arbeidskrachten meldden, werden gijzelaars van de gemeente gefusilleerd.

Deze methoden zijn afzonderlijk en in combinatie door de bezetter toegepast. De Duitse bezetter had in deze periode niet alleen mensen nodig ter vervanging van Duitse arbeidskrachten. Er waren ook mensen nodig om stellingen te graven, die de geallieerde opmars moesten stoppen.

Ties van Leijden, opgepakt bij een razzia en vermoord in een Duits concentratiekamp

Martinus Johannes van Leijden is op 15 november 1944 om 6 uur, 22 jaar oud, vermoord in het concentratiekamp te Schwesing Engelsburg en op 16 november begraven in een massagraf op het Ostfriedhof van Husum (D). Zijn lot bleef een tijd onbekend. Op 9 september 1946 werd pas bekend dat hij was overleden. Ties werd in Udenhout opgepakt door de Arbeidts Kontroll Dienst, de AKD bij een razzia voor tewerkstelling in Duitsland.

Ties van Leijden is geboren op 24 juni 1922 in Udenhout en de enige zoon van Bart van Leijden en Kee de Wit. Hij woonde met zijn ouders in Biezenmortel in een woning aan Roeltjesdijk, een zijstraat van de Biezenmortelsestraat, waar nu de familie Maas woont op Biezenmortelsestraat nummer 51. Hij werkte als magazijn- en winkelbediende bij de toenmalige coöperatie-winkel aan de Kreitenmolenstraat in Udenhout. Over zijn arrestatie

vertelt mevrouw Corrie Weijters-Scheffers, die destijds cheffin was van de coöperatie-winkel: "Er werd door klanten in de winkel gewaarschuwd, dat er straten waren afgesloten en er veel Duitsers actief waren in verband met een razzia. Ties stond op het punt om met zijn transportfiets met voorop een mand, brood en kruidenierswaren te gaan bezorgen. Ik heb hem gewaarschuwd niet te gaan, omdat het voor hem op straat te gevaarlijk was. Hij had immers geen Ausweis. Hij sloeg die goede raad in de wind en ging toch. Nog geen kwartier later kwamen de Duitsers met Ties terug in de zaak. Hij was gearresteerd en werd overgebracht naar het politiebureau in Udenhout." Mevrouw Scheffers is hem daar dezelfde avond nog gaan opzoeken om de papieren en het geld van de coöperatie, die hij nog bij zich had, op te halen. Later vertelde opperwachtmeester Ravenstein aan mevrouw Scheffers dat zijn ondergeschikte Ties naar de trein in Udenhout had moeten brengen. Hij had hem bij het seinhuisje, dat tussen de spoorbomen in Udenhout stond, nog uitgebreid de gelegenheid gegeven om te vluchten door zelf naar boven te gaan en Ties beneden onbewaakt te laten wachten. Ook voordat hij in de trein stapte had hij hem nog gelegenheid gegeven te vluchten. Ties durfde helaas niet. Daags voor hij op transport werd gesteld heeft zijn vriend Wim van Nieuwburg nog een half uur met hem mogen praten. Hij was erg bang voor de gevolgen van zijn arrestatie. Wim heeft hem een pakje shag met vloeitjes mogen geven. Meerdere keren heeft Wim in dat half uur tegen Ties gezegd: Probeer toch te vluchten. Maar hij was zò bang, vertelt Wim, dat hij aan vluchten niet toekwam. Tussen 31 juli 1944 en 8 september 1944 zat Ties in Kamp Amersfoort. Vanaf kamp Amersfoort is Ties op 10 september 1944 op transport gezet naar concentratiekamp Neuengamme. Van daaruit is Ties overgebracht naar het kamp Husum-Schwesing in Noord-Friesland, in het toenmalige Engelsburg (tegenwoordig een deel van Schwesing) en op ca. 5 kilometer ten noordoosten van Husum. Het kamp werd op 26 september 1944 in gebruik genomen als onderdeel van een veel grootschaligere fortificatie, bekend als de Friesenwall. Het kamp bestond uit negen barakken, waarvan er één voor de verzorging van zieken bestemd was.

Het kamp heeft slechts drie maanden bestaan. Gedurende de herfst van 1944 hebben er in totaal 2.500 mensen uit 14 landen gevangengezeten, van wie tussen de 300 en 500 dit verblijf niet overleefden. Het overgrote deel van de slachtoffers was Nederlander. Op 25 september werden ca. 1500 gevangenen met veewagons van de Deutsche Reichsbahn vanuit Neuengamme hierheen gebracht, op 20 oktober volgden nog eens 1000 gevangenen afkomstig uit Neuengamme.

De gevangenen moesten in het moerassige gebied onder toezicht van de kapo’s (gevangenen in Duitse concentratiekampen die waren aangesteld om toezicht te houden op een groep medegevangenen) allerlei werkzaamheden ten behoeve van het Duitse leger verrichten, zoals het graven van tankgrachten. Elke dag begon tussen vier en vijf uur 's ochtends. Na enkele uren appèl volgde twaalf uur werk. Ze stonden daarbij de hele dag in het koude water. De werkplekken veranderden met de geleidelijke uitbreiding van de antitankloopgraven. In de eerste weken moesten de gevangenen elke dag tien kilometer lopen naar de bouwplaats. Later zorgde de Reichsbahn voor goederenwagons voor het vervoer naar de locatie. Gevangenen stierven ook tijdens het werk. Medegevangenen moesten dan 's avonds hun lichaam terugbrengen naar het kamp. 's Morgens en 's avonds werden ze door de straten van Husum gedreven. In december 1944 was de Friesenwall als gevolg van de nieuwe militaire situatie nutteloos geworden, waarop het kamp Husum-Schwesing werd opgedoekt. Alle overlevenden werden teruggebracht naar Neuengamme.

Het zakhorloge van Ties: een stille getuige

Vele jaren later, in 1996, kreeg Dré van Hal uit Udenhout een telefoontje van een mevrouw van de gemeente Udenhout. Of hij familie was van Ties van Leijden. Dat was inderdaad het geval. Ties was een stiefbroer van Dré. De vader van Ties was na het overlijden van de moeder van Ties hertrouwd met de moeder van Dré. Naar verluidt is Kee kort na de oorlog van verdriet over het lot van haar enig kind overleden. De mevrouw wist te vertellen dat er persoonlijke bezittingen van Ties gevonden waren. In een verzegelde kist in de archieven

van het ministerie van Sociale Zaken waren namelijk persoonlijke bezittingen van Nederlanders gevonden die in de oorlog in concentratiekampen waren ondergebracht. Daar was ook het zakhorloge van Ties gevonden. Het zat in een papieren zakje waar de naam en het gevangennummer 49081 van Martinus van Leijden en de inhoud (Taschuhr met kette) was geschreven. Het was geen kostbaar horloge. Het is van koper met een dun laagje chroom. De ketting was van nog mindere kwaliteit en al danig verroest. Toch was het een bijzonder familiebezit. Met kleine lettertjes is in het horloge “van Leijden Cromvoirt” en het jaartal 1864 ingegraveerd. 1864 was het geboortejaar van de grootvader van Ties. Het horloge maakt thans onderdeel uit van de collectie van ’t Schoor en wordt daar geëxposeerd. Uit piëteit voor Ties en als een tastbare herinnering aan hem. Om stil te staan bij de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog.

Hulp aan onderduikers tijdens en na de oorlog

Tijdens de oorlog was er een wijdvertakte Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (L.O.), na de oorlog van het zuiden Landelijk herstel (L.H.) genoemd. De Udenhouter Hub Danklof (1911-1989) was sinds juli 1943 ondergedoken in Udenhout. Vanuit die situatie raakte hij betrokken bij het illegale werk van de L.O. Danklof was tijdens zijn onderduikperiode actief met het helpen van onderduikadressen voor Udenhoutse jongens en de verstrekking van maandelijkse toelagen en bonkaarten aan verschillende families. Na de oorlog gaat de organisatie onderduikers en teruggekeerden uit Duitsland ondersteunen. Danklof begon na de oorlog met de registratie van onderduikers. De L.O. probeerde verschillende Udenhoutse mannen die terugkeerden van hun onderduikadressen of uit hun gedwongen ‘Arbeitseinsatz’ in Duitsland aan het werk te helpen en om extra materiële hulp te leveren zoals nieuwe schoenen. In de bijlage, achter in dit boek, is een lijst opgenomen van Udenhoutse onderduikers die zich gemeld hadden bij het Landelijk Herstel, het zijn er 48, maar de lijst geeft geen compleet overzicht van alle onderduikers.

De rol van de Kapucijnen

De Kapucijnen hadden een grote invloed in het kerkdorp Biezenmortel dat bestond dankzij het in 1919 gebouwde klooster met hulpkerk. Ook tijdens de oorlog verzetten ze zich actief tegen de Duitse overheersing. Ze boden in hun klooster tijdelijk huisvesting aan ontsnapte gijzelaars uit het gijzelaarskamp (Polizei- und Untersuchungsgefängnis Lager Haaren) in het grootseminarie Haarendael. Ook boden ze onderdak aan een Engelse piloot en een gedeserteerde soldaat uit het Duitse leger. Actief in het verzet waren vooral gardiaan (huisoverste) Maurus Hackman (1902-1968), portier Clementianus Rijkers (1912-1966), de lector franciscaanse geschiedenis, Optatus van Asseldonk (1909-1999) en novicemeester van de broeders, Gaudiosus van Dooren (1898-1973), die ook als kapelaan in het rectoraat werkzaam was. Gaudiosus werd zelfs op 14 oktober 1944 opgepakt door de Feldgendarmerie omdat hij hulp zou hebben geboden aan een actie van de ondergrondse. Hij werd opgesloten in Esch in het klooster van de Witte Zusters. Op 16 oktober wordt hij weer vrijgelaten. Gaudiosus geeft later zelf aan dat zijn illegale werk bestond uit het afraden om zich te melden voor de arbeidsinzet, het bezorgen van valse ausweizen en door onderduikers te plaatsen en te helpen. Met onderduikers waren dan de jongens voor de arbeidsinzet bedoeld maar ook het onderbrengen van een Joodse moeder met haar dochter. Daarmee zal waarschijnlijk Jacobine Monnikendam bedoeld zijn. Na twee dagen werd hij weer vrijgelaten. Pater Maurus wilde overigens perse geen vrouwen in zijn klooster. Daarom zocht hij voor de echtparen Haimann, Hartogs en Jacobine Monnikendam een onderduikadres bij bevriende families in de directe nabijheid van het klooster. Die families waren zich natuurlijk bewust van het gevaar wat dit met zich meebracht maar de Kapucijnen hadden in Biezenmortel een dusdanige invloed dat een verzoek van de gardiaan ook niet eenvoudig geweigerd kon worden.

Gardiaan pater Maurus smokkelde ook bij het leven en zorgde er zo voor dat de vele studenten en de rest van de gemeenschap de oorlogsjaren wel doorvoed zouden doorkomen. Maurus was een man van daden, meer dan van woorden en gelukkig deed hij veel dingen op

eigen gezag. De oorlog werd met oorlog bestreden, door wetten en voorschriften van de bezetter te overtreden. Zo werden clandestien varkens gehouden onder een musterdmijt achter het klooster en soms in een overdekt gedeelte van de gracht. De varkens werden voor eigen gebruik geslacht. Ook werden er koeien geslacht in de kelder van de watertoren van het klooster, terwijl de Duitsers boven de wacht hielden. Uit een mededeling van broeder Severinus van Rilland blijkt, dat de voorraad rogge van het klooster bewaard werd in de kruipruimte onder de koorbanken van de monniken. De rogge moest elke morgen gelucht worden, een taak van de jonge broeder, om bederf te voorkomen. De broeder stond elke morgen 20 minuten eerder op om de rogge te laten luchten. Niemand mocht dat weten.

8 JAN LANSLOTS

Jan Lanslots is op 21 december 1944 omgekomen in het concentratiekamp Neuengamme in Duitsland. Jan Lanslots is geboren op 17 juli 1905 in Alphen als Johannes Baptistus Lanslots, zoon van Jacobus Lanslots (arbeider telegrafist) en Jacoba Biemans. Jan werd timmerman. Hij vormde vanaf 1926 samen met zijn broer Cornelis Johannes Lanslots een timmermanszaak Gebr. Lanslots. Jan trouwde juni 1931 in Udenhout met de 26 jarige Adriana (Jeanne) Petronella Johanna Konings, in Tilburg geboren maar wonend in Udenhout. In januari 1932 richtte hij samen met H. Wortel in Tilburg een Vennootschap Onder Firma, een V.O.F., op met als vennoten H. Wortel en J.B. Lanslots. In 1934 verhuist hij daarom naar Tilburg.

In februari 1935 keert hij weer naar Udenhout terug samen met zijn schoonvader om daar de exploitatie van een café in de Kreitenmolenstraat (toen nog Stationsstraat) over te nemen, waar later Café Sebille en Jan van Nunen waren gevestigd nu nummer 21. Er was een biljartclub in gevestigd en er stonden twee biljarttafels in de zaak. Overdag was hij timmerman bij de Tilburgse Houtcentrale.

Dan komt de oorlog en ontstaan moeilijke tijden. Vele goederen worden op de bon gedaan. Hij probeert door illegale handel wat bij te verdienen. In 1943 wordt hij bezocht door de ambtenaren van de prijsbeheersing en veroordeeld. Hij krijgt een boete van f 1000,- en openbaarmaking van het vonnis. Hierdoor wordt hij als zwarthandelaar in de “Deutsche Zeitung in der Niederlanden” vermeld.

Als hij op 9 augustus 1944 met de trein naar Amsterdam gaat, om een jukebox te kopen en daarom relatief veel contant geld bij zich heeft, wordt hij bij Utrecht wegens zwarthandel aangehouden en op 18 augustus naar kamp Amersfoort overgebracht. In kamp Amersfoort staat geregistreerd dat er gepland stond dat hij op 1 september 1944 op transport zou gaan naar de Sachisiche Werke Bohlen, een met bruinkool gestookte elektriciteitscentrale nabij Leipzig. Maar dat blijkt niet doorgegaan te zijn. Hij blijft langer in kamp Amersfoort en op 11 oktober 1944 vertrekt hij naar concentratiekamp Neuengamme waar hij drie dagen later aankomt.

Ten zuidoosten van Hamburg bevond zich van 1938 tot 1945 het concentratiekamp Neuengamme met ongeveer negentig buitenkampen het centrale concentratiekamp van Noord-Duitsland. In de loop van de oorlog deporteerde de Gestapo tienduizenden mensen uit heel Europa als gevangene naar Neuengamme. Van de 106.000 gevangenen zijn er ongeveer 55.000 omgekomen. Het grootste deel van de Nederlandse gevangenen kwam in de jaren 1944 en 1945 naar Neuengamme. Gedurende die laatste periode leefden de gevangenen in Neuengamme onder bijzonder harde en gruwelijke omstandigheden. In de herfst van 1944 waren er ongeveer 48.000 mannen en 10.000 vrouwen in het concentratiekamp Neuengamme en in de ongeveer negentig buitenkampen die verspreid lagen in geheel Noord-Duitsland. Van deze ongeveer 60.000 mensen waren er ongeveer 5500 afkomstig uit Nederland. De combinatie van zware arbeid, slechte of geen voeding, onvoldoende huisvesting, geen medische verzorging, mishandelingen gedurende de laatste maanden hadden het kamp tot een stervenskamp gemaakt.

Op 21 December 1944 is Jan Lanslots in Neuengamme overleden. Als doodsoorzaak wordt opgegeven bronchopneumonie (haardvormige longontsteking). De familie blijft lang in onzekerheid over het lot van Jan Lanslots. Zijn vrouw laat op 9 augustus 1945 in de krant De Tijd nog een advertentie plaatsen waarin ze vraagt wie haar meer inlichtingen kan verschaffen over haar man. Het bericht van overlijden komt echter pas via het Rode Kruis op 8 september 1945 bij de familie aan, samen met de restanten van zijn horloge en zijn ring.

9 STRUIKELSTENEN

Tegelijk met de presentatie van dit boek zullen in Biezenmortel één struikelsteen en in Udenhout twee struikelstenen geplaatst worden. De steen in Biezenmortel wordt geplaatst bij Capucijnenstraat 56 waar Leo Hartogs ondergedoken zat. In Udenhout wordt een steen aan de Kreitenmolenstraat bij het appartementencomplex Felixhof gelegd. Hier stond vroeger klooster St. Felix waar Artur Köstenmann woonde. De laatste steen komt bij de voormalige woning van Willem van de Voort aan de Slimstraat 66. Mogelijk zullen later nog andere struikelstenen geplaatst worden.

Stolpersteine, ook bekend als struikelstenen, is een project van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig (geboren in 1947 in Berlijn). Het is een over geheel Europa verspreid monument voor de slachtoffers van het nationaalsocialisme. In Friesland worden de gedenktekens stroffelstiennen ("struikelstenen") genoemd, in Vlaanderen ook wel gedenkkasseien.

Demnig brengt deze gedenktekens aan in het trottoir voor de vroegere woonhuizen of onderduikadressen van mensen die door de nazi's verdreven, gedeporteerd, vermoord of tot zelfmoord gedreven zijn. Deze Stolpersteine herinneren aan Joden, Sinti en Roma, politieke gevangenen, verzetsmensen, dienstweigeraars, homoseksuelen, Jehova's getuigen en gehandicapten. Hoe Demnig aan de naam Stolpersteine is gekomen weet hij zelf niet meer, maar hij citeert met instemming een scholier "Man fällt nicht über die Stolpersteine, du stolperst mit dem Kopf und dem Herzen" (men valt niet over de Stolpersteine, je struikelt met je hoofd en je hart).

De stenen zijn van beton. Op de kop van 10 x 10 cm zit een messing plaatje, waarin met slagletters de naam, geboortedatum, deportatiedatum, plaats en datum van het overlijden van de herdachte persoon zijn aangebracht.

Op 16 december 1992, de vijftigste verjaardag van het bevel van Heinrich Himmler tot deportatie van duizend Roma en Sinti, plaatste Demnig voor het stadhuis van zijn woonplaats Keulen een steen met daarop een messing plaatje met de eerste regels van dit bevel. Op 4 januari 1995 plaatste hij in Keulen de eerste Stolpersteine, toen nog zonder toestemming van de autoriteiten. In mei 1996 plaatste hij, eveneens zonder toestemming, 51 Stolpersteine in de Oranienstraße in Berlin-Kreuzberg. Vanaf 2000 worden de Stolpersteine in Duitsland met ambtelijke vergunningen geplaatst.

De stenen werden lange tijd alle door Demnig zelf met de hand gemaakt en geplaatst. Genoodzaakt door de stormachtige ontwikkeling van het project, laat hij zich sinds 2005 ondersteunen door de bevriende beeldhouwer Michael Friedrichs-Friedländer en twee andere ontwerpers, die de stenen maken. Omdat in Amsterdam een lange wachtlijst was ontstaan voor plaatsing, worden de stenen sinds 2021 ook in Amsterdam geproduceerd, bij het Goethe-Institut aan de Herengracht. In november 2022 waren hier al 2500 Stolpersteine gemaakt.

Demnig plaatst de eerste Stolpersteine in een gemeente nog altijd bij voorkeur zelf. Als er vervolgens opnieuw Stolpersteine geplaatst worden, kan dat in overleg door de lokale gemeenschap worden gedaan. Sinds januari 2015 wordt het project georganiseerd door de stichting Spuren - Gunter Demnig. Deze zal het project voortzetten als Gunter Demnig daartoe zelf niet meer in staat zal zijn.

De eerste Stolpersteine in Nederland verschenen in 2007, in België in 2009. In 2022 lagen in Amsterdam meer dan duizend Stolpersteine. Op 26 mei 2023 werd in Neurenberg de honderdduizendste Stolperstein gelegd.

10 BRONNEN

Hoofdstuk 1 Het gezin Haimann-Goldschmidt

1. Schrijversteam Heemcentrum ’t Schoor, Over d’n Oorlog, Udenhout 1994
2. H.E. Dominicus, Mauthausen. Een gedenkboek (2e herziene en uitgebreide druk; Amsterdam 1999
3. https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/de-tweede-razzia-amsterdam/ geraadpleegd december 2023
4. https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Mauthausen, geraadpleegd december 2023
5. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/208040/kurt-haimann geraadpleegd december 2023
6. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/208039/rudi-haimann geraadpleegd december 2023
7. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/208041/jakob-heijmann geraadpleegd december 2023
8. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Jakob-Heijmann/01/3921 geraadpleegd december 2023
9. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/208038/amalie-heijmann-goldschmidt geraadpleegd december 2023
10. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Amelie-Heyman-Goldschmidt/16/365955 geraadpleegd december 2023
11. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Amelie-Goldschmidt/16/359114 geraadpleegd december 2023
12. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Amalie-Sara-Heijmann-Goldschmidt/01/101404 geraadpleegd december 2023
13. https://www.nmkampvught.nl/ontdekken/het-verhaal/tijdens-de-oorlog/zomer-1942-de-bouw-van-het-kamp/ geraadpleegd december 2023
14. https://www.nmkampvught.nl/ontdekken/het-verhaal/tijdens-de-oorlog/zomer-1942-de-bouw-van-het-kamp/ geraadpleegd december 2023
15. https://www.sobibor.org/author/ingrid/ geraadpleegd december 2023
16. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/102835/den-texstraat-6-huis-amsterdam geraadpleegd december 2023
17. https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/detail/d22f4960-025a-11e7-904b-d89d6717b464/media/878feb85-9b98-5222-d225-a8c14cca12fb geraadpleegd december 2023
18. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Harry-Jacobus-Eduard-Furth/01/90793 geraadpleegd december 2023
19. https://www.sobiborinterviews.nl/nl/vernietigingskamp/praktijk-van-de-vernietiging geraadpleegd December 2023
20. Gesprek Hans Korthout 21 oktober 2023.

Hoofdstuk 2 Leo Hartogs

1. Jo van Dam (pseudoniem van Max van Duym), Poppetje gezien kassie dicht (het levensrelaas van een Amsterdamse Jood). 1983
2. Schrijversteam Heemcentrum ’t Schoor, Over d’n Oorlog, Udenhout 1994
3. Gesprekken met Ria, Leny en Martien van de Pas, april 2023
4. https://www.joodsmonument.nl/nl/page/129088/leo-hartogs geraadpleegd december 2023
5. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Leo-Hartogs/01/86779 geraadpleegd december 2023
6. http://struikelstenenoss.blogspot.com/ geraadpleegd december 2023

7. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/57/130303364 geraadpleegd december 2023
8. https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/monumenten_zoeken/oorlogsmonument/972/oss%2C-%27joods-monument%27 geraadpleegd december 2023
9. file:///C:/Users/fsche/Downloads/spanjaard-handelen-2021.pdf geraadpleegd december 2023
10. https://www.bd.nl/oss-e-o/onderzoek-veel-meer-huizen-van-osse-Joden-geroofd-dan-gedacht-tijdens-tweede-wereldoorlog~a4a1c748/#:~:text=%C2%A9%20BHIC-,Onderzoek%3A%20veel%20meer%20huizen%20van%20Osse%20Joden%20geroofd%20dan%20gedacht,afgepakt%20of%20de%20inboedel%20verkocht. geraadpleegd december 2023
11. Informatie via Petra de Ruijter Werkgroep Struikelstenen Oss
12. Informatie via Hetty Vromen, achterkleindochter van Leo Hartogs.
13. https://inbrabantstaateenhuis.nl/verhalen/dn-hartog geraadpleegd juni 2024.

Hoofdstuk 3 Richard en Roosje Katan

1. Schrijversteam Heemcentrum 't Schoor, Over d'n Oorlog, Udenhout 1994
2. Martijn B. Katan, Geen makke schapen. Een persoonlijke geschiedenis van Joods verzet, Amsterdam 2021.
3. Nationaal Archief Den Haag, Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), Toegang 2.09.09 inventarisnummers 111903 (41531) en 93850 (18463).
4. Nationaal Archief Den Haag, Nederlandse Beheersinstituut (NBI): Beheersdossiers Toegang 2.09.16.11 inventarisnummer 140485.
5. Rob van Putten, Piet Gerrits, Tilburgs meest gehate politieagent in Tilburg tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur, jrg. 37 nr. 2, oktober 2019, blz. 79-90.
6. https://nl.wikipedia.org/wiki/Richard_Katan, geraadpleegd op 18 mei 2024
7. https://www.israelnieuws.nl/post/Joden-in-het-verzet-licht-aus-wie-zoekt-daar-nou-een-jood-achter geraadpleegd op 18 mei 2024
8. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/50e322f4-aab1-4c9a-a4f7-a9b7fa0d6dd3 geraadpleegd op 18 mei 2024
9. https://digitaalmonument.oranjehotel.org/nl/person/1679566796/richard-katan/ geraadpleegd op 18 mei 2024
10. https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/zijn-Joodse-vader-bleek-lang-niet-de-enige-in-de-familie-die-in-het-verzet-had-gezeten~bba32123/ geraadpleegd op 18 mei 2024
11. https://www.parool.nl/ps/martijn-katan-er-zaten-veel-meer-Joden-in-het-verzet~b3e118cf/ geraadpleegd op 18 mei 2024
12. https://www.mkatan.nl/nrc-columns/576-april-2020-geen-makke-lammetjes geraadpleegd op 18 mei 2024
13. https://levie-kanes.com/humogen/family.php?database=humo_&id=F82234&main_person=I214917 geraadpleegd op 18 mei 2024
14. https://www.stolpersteine-dordrecht.nl/het_voorbije_Joodse_dordrecht_diefstal_persoonsbewijzen.html geraadpleegd op 18 mei 2024
15. https://wikimiddenbrabant.nl/Piet_Gerrits geraadpleegd op 19 mei 2024
16. Schrijversteam Heemcentrum 't Schoor, Over de melkfabriek, Udenhout 2016

Hoofdstuk 4 Jacobine Monnikendam

1. Schrijversteam Heemcentrum 't Schoor, Over d'n Oorlog, Udenhout 1994.

2. https://westerborkportretten.nl/westerborkportretten/salomon-charles-monikkendam geraadpleegd december 2023.
3. https://westerborkportretten.nl/westerborkportretten/selma-monnikendam geraadpleegd december 2023.
4. Interessanter dan geschiedenisles, Joodse vertelt schoolkinderen over onderduiktijd in Biezenmortel, in het Brabants Dagblad 29 oktober 1994.
5. Michèl de Jong, Oliebollen-Nel, de oorlog van een kermisdiva, Amsterdam 2021.
6. H.E. Dominicus, Mauthausen. Een gedenkboek (2e herziene en uitgebreide druk; Amsterdam 1999) 110.
7. Informatie van Edquar Stevens over zijn moeder Jacobine Monnikendam.

Hoofdstuk 5 Arthur Köstenmann

1. Ton de Jong, Vergast in Auschwitz, de Duitse jacht op Joden, in Verhalen over de Tweede Wereldoorlog en de Bevrijding van Udenhout en Biezenmortel, 2019, blz 32
2. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Arhtur-Israel-Erwin-K%C3%B6stenmann/01/91970 geraadpleegd december 2023
3. 1188 Archief van het Gemeentebestuur van Udenhout, 1926-1996, inv.nr. 1131

Hoofdstuk 6 Willem van de Voort

1. Schrijversteam Heemcentrum ’t Schoor, Over Unentse families deel 1 , Udenhout 2015, blz. 239
2. https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/willem-van-de-voort-udenhout-1893: geraadpleegd december 2023
3. https://brabantsegesneuvelden.nl
4. Jan P. van de Voort, De Midden-Brabantse familie van de Voort 1490-2023, Oss 2023, p. 70-74
5. Regionaal Archief Tilburg, 1025 Inventaris van het archief van H.A. Danklof (1911-1989) te Udenhout, 1942-1981.
6. Nationaal Archief, Plaatsingslijst persoonsdossiers Oorlogsgravenstichting Nummer Toegang 2.19.255.01, inventarisnummer 162724A
7. https://wikimiddenbrabant.nl/Appels,_Joannes_Petrus_Cornelis_Henricus, geraadpleegd 15 augustus 2024

Hoofdstuk 7 Ties van Leijden

1. https://monument.vriendenkringneuengamme.nl/person/403010/martinus-joannes-van-leijden
2. https://oorlogsgravenstichting.nl/personen/125149/nicolaas-rakers#gallery-contribution-994356 geraadpleegd december 2023
3. https://wageningen1940-1945.nl/husum-schwesing-engelsburg/
4. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/Martinus-Johannes-Leijden-Van/16/52905
5. Rondleiding | Monument concentratiekamp Husum-Schwesing (kz-gedenkstaette-husum-schwesing.de) geraadpleegd december 2023
6. Jan P. van de Voort, Onderduikershulp en (oud-)illegaliteit te udenhout 1943-1945, in De Kleine Meijerij jrg. 46 (1995), blz. 35-47
7. Regionaal Archief Tilburg, 1025 Inventaris van het archief van H.A. Danklof (1911-1989) te Udenhout, 1942-1981.
8. AR-P023 Archiefinventaris Minderbroeders Kapucijnen ondergebracht in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, inventaris nummers 3714 (Verslag

betreffende de Udenhoutse Kapucijnen en de Tweede Wereldoorlog, ca. 1945), 3698 (Kroniek van het convent van de Kapucijnen te Udenhout-Biezenmortel, 1915-1967) en 8976 (Persoonsdossier van Hackman)
9. Jan Jacobus, Een gewelddadige adempauze in ons ministeriewerk. De Nederlandse Kapucijnen in de Tweede Wereldoorlog in het boek Dienstbaar onder vuur, Religieuzen en de Tweede Wereldoorlog, 2016
10. Documenten van Ties van Leijden in het archief van Erfgoedcentrum ’t Schoor.
11. Horloge met een echo van het verleden, artikel in Brabants Dagblad 4 april 1997.
12. Nationaal Archief, Plaatsingslijst persoonsdossiers Oorlogsgravenstichting Nummer Toegang 2.19.255.01, inventarisnummer 93747A Martinus Joannes van Leijden.

Hoofdstuk 8 Jan Lanslots

1. Henk Haen, Slachtoffer van de prijsbeheersing, in De Kleine Meijerij jrg. 69 (2018) nummer 4.
2. Nationaal Archief, Plaatsingslijst persoonsdossiers Oorlogsgravenstichting Nummer Toegang 2.19.255.01, inventarisnummer 88484A, Johannes Baptistus Lanslots.
3. De Tijd, 9 augustus 1945 https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010381086:mpeg21:pdf geraadpleegd december 2023
4. https://monument.vriendenkringneuengamme.nl/person/402942/johannes-lanslots geraadpleegd december 2023
5. https://www.oorlogsbronnen.nl/tijdlijn/arbeidsinzet/125/19993 geraadpleegd december 2023
6. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.19.255.01/invnr/88484A/file/NL-HaNA_2.19.255.01_88484A_0001?eadID=2.19.255.01&unitID=88484A&query= geraadpleegd december 2023

Hoofdstuk 9 Struikelstenen

1. https://nl.wikipedia.org/wiki/Stolpersteine geraadpleegd december 2023
2. https://stichting-stolpersteine.nl/wat-zijn-stolpersteine-1/

BIJLAGE I Genealogie Familie Haimann (door Frank Scheffers)

Generatie I

I **Hermann Heijmann**, zoon van **Jacob Haymann Heijmann** en **Wilhelmina Marx**, is geboren op zondag 19 oktober 1845 te Bassenheim, is overleden op maandag 19 maart 1928 te Keulen. Hermann werd 82 jaar en 5 maanden.
Hermann was gehuwd met **Johanna Weijl**, dochter van **Abraham Adolf Weijl** en **Hernriette Gumpertz**. Johanna is geboren op donderdag 15 november 1849 te Mergel, is overleden op zondag 16 maart 1919 te Stolberg. Johanna werd 69 jaar, 4 maanden en 1 dag.

Van Hermann en Johanna zijn twee kinderen bekend:
1 **Jakob Haimann** is geboren op zaterdag 6 januari 1877 te Stolberg, zie II-A.
2 **Max Haimann** is geboren op maandag 29 juli 1878 te Weisweiler, zie II-B.

Generatie II

II-A **Jakob Haimann**, zoon van **Hermann Heijmann (I)** en **Johanna Weijl**, directeur import maatschappij, is geboren op zaterdag 6 januari 1877 te Stolberg, is overleden op vrijdag 21 mei 1943 te Sobibor. Jakob werd 66 jaar, 4 maanden en 15 dagen.
Jakob trouwt op zondag 11 december 1910 te Hamburg op 33-jarige leeftijd met de 20-jarige **Amelie Sara Goldschmidt**. Amelie is geboren op dinsdag 4 maart 1890 te Hamburg, is overleden op vrijdag 21 mei 1943 te Sobibor. Amelie werd 53 jaar, 2 maanden en 17 dagen.

Van Jakob en Amelie zijn twee kinderen bekend:
1 **Kurt Willy Haimann (Israel)** is geboren op zondag 17 september 1911 te Keulen, zie III-A.
2 **Rudi Haimann** is geboren op dinsdag 10 juni 1919 te Keulen, zie III-B.

II-B **Max Haimann**, zoon van **Hermann Heijmann (I)** en **Johanna Weijl**, is geboren op maandag 29 juli 1878 te Weisweiler, is overleden op donderdag 15 mei 1930 te Linnich. Max werd 51 jaar, 9 maanden en 16 dagen.
Max was gehuwd (1) met **Johanna Koopmann**, dochter van **Hermann Koopmann** en **Fanny Michelson**. Johanna is geboren in 1886, is overleden in 1918. Johanna werd 32 jaar.

Van Max en Johanna is een kind bekend:
1 **Frederick Hermann Haimann** is geboren op zaterdag 19 december 1914 te Keulen, zie III-C.

Max was gehuwd (2) met **Helena Sibilla Koopmann (Leentje)**, dochter van **David Koopmann** en **Rosa Falckenstein**. Helena is geboren op donderdag 27 maart 1890 te Weeze, is overleden op dinsdag 17 juni 1980 te Amstelveen. Helena werd 90 jaar, 2 maanden en 21 dagen.
Helena was later gehuwd (2) met **Levi Hartogs (Leo)**.

Van Max en Helena zijn twee kinderen bekend:
2 **Carl Haimann** is geboren op donderdag 5 mei 1921 te Keulen, zie III-D.
3 **Anni Haimann** is geboren op maandag 5 november 1923 te Keulen, zie III-E.

Generatie III

III-A **Kurt Willy Haimann (Israel)**, zoon van **Jakob Haimann (II-A)** en **Amelie Sara Goldschmidt**, is geboren op zondag 17 september 1911 te Keulen, is overleden op maandag 30 juni 1941 te Mauthausen. Kurt werd 29 jaar, 9 maanden en 13 dagen.

III-B **Rudi Haimann**, zoon van **Jakob Haimann (II-A)** en **Amelie Sara Goldschmidt**, is geboren op dinsdag 10 juni 1919 te Keulen, is overleden op donderdag 3 juli 1941 te Mauthausen. Rudi werd 22 jaar en 23 dagen.

III-C **Frederick Hermann Haimann**, zoon van **Max Haimann (II-B)** en **Johanna Koopmann**, is geboren op zaterdag 19 december 1914 te Keulen, is overleden op woensdag 10 november 1976. Frederick werd 61 jaar, 10 maanden en 22 dagen.
Frederick was gehuwd met **Juliette Lillian Dreifuss**. Juliette is geboren in 1917 te New York, is overleden op zondag 10 maart 1974. Juliette werd 57 jaar.

Van Frederick en Juliette zijn twee kinderen bekend:
1 **Roy Gordon Haynes**, .
2 **Janet Haynes**,

III-D **Carl Haimann**, zoon van **Max Haimann (II-B)** en **Helena Sibilla Koopmann (Helena)**, is geboren op donderdag 5 mei 1921 te Keulen.

III-E **Anni Haimann**, kind van **Max Haimann (II-B)** en **Helena Sibella Koopmann (Helena)**, is geboren op maandag 5 november 1923 te Keulen.
Anni was gehuwd met **Max van Duym**, kind van **Salomon van Duijm** en **Sara Engelsman**. Max is geboren op vrijdag 20 februari 1914 te Konigsteele, is overleden op zaterdag 26 februari 1994. Max werd 80 jaar en 6 dagen.

BIJLAGE II Genealogie familie Hartogs (door Frank Scheffers)

Generatie I

I **Jacob Elias Hartogs**, goud- en zilversmid.
Jacob was gehuwd met **Marianne Catz**.

Van Jacob en Marianne is een kind bekend:
1 **Samuel Jacob Hartogs** is geboren op donderdag 14 oktober 1852 te Middelharnis, zie II.

Generatie II

II **Samuel Jacob Hartogs**, zoon van **Jacob Elias Hartogs (I)** en **Marianne Catz**, koopman, winkelier (1878), is geboren op donderdag 14 oktober 1852 te Middelharnis, is overleden op maandag 21 januari 1929 te Eindhoven. Samuel werd 76 jaar, 3 maanden en 7 dagen.
Samuel trouwt op maandag 30 april 1877 te Heesch met **Dina van Zwanenberg**, dochter van **Levie van Zwanenberg** en **Eva Koopman**. Dina is geboren op dinsdag 30 april 1844 te Heesch, is overleden op donderdag 21 juli 1910 te Oss. Dina werd 66 jaar, 2 maanden en 21 dagen.

Van Samuel en Dina zijn zes kinderen bekend:
1 **Levi Hartogs (Leo)** is geboren op donderdag 4 april 1878 te Heesch, zie III-A.
2 **N.N. Hartogs** is geboren op donderdag 22 mei 1879, is overleden op donderdag 22 mei 1879 te Heesch.
3 **Jacques Jozef Hartogs** is geboren in 1882 te Heesch, zie III-B.
4 **Marianne Hartogs** is geboren op maandag 11 december 1882 te Heesch, is overleden op dinsdag 12 december 1882 aldaar. Marianne werd 1 dag.
5 **David Hartogs** is geboren op dinsdag 16 oktober 1883 te Heesch, is overleden op zondag 18 november 1883 aldaar. David werd 1 maand en 2 dagen.
6 **Izaak Hartogs** is geboren op zondag 24 januari 1886 te Heesch, is overleden op zondag 7 februari 1886 aldaar. Izaak werd 14 dagen.

Generatie III

III-A **Levi Hartogs (Leo)**, zoon van **Samuel Jacob Hartogs (II)** en **Dina van Zwanenberg**, personeelschef, exporteur, fabrieksdirecteur 1929, is geboren op donderdag 4 april 1878 te Heesch, is overleden op donderdag 15 maart 1945 te Bergen Belsen. Levi werd 66 jaar, 11 maanden en 11 dagen.
Levi was gehuwd (1) met **Hedwig Koopmann**, dochter van **David Koopmann** en **Rosa Falckenstein**. Hedwig is geboren op woensdag 12 april 1882 te Weeze, is overleden op woensdag 24 april 1935 te Rosmalen. Hedwig werd 53 jaar en 12 dagen.

Van Levi en Hedwig zijn twee kinderen bekend:
1 **Rosa Diena Hartogs** is geboren op zaterdag 16 februari 1907 te Esbjerg, zie IV-A.
2 **Diena Rosa Hartogs (Diena)** is geboren op vrijdag 2 december 1910 te Esbjerg, zie IV-B.

Levi trouwt op dinsdag 6 januari 1942 te Oss (2) met **Helena Sibilla Koopmann (Helena)**, dochter van **David Koopmann** en **Rosa Falckenstein**. Helena is geboren op donderdag 27 maart 1890 te Weeze, is overleden op dinsdag 17 juni 1980 te Amstelveen. Helena werd 90 jaar, 2 maanden en 21 dagen.
Helena was eerder gehuwd (1) met **Max Haimann**.

III-B **Jacques Jozef Hartogs**, zoon van **Samuel Jacob Hartogs (II)** en **Dina van Zwanenberg**, procuratiehouder, is geboren in 1882 te Heesch, is overleden op donderdag 11 april 1963 te Eindhoven. Jacques werd 81 jaar.
Jacques was gehuwd (1) met **Johanna Schwarz**.

Jacques trouwt op donderdag 6 september 1945 te Eindhoven (2) met **Rosalie Wijnbergen**.

Generatie IV

IV-A **Rosa Diena Hartogs**, dochter van **Levi Hartogs (Leo) (III-A)** en **Hedwig Koopmann**, is geboren op zaterdag 16 februari 1907 te Esbjerg, is overleden op dinsdag 9 mei 1995 te Delden. Rosa werd 88 jaar, 2 maanden en 23 dagen.
Rosa trouwt op vrijdag 8 oktober 1926 te Oss (is gescheiden op dinsdag 1 maart 1949) met **Heiman Vromen**, zoon van **Adolf Vromen** en **Roosje Aptroot**. Heiman, kantoorbediende, is geboren op zaterdag 30 juli 1898 te Lochem, is overleden op vrijdag 12 februari 1982 te Haifa. Heiman werd 83 jaar, 6 maanden en 13 dagen.

Van Heiman en Rosa zijn twee kinderen bekend:
1 **Leo Adolf Vromen** is geboren op donderdag 3 april 1930 te Den Haag
2 **Marja Vromen** ook genaamd Hoste is geboren op dinsdag 11 januari 1938 te den Haag, is overleden op vrijdag 5 februari 2010 te Groesbeek. Marja werd 72 jaar en 25 dagen.

IV-B **Diena Rosa Hartogs (Diena)**, dochter van **Levi Hartogs (Leo) (III-A)** en **Hedwig Koopmann**, is geboren op vrijdag 2 december 1910 te Esbjerg, is overleden op vrijdag 26 februari 1943 te Auschwitz. Diena werd 32 jaar, 2 maanden en 24 dagen.
Diena trouwt op dinsdag 17 december 1929 te Oss met **Simon van der Sluis**, zoon van **Emanuel van der Sluis** en **Elisabeth de Winter**. Simon, handelsreiziger, werkzaam bij Organon, is geboren op vrijdag 5 februari 1904 te 's-Hertogenbosch, is overleden op zondag 1 augustus 1943 te Auschwitz. Simon werd 39 jaar, 5 maanden en 27 dagen.

Van Simon en Diena zijn drie kinderen bekend:
1 **Emanuel Leo van der Sluis (Eddy)** is geboren op zaterdag 25 oktober 1930 te Oss, is overleden op zaterdag 27 februari 1943 te Auschwitz. Emanuel werd 12 jaar, 4 maanden en 2 dagen.
2 **Hans van der Sluis** is geboren op dinsdag 27 juni 1933 te Beek, is overleden op vrijdag 30 juni 1933 aldaar. Hans werd 3 dagen.
3 **Hedwig van der Sluis (Hetty)** is geboren op maandag 24 september 1934 te Oss, is overleden op zaterdag 27 februari 1943 te Auschwitz. Hedwig werd 8 jaar, 5 maanden en 3 dagen.

BIJLAGE III Genealogie familie Monnikendam (door Frank Scheffers)

Generatie I

I **Salomon Monnikendam**, zoon van **Schoontje Wijnberg** of **Abraham Monnikendam**, koopman, is geboren op zaterdag 26 augustus 1865 te Amsterdam, is overleden op woensdag 1 oktober 1941 aldaar, is begraven te Muiderberg. Salomon werd 76 jaar, 1 maand en 5 dagen.
Salomon trouwt op woensdag 20 juni 1888 te Amsterdam met **Sara Kaseres**, dochter van **Abraham Kaseres** en **Rachel Mendes Chumaseiro**. Sara is geboren op donderdag 3 mei 1866 te Amsterdam, is overleden op zaterdag 13 juli 1935 aldaar. Sara werd 69 jaar, 2 maanden en 10 dagen.

Van Salomon en Sara zijn vier kinderen bekend:

1 **Abraham Monnikendam** is geboren op zaterdag 18 januari 1890 te Amsterdam, zie II-A.

2 **Rachel Monnikendam** is geboren op maandag 29 december 1890 te Amsterdam, zie II-B.

3 **Jacob Monnikendam** is geboren op zondag 9 oktober 1892 te Amsterdam, zie II-C.

4 **Aron Monnikendam** is geboren op vrijdag 9 oktober 1908 te Amsterdam, zie II-D.

Generatie II

II-A **Abraham Monnikendam**, zoon van **Salomon Monnikendam (I)** en **Sara Kaseres**, diamantversteller, handelaar, is geboren op zaterdag 18 januari 1890 te Amsterdam, is overleden op maandag 2 november 1942 te Auschwitz. Abraham werd 52 jaar, 9 maanden en 15 dagen.
Abraham trouwt op zaterdag 12 april 1919 te Amsterdam met **Rosalina Credo (Roos)** ook genaamd Bep, dochter van **Abraham Credo** en **Antje van Brakel**. Rosalina is geboren op zondag 27 december 1896 te Amsterdam, is overleden op woensdag 24 mei 1961 te Boxtel. Rosalina werd 64 jaar, 4 maanden en 27 dagen.
Rosalina was later gehuwd (2) met **Mattheus Hubertus Sonnemans (Boy)**.

Van Abraham en Rosalina zijn vier kinderen bekend:

1 **Sara Monnikendam (Selma)** is geboren op zaterdag 23 september 1916 te Amsterdam, zie III-A.

2 **Salomon Monnikendam (Charles)** is geboren op donderdag 21 augustus 1919 te Amsterdam, zie III-B.

3 **Antje Monnikendam** ook genaamd Ans Anita Rini is geboren op donderdag 21 augustus 1919 te Amsterdam, is overleden op dinsdag 4 april 1944 te Auschwitz. Antje werd 24 jaar, 7 maanden en 14 dagen.

4 **Jacobine Monnikendam** is geboren op dinsdag 21 april 1931 te Utrecht, zie III-C.

II-B **Rachel Monnikendam**, dochter van **Salomon Monnikendam (I)** en **Sara Kaseres**, is geboren op maandag 29 december 1890 te Amsterdam, is overleden op maandag 12 oktober 1942 te Auschwitz. Rachel werd 51 jaar, 9 maanden en 13 dagen.
Rachel trouwt op donderdag 27 juni 1912 te Borgerhout met **Jacob Sweijd**. Jacob, diamantbewerker, is geboren op zaterdag 9 mei 1891 te Amsterdam, is overleden op maandag 12 oktober 1942 te Auschwitz. Jacob werd 51 jaar, 5 maanden en 3 dagen.

Van Jacob en Rachel is een kind bekend:

1 **Sophia Sweijd (Fieke)** is geboren op donderdag 19 november 1914 te Amsterdam, zie III-D.

II-C **Jacob Monnikendam**, zoon van **Salomon Monnikendam (I)** en **Sara Kaseres**, is geboren op zondag 9 oktober 1892 te Amsterdam, is overleden op zaterdag 22 september 1945 te Johannesburg. Jacob werd 52 jaar, 11 maanden en 13 dagen.
Jacob trouwt op maandag 18 september 1916 te Brooklyn met **Schoontje Bekkers**. Schoontje is geboren op zondag 29 oktober 1893 te Amsterdam, is overleden op woensdag 3 januari 1973 aldaar. Schoontje werd 79 jaar, 2 maanden en 5 dagen.

II-D **Aron Monnikendam**, zoon van **Salomon Monnikendam (I)** en **Sara Kaseres**, wasverzender, koopman, is geboren op vrijdag 9 oktober 1908 te Amsterdam, is overleden op vrijdag 4 juni 1943 te Sobibor. Aron werd 34 jaar, 7 maanden en 26 dagen.
Aron trouwt op woensdag 14 november 1934 te Amsterdam met **Rechel Starkman**, dochter van **Leib Dawid Starkman** en **Lei Muller**. Rechel is geboren op zaterdag 15 oktober 1910 te Cieszanowice, is overleden op vrijdag 4 juni 1943 te Sobibor. Rechel werd 32 jaar, 7 maanden en 20 dagen.

Van Aron en Rechel is een kind bekend:

1 **Salomon Monnikendam** is geboren op woensdag 20 december 1939 te Amsterdam, is overleden op vrijdag 4 juni 1943 te Sobibor. Salomon werd 3 jaar, 5 maanden en 15 dagen.

Generatie III

III-A **Sara Monnikendam (Selma)**, dochter van **Abraham Monnikendam (II-A)** en **Rosalina Credo (Roos)**, is geboren op zaterdag 23 september 1916 te Amsterdam, is overleden op zaterdag 12 februari 2011 te Miami. Sara werd 94 jaar, 4 maanden en 20 dagen.
Sara was gehuwd met **William Lerner**.

III-B **Salomon Monnikendam (Charles)**, zoon van **Abraham Monnikendam (II-A)** en **Rosalina Credo (Roos)**, is geboren op donderdag 21 augustus 1919 te Amsterdam, is overleden op donderdag 9 oktober 1941 te Mauthausen. Salomon werd 22 jaar, 1 maand en 18 dagen.
Salomon woonde samen met **Fedora Gosselaar (Feetje)**. Fedora is geboren op woensdag 10 januari 1923 te Amsterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Fedora werd 19 jaar, 8 maanden en 20 dagen.

Van Salomon en Fedora is één kind bekend:

1 **Charles Monnikendam** is geboren in maart 1942.

III-C **Jacobine Monnikendam** ook genaamd Anne-Maria Kapteins, kind van **Abraham Monnikendam (II-A)** en **Rosalina Credo (Roos)**, is geboren op dinsdag 21 april 1931 te Utrecht, is overleden op dinsdag 13 augustus 2013 te 's-Gravenhage. Jacobine werd 82 jaar, 3 maanden en 23 dagen.
Jacobine was gehuwd met **Theodorus Johannes Maria Stevens (Theo)**. Theodorus is geboren op donderdag 5 augustus 1926 te Tilburg, is overleden op dinsdag 29 oktober 2013 aldaar. Theodorus werd 87 jaar, 2 maanden en 24 dagen.

III-D **Sophia Sweijd (Fieke)**, dochter van **Jacob Sweijd** en **Rachel Monnikendam (II-B)**, is geboren op donderdag 19 november 1914 te Amsterdam, is overleden op maandag 31 januari 1944 te Auschwitz. Sophia werd 29 jaar, 2 maanden en 12 dagen.
Sophia trouwt op woensdag 3 november 1937 te Amsterdam met **Johannes Leonardus de Kreek**. Johannes is geboren op maandag 10 februari 1913 te Amsterdam, is overleden na 1946. Johannes werd minstens 33 jaar, 10 maanden en 21 dagen.

Van Johannes en Sophia is een kind bekend:

1 **N.N. de Kreek** is overleden na 1946.

BIJLAGE IV Genealogie familie Katan (door Frank Scheffers)

Generatie I

I **Levie Katan** is geboren op vrijdag 17 november 1826 te Maassluis, is overleden op woensdag 24 februari 1897 aldaar. Levie werd 70 jaar, 3 maanden en 7 dagen.
Levie was gehuwd met **Marianne van der Heijm**. Marianne is geboren op zondag 11 december 1842 te Lekkerkerk, is overleden op maandag 23 december 1907 te Rotterdam. Marianne werd 65 jaar en 12 dagen.

Van Levie en Marianne zijn negen kinderen bekend:

1 **Mietje Katan** is geboren op maandag 18 september 1865 te Maassluis, zie II-A.

2 **Nathan Katan** is geboren op donderdag 25 april 1867 te Maassluis, zie II-B.

3 **Esther Katan** is geboren op maandag 7 juni 1869 te Maassluis, is overleden op vrijdag 26 februari 1943 te Auschwitz. Esther werd 73 jaar, 8 maanden en 19 dagen.
Esther was gehuwd met **Bernard Barnstijn**. Bernard is geboren op zondag 5 mei 1872 te Groningen, is overleden op vrijdag 26 februari 1943 te Auschwitz. Bernard werd 70 jaar, 9 maanden en 21 dagen.

4 **Sara Katan** is geboren op donderdag 20 april 1871 te Maassluis, is overleden op zaterdag 25 mei 1872 aldaar. Sara werd 1 jaar, 1 maand en 5 dagen.

5 **Israel Katan** is geboren op donderdag 2 oktober 1873 te Maassluis, zie II-C.

6 **Doortje Katan** is geboren op maandag 18 oktober 1875 te Maassluis, is overleden op dinsdag 8 mei 1883 aldaar. Doortje werd 7 jaar, 6 maanden en 20 dagen.

7 **Samuel Katan** is geboren op zondag 19 mei 1878 te Maassluis, is overleden op vrijdag 11 juni 1880 te Maasssluis. Samuel werd 2 jaar en 23 dagen.

8 **Mozes Katan** is geboren op donderdag 23 september 1880 te Maassluis, zie II-D.

9 **Jacob Katan** is geboren op maandag 19 februari 1883 te Maassluis, is overleden op vrijdag 10 augustus 1883 te Maasssluis. Jacob werd 5 maanden en 22 dagen.

Generatie II

II-A **Mietje Katan**, dochter van **Levie Katan (I)** en **Marianne van der Heijm**, is geboren op maandag 18 september 1865 te Maassluis, is overleden op maandag 21 september 1936 te 's-Gravenhage. Mietje werd 71 jaar en 3 dagen.
Mietje trouwt op donderdag 17 april 1890 te Maassluis met **Simon Boas**. Simon, koopman, is geboren op woensdag 19 augustus 1868 te Rotterdam, is overleden op zaterdag 5 april 1952 aldaar. Simon werd 83 jaar, 7 maanden en 17 dagen.

Van Simon en Mietje zijn acht kinderen bekend:

1 **Wolf Boas** is geboren op dinsdag 7 oktober 1890 te Maassluis, zie III-A.

2 **Levie Boas** is geboren op dinsdag 19 juli 1892 te Maassluis, zie III-B.

3 **Sientjen Boas** is geboren op woensdag 13 juni 1894 te Maassluis, zie III-C.

4 **Meijer Boas** is geboren op donderdag 2 juli 1896 te Rotterdam, is overleden op zondag 27 juli 1913 aldaar. Meijer werd 17 jaar en 25 dagen.

5 **Marie Jean Boas** is geboren op donderdag 20 oktober 1898 te Rotterdam, zie III-D.

6 **Esther Antonia Boas** is geboren op vrijdag 10 januari 1902 te Rotterdam, zie III-E.

7 **Coenraad Boas**, psychiater, hoogleraar, is geboren op vrijdag 17 juni 1904 te Rotterdam, is overleden op zondag 27 september 1981 te Amsterdam. Coenraad werd 77 jaar, 3 maanden en 10 dagen.
Coenraad was gehuwd (1) met **Sophia Eva van Emde**.
Coenraad was gehuwd (2) met **Magdalena Starkenstein (Magda)**.

8 **Nathan Levie Boas** is geboren op zondag 30 juni 1907 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Nathan werd 35 jaar en 3 maanden.
Nathan trouwt op donderdag 19 juni 1930 te Rotterdam (is gescheiden op zaterdag 6 mei 1933) (1) met **Mietje Fierlier**. Mietje is geboren op dinsdag 28 september 1909 te Rotterdam, is overleden op woensdag 5 augustus 1942 te Auschwitz. Mietje werd 32 jaar, 10 maanden en 8 dagen.
Nathan trouwt op woensdag 2 december 1936 te Delft (2) met **Gertrud Käthe Levij**. Gertrud is geboren in 1906 te 's-

Gravenhage, is overleden op vrijdag 13 november 1942 aldaar. Gertrud werd 36 jaar.

II-B **Nathan Katan**, zoon van **Levie Katan (I)** en **Marianne van der Heijm**, is geboren op donderdag 25 april 1867 te Maassluis, is overleden op maandag 5 mei 1919 te Rotterdam. Nathan werd 52 jaar en 10 dagen.
Nathan was gehuwd met **Judikje Sanders**, dochter van **Elias Sanders** en **Eva van de Rijn**. Judikje is geboren op dinsdag 9 maart 1880 te Groningen, is overleden op maandag 31 december 1956 te Rotterdam. Judikje werd 76 jaar, 9 maanden en 22 dagen.

Van Nathan en Judikje zijn vijf kinderen bekend:

1 **Louis Katan**, fabrikant, is geboren op maandag 24 april 1911 te Rotterdam, is overleden op zondag 22 mei 1983 te 's-Hertogenbosch. Louis werd 72 jaar en 28 dagen.
Louis was gehuwd met **Albertine Vogel**. Albertine is geboren op maandag 27 oktober 1913 te Rotterdam, is overleden op zaterdag 1 januari 2005 te 's-Hertogenbosch. Albertine werd 91 jaar, 2 maanden en 5 dagen.

2 **Elkan Katan**, accountant, is geboren op vrijdag 22 maart 1912 te Rotterdam, is overleden op zaterdag 24 oktober 1992 te Wassenaar. Elkan werd 80 jaar, 7 maanden en 2 dagen.
Elkan trouwt op donderdag 31 oktober 1940 te Rotterdam met **Maria Adriana van Daelen**. Maria is geboren op zaterdag 10 juli 1915 te Rotterdam, is overleden op maandag 4 juli 2005 te Wassenaar. Maria werd 89 jaar, 11 maanden en 24 dagen.

3 **Marianna Eva Katan** is geboren op donderdag 29 mei 1913 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 juni 1971 te Amsterdam. Marianna werd 58 jaar, 1 maand en 1 dag.
Marianna trouwt op maandag 13 februari 1984 te Amstelveen met **Samuel Jacob de Haas**. Samuel, winkelier, handelsreiziger, is geboren op vrijdag 26 januari 1912 te Sommelsdijk, is overleden op zondag 29 januari 1989. Samuel werd 77 jaar en 3 dagen.

4 **Eva Katan**, chef-verkoopster bij de Bijenkorf, is geboren op maandag 29 maart 1915 te Rotterdam, is overleden op maandag 19 februari 1968 te 's-Gravenhage. Eva werd 52 jaar, 10 maanden en 21 dagen.

5 **Richard Katan**, koopan, procuratiehouder, is geboren op zondag 22 juli 1917 te Rotterdam, is overleden op woensdag 1 september 1976 aldaar. Richard werd 59 jaar, 1 maand en 10 dagen.
Richard trouwt op vrijdag 27 december 1940 te Rotterdam met **Roza Roos**, kind van **Barend Roos** en **Sara Betje Abas**. Roza is geboren op maandag 10 september 1917 te Rotterdam, is overleden op dinsdag 16 september 1997 aldaar. Roza werd 80 jaar en 6 dagen.

II-C **Israel Katan**, zoon van **Levie Katan (I)** en **Marianne van der Heijm**, is geboren op donderdag 2 oktober 1873 te Maassluis, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Israel werd 68 jaar, 11 maanden en 19 dagen.
Israel was gehuwd met **Flora Stranders**. Flora is geboren op maandag 25 februari 1878 te Rotterdam, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Flora werd 64 jaar, 6 maanden en 27 dagen.

Van Israel en Flora zijn negen kinderen bekend:

1 **Levi Katan** is geboren op zaterdag 12 juli 1902 te Rotterdam, zie III-F.

2 **Simon Katan** is geboren op zondag 2 oktober 1904 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 13 mei 1983 aldaar. Simon werd 78 jaar, 7 maanden en 11 dagen.
Simon trouwt op woensdag 29 maart 1933 te Rotterdam met **Klasina Gilbers**.

3 **Marianne Katan** is geboren op maandag 14 januari 1907 te Rotterdam, zie III-G.

4 **Sophia Katan** is geboren op donderdag 28 januari 1909 te Rotterdam, zie III-H.

5 **Nathan Katan** is geboren op maandag 12 februari 1912 te Rotterdam, is overleden op woensdag 22 december 1915 aldaar. Nathan werd 3 jaar, 10 maanden en 10 dagen.

6 **Esther Katan** is geboren op vrijdag 16 januari 1914 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Esther werd 28 jaar, 8 maanden en 14 dagen.

7 **Mozes Katan** is geboren op woensdag 28 juni 1916 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Mozes werd 26 jaar, 3 maanden en 2 dagen.

8 **Abraham Katan** is geboren op dinsdag 23 september 1919 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Abraham werd 23 jaar en 7 dagen.

9 **Michel Katan** is geboren op zaterdag 26 maart 1921 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Michel werd 21 jaar, 6 maanden en 4 dagen.

II-D **Mozes Katan**, zoon van **Levie Katan (I)** en **Marianne van der Heijm**, is geboren op donderdag 23 september 1880 te Maassluis, is overleden op vrijdag 14 mei 1943 te Sobibor. Mozes werd 62 jaar, 7 maanden en 21 dagen.
Mozes was gehuwd met **Sophia Jacoba Andriesse**. Sophia is geboren op maandag 4 augustus 1890 te 's-Gravenhage, is overleden op vrijdag 14 mei 1943 te Sobibor. Sophia werd 52 jaar, 9 maanden en 10 dagen.

Van Mozes en Sophia zijn twee kinderen bekend:

1 **Marianna Eva Katan** is geboren op dinsdag 22 augustus 1911 te 's-Gravenhage, is overleden op vrijdag 21 augustus 1942 te Auschwitz. Marianna werd 30 jaar, 11 maanden en 30 dagen.
Marianna was gehuwd met **Meijer Nitzowitsch**. Meijer, journalist, is geboren op zondag 23 oktober 1910 te 's-Gravenhage, is overleden op vrijdag 21 augustus 1942 te Auschwitz. Meijer werd 31 jaar, 9 maanden en 29 dagen.

2 **Evaline Sophia Katan** is geboren op zondag 24 november 1912 te 's-Gravenhage, zie III-I.

Generatie III

III-A **Wolf Boas**, zoon van **Simon Boas** en **Mietje Katan (II-A)**, is geboren op dinsdag 7 oktober 1890 te Maassluis, is overleden op maandag 8 januari 1962 te Amsterdam. Wolf werd 71 jaar, 3 maanden en 1 dag.
Wolf trouwt op donderdag 25 juli 1912 te Rotterdam met **Vrouwtje de Winter**.

Van Wolf en Vrouwtje is een kind bekend:

1 **Mietje Sientje Boas** is geboren op woensdag 30 april 1913 te Rotterdam.
Mietje trouwt op dinsdag 24 mei 1932 te Amsterdam (is gescheiden op dinsdag 27 april 1937) met **Hans Alexander Sternberg**. Hans is geboren rond 1903 te Halle.

III-B **Levie Boas**, zoon van **Simon Boas** en **Mietje Katan (II-A)**, is geboren op dinsdag 19 juli 1892 te Maassluis, is overleden op vrijdag 10 november 1961 te 's-Gravenhage. Levie werd 69 jaar, 3 maanden en 22 dagen.
Levie trouwt op donderdag 14 oktober 1920 te Rotterdam met **Betsy Spetter**. Betsy is geboren op zondag 11 september 1898 te Rotterdam, is overleden op zondag 9 februari 1941 te 's-Gravenhage. Betsy werd 42 jaar, 4 maanden en 29 dagen.

Van Levie en Betsy zijn twee kinderen bekend:

1 **Meijer Simon Boas** is geboren op donderdag 15 september 1921 te 's-Gravenhage, is overleden op zondag 25 oktober 1942 te Auschwitz. Meijer werd 21 jaar, 1 maand en 10 dagen.

2 **Elisabeth Mary Boas** is geboren op donderdag 25 oktober 1923 te 's-Gravenhage, is overleden op maandag 24 augustus 1942 te Auschwitz. Elisabeth werd 18 jaar, 9 maanden en 30 dagen.
Elisabeth trouwt op woensdag 5 augustus 1942 te Rijswijk met **Jesaias Boas**. Jesaias is geboren op donderdag 24 april 1913 te 's-Gravenhage, is overleden op dinsdag 15 december 1964 aldaar. Jesaias werd 51 jaar, 7 maanden en 21 dagen.

III-C **Sientjen Boas**, dochter van **Simon Boas** en **Mietje Katan (II-A)**, is geboren op woensdag 13 juni 1894 te Maassluis.
Sientjen trouwt op donderdag 21 augustus 1919 te Rotterdam met **Maurits den Hartogh**. Maurits is geboren op zondag 25 juni 1893 te Rotterdam, is overleden op maandag 26 maart 1990. Maurits werd 96 jaar, 9 maanden en 1 dag.

Van Maurits en Sientjen zijn twee kinderen bekend:

1 **Simon den Hartogh** is geboren op woensdag 19 mei 1920 te Rotterdam, is overleden op zondag 5 februari 1978 te 's-Gravenhage. Simon werd 57 jaar, 8 maanden en 17 dagen.
Simon trouwt op zondag 26 oktober 1941 te 's-Gravenhage met **Annie Poons**. Annie is geboren op maandag 27 januari 1919 te 's-Gravenhage, is overleden op zaterdag 31 mei 2014 aldaar. Annie werd 95 jaar, 4 maanden en 4 dagen.

2 **Rica den Hartogh** is geboren op zaterdag 11 februari 1922 te Rotterdam, is overleden op donderdag 18 januari 2007 te Florida. Rica werd 84 jaar, 11 maanden en 7 dagen.
Rica was gehuwd met **Berl Tennbaum**. Berl is geboren op vrijdag 15 mei 1914 te Sovjet Unie, is overleden op zaterdag 15 oktober 2005. Berl werd 91 jaar en 5 maanden.

III-D **Marie Jean Boas**, zoon van **Simon Boas** en **Mietje Katan (II-A)**, is geboren op donderdag 20 oktober 1898 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 27 augustus 1943 te Auschwitz. Marie werd 44 jaar, 10 maanden en 7 dagen.
Marie trouwt op donderdag 14 juni 1923 te Rotterdam (1) met **Jetta Spetter**. Jetta is geboren op woensdag 22 mei 1901 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Sobibor. Jetta werd 41 jaar, 4 maanden en 8 dagen.

Van Marie en Jetta zijn twee kinderen bekend:

1 **Simon Meijer Boas** is geboren op donderdag 21 februari 1924 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Simon werd 18 jaar, 7 maanden en 9 dagen.

2 **Meijer Simon Boas** is geboren op zondag 3 oktober 1926 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Meijer werd 15 jaar, 11 maanden en 27 dagen.

Marie trouwt op vrijdag 5 juni 1936 te Amsterdam (2) met **Grete Sommer**. Grete is geboren op maandag 6 maart 1905 te Duisburg, is overleden op zondag 26 maart 1944 te Auschwitz. Grete werd 39 jaar en 20 dagen.

Van Marie en Grete is een kind bekend:

3 **Irene Sonja Boas** is geboren op vrijdag 8 september 1939 te Amsterdam, is overleden op zondag 26 maart 1944 te Auschwitz. Irene werd 4 jaar, 6 maanden en 18 dagen.

III-E **Esther Antonia Boas**, dochter van **Simon Boas** en **Mietje Katan (II-A)**, is geboren op vrijdag 10 januari 1902 te Rotterdam, is overleden op woensdag 9 juni 1993 aldaar. Esther werd 91 jaar, 4 maanden en 30 dagen.
Esther trouwt te 10091930 met **Siegfried Hein Menko**. Siegfried is geboren op maandag 5 juni 1899 te Enschede, is overleden op maandag 7 oktober 1974. Siegfried werd 75 jaar, 4 maanden en 2 dagen.

Van Siegfried en Esther is een kind bekend:

1 **Lucy Mary Menko** is geboren in 1931, is overleden op donderdag 26 november 1992 te Rotterdam. Lucy werd 61 jaar.
Lucy trouwt op dinsdag 23 december 1952 met **Harry Herschberg**.

III-F **Levi Katan**, zoon van **Israel Katan (II-C)** en **Flora Stranders**, is geboren op zaterdag 12 juli 1902 te Rotterdam, is overleden op woensdag 30 september 1942 te Auschwitz. Levi werd 40 jaar, 2 maanden en 18 dagen.
Levi was gehuwd met **Friederike Slager**. Friederike is geboren op donderdag 29 oktober 1891 te Lüdenscheid, is overleden op zondag 16 augustus 1942 te Auschwitz. Friederike werd 50 jaar, 9 maanden en 18 dagen.

Van Levi en Friederike is een kind bekend:

1 **Elisabeth Katan** is geboren op zondag 19 mei 1935 te Rotterdam, is overleden op zondag 16 augustus 1942 te Auschwitz. Elisabeth werd 7 jaar, 2 maanden en 28 dagen.

III-G **Marianne Katan**, dochter van **Israel Katan (II-C)** en **Flora Stranders**, is geboren op maandag 14 januari 1907 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 28 mei 1943 te Sobibor. Marianne werd 36 jaar, 4 maanden en 14 dagen.
Marianne was gehuwd met **Mozes de Winter**. Mozes is geboren op zondag 17 juli 1904 te Oude Tonge, is overleden op vrijdag 28 mei 1943 te Sobibor. Mozes werd 38 jaar, 10 maanden en 11 dagen.

Van Mozes en Marianne zijn twee kinderen bekend:

1 **Eva Flora de Winter** is geboren op maandag 28 april 1930 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 28 mei 1943 te Sobibor. Eva werd 13 jaar en 1 maand.

2 **Flora Eva de Winter** is geboren op donderdag 23 maart 1933 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 28 mei 1943 te Sobibor. Flora werd 10 jaar, 2 maanden en 5 dagen.

III-H **Sophia Katan**, dochter van **Israel Katan (II-C)** en **Flora Stranders**, is geboren op donderdag 28 januari 1909 te Rotterdam, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Sophia werd 33 jaar, 7 maanden en 24 dagen.
Sophia trouwt op woensdag 31 oktober 1934 te Rotterdam met **Emanuel Jacob de Winter**. Emanuel is geboren op woensdag 28 augustus 1901 te Oude Tonge, is overleden op donderdag 6 mei 1943 te Mauthausen. Emanuel werd 41 jaar, 8 maanden en 8 dagen.

Van Emanuel en Sophia zijn drie kinderen bekend:

1 **Israel de Winter** is geboren op zondag 18 augustus 1935 te Rotterdam, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Israel werd 7 jaar, 1 maand en 3 dagen.

2 **Maurits de Winter** is geboren op maandag 5 juni 1939 te Rotterdam, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Maurits werd 3 jaar, 3 maanden en 16 dagen.

3 **Max de Winter** is geboren op zaterdag 22 november 1941 te Rotterdam, is overleden op maandag 21 september 1942 te Auschwitz. Max werd 9 maanden en 30 dagen.

III-I **Evaline Sophia Katan**, dochter van **Mozes Katan (II-D)** en **Sophia Jacoba Andriesse**, is geboren op zondag 24 november 1912 te 's-Gravenhage, is overleden op vrijdag 23 juli 1943 te Sobibor. Evaline werd 30 jaar, 7 maanden en 29 dagen.
Evaline trouwt op dinsdag 29 mei 1934 te 's-Gravenhage met **Hans Paradies**. Hans is geboren op vrijdag 6 november 1908 te Frankfuret am Main, is overleden op vrijdag 23 juli 1943 te Sobibor. Hans werd 34 jaar, 8 maanden en 17 dagen.

Van Hans en Evaline zijn twee kinderen bekend:

1 **Peter Paradies** is geboren op vrijdag 28 juni 1935 te Scheveningen, is overleden op vrijdag 23 juli 1943 te Sobibor. Peter werd 8 jaar en 25 dagen.

2 **Edith Paradies** is geboren op dinsdag 25 januari 1938 te Scheveningen, is overleden op vrijdag 23 juli 1943 te Sobibor. Edith werd 5 jaar, 5 maanden en 28 dagen.

BIJLAGE V Genealogie familie Roos (door Frank Scheffers)

Generatie I

I **Salomon Roos** is geboren op zaterdag 20 december 1856 te Rotterdam, is overleden op woensdag 25 maart 1925 aldaar. Salomon werd 68 jaar, 3 maanden en 5 dagen.
Salomon trouwt op woensdag 9 augustus 1882 te Rotterdam met **Roosje Spetter**. Roosje is geboren op vrijdag 9 mei 1856 te Rotterdam, is overleden op vrijdag 10 april 1925 aldaar. Roosje werd 68 jaar, 11 maanden en 1 dag.

Van Salomon en Roosje zijn vijf kinderen bekend:

1 **Barend Roos (Bernard)** is geboren op maandag 9 juli 1883 te Rotterdam, zie II-A.

2 **Joseph Roos** is geboren op dinsdag 17 februari 1885 te Rotterdam, is overleden op dinsdag 18 november 1902 aldaar. Joseph werd 17 jaar, 9 maanden en 1 dag.

3 **Samuel Roos (Sam)** is geboren op vrijdag 20 augustus 1886 te Rotterdam, zie II-B.

4 **Anna Roos** is geboren op woensdag 1 mei 1889 te Rotterdam, is overleden op zondag 19 januari 1890 aldaar. Anna werd 8 maanden en 18 dagen.

5 **Mietje Roos** is geboren op woensdag 20 januari 1892 te Rotterdam, is overleden op maandag 19 oktober 1942 te Auschwitz. Mietje werd 50 jaar, 8 maanden en 29 dagen.
Mietje trouwt op donderdag 25 maart 1915 te Rotterdam met **Mourits Engers**. Mourits is geboren op zondag 11 januari 1885 te Winschoten, is overleden op maandag 19 oktober 1942 te Auschwitz. Mourits werd 57 jaar, 9 maanden en 8 dagen.

Generatie II

II-A **Barend Roos (Bernard)**, zoon van **Salomon Roos (I)** en **Roosje Spetter**, is geboren op maandag 9 juli 1883 te Rotterdam, is overleden op maandag 19 oktober 1942 te Auschwitz. Barend werd 59 jaar, 3 maanden en 10 dagen.
Barend was gehuwd met **Sara Betje Abas (Riek)**, dochter van **Samuel Abas** en **Betje Presser**. Sara is geboren op zaterdag 20 november 1886 te Rotteram, is overleden op maandag 19 oktober 1942 te Auschwitz. Sara werd 55 jaar, 10 maanden en 29 dagen.

Van Barend en Sara is een kind bekend:

1 **Roza Roos (Roosje)** is geboren op maandag 10 september 1917 te Rotterdam, is overleden op dinsdag 16 september 1997 aldaar. Roza werd 80 jaar en 6 dagen.
Roza trouwt op vrijdag 27 december 1940 te Rotterdam met **Richard Katan**, zoon van **Nathan Katan** en **Judikje Sanders**. Richard, koopan, procuratiehouder, is geboren op zondag 22 juli 1917 te Rotterdam, is overleden op woensdag 1 september 1976 aldaar. Richard werd 59 jaar, 1 maand en 10 dagen.

II-B **Samuel Roos (Sam)**, zoon van **Salomon Roos (I)** en **Roosje Spetter**, is geboren op vrijdag 20 augustus 1886 te Rotterdam, is overleden op dinsdag 10 mei 1927 aldaar. Samuel werd 40 jaar, 8 maanden en 20 dagen.
Samuel trouwt op donderdag 20 juni 1912 te Rotterdam met **Betsie Engers**. Betsie is geboren op dinsdag 28 mei 1889 te Rotterdam, is overleden op zondag 5 januari 1975 te Haifa. Betsie werd 85 jaar, 7 maanden en 8 dagen.

Van Samuel en Betsie zijn twee kinderen bekend:

1 **Jacques Roos** is geboren op donderdag 4 december 1913 te Rotterdam, zie III.

2 **Rachel Roos (Didi)** is geboren op vrijdag 13 april 1923 te Rotterdam, is overleden op donderdag 16 november 1989 te Herzlyya Israel. Rachel werd 66 jaar, 7 maanden en 3 dagen.
Rachel was gehuwd met **Marcel Ernest Hertz** ook genaamd Moshe Harel. Marcel is geboren op woensdag 13 oktober 1920 te Sittard, is overleden op donderdag 5 april 2001 te Kefar Sava Israel. Marcel werd 80 jaar, 5 maanden en 23 dagen.

Generatie III

III **Jacques Roos**, zoon van **Samuel Roos (Sam) (II-B)** en **Betsie Engers**, is geboren op donderdag 4 december 1913 te Rotterdam, is overleden op zaterdag 18 december 1943 te Centraal Europa. Jacques werd 30 jaar en 14 dagen.
Jacques trouwt op woensdag 11 augustus 1937 te Rotterdam met **Rebecca Klaartje Sanders**. Rebecca is geboren op zondag 17 augustus 1913 te Rotterdam, is overleden op woensdag 9 juni 1943 te Centraal Europa. Rebecca werd 29 jaar, 9 maanden en 23 dagen.

Van Jacques en Rebecca is een kind bekend:

1 **Samuel Hans Roos** is geboren op zaterdag 1 februari 1941 te Rotterdam, is overleden op woensdag 9 juni 1943 te Centraal Europa. Samuel werd 2 jaar, 4 maanden en 8 dagen.

BIJLAGE VI: Lijst van Udenhoutse onderduikers november 1944 zoals voorkomend in het archief van Danklof (door Jan van de Voort)

01 *Baart, Joannes P.C.* (12-02-1922), timmerman.
Duikadres: Udenhout, D 51, sedert 7 januari 1942 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 51. Werd 13 november 1943 door de S.D. opgehaald, verbleef van 17 november 1943 tot 11 januari 1944 in het concentratiekamp Amersfoort. Werd daar vanwege zijn gezondheidstoestand ontslagen.
02 *Beerendonk, Johannes M.M.* (28-07-1922), arbeider bosbouw.
Duikadres: Udenhout A 152, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout A 152. Zich niet gemeld op Arbeidsbureau.
03 *Beerendonk, Petrus W.M.* (07-2-1925), arbeider bosbouw.
Duikadres: Udenhout, A 152, sedert juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, A 152. Gaf geen gevolg aan oproep Arbeidsbeurs.
04 *Berk, Cornelis J. van den* (11-08-1923), lederbewerker (B. Pessers, Tilburg).
Duikadres: Udenhout, A 28, sedert 10 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, A 28. Geen gevolg gegeven aan oproep Arbeidsbeurs. Vals persoonsbewijs (J. Becx) en Ausweis H. de Ruiter. Werd via A. Schellekens te Udenhout van bonkaarten voorzien.
05 *Bersselaar, Cornelis J. van den* (09-01-1923), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, C 61 ('s nachts elders), sedert 7 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 61. Vals Ausweis (Pater Gaudiosus). Kreeg een halfjaar geen bonkaarten, daarna distributiestamkaart terug door bemiddeling van kapelaan Moeskops.
06 *Bersselaar, Johannes Cornelis* (10-09-1925), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, C 61 ('s nachts elders) en gedurende 6 weken bij C. Brekelmans, sedert 6 januari 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 61.
07 *Bersselaar, Marinus van den* (07-06-1924), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, p/a J. v.d. Bersselaar, Berkhoek, sedert 29 juni 1943 (Arbeidsinzet). Verbleef er 3 maanden op een zolderkamertje, daarna naar huis. Eigen adres: Udenhout, C 61. Vals Ausweis (Pater Gaudiosus). Ontving een halfjaar geen bonkaarten, kreeg daarna de distributiestamkaart terug via bemiddeling van kapelaan Moeskops.
08 *Brand, Johannes F.* (04-05-1924), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, C 48, B 50 en B 47B, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, B 47B. Vals persoonsbewijs en Ausweis (Pater Gaudiosus). Kreeg enige maanden geen bonkaarten, later via Rooie Jan. Principieel geval.
09 *Brekelmans, Adrianus J.* (17-10-1921), radiomonteur.
Duikadres: Wanroy, p/a Wed. C. v.d. Heuvel, sedert 10 februari 1944. Eigen adres: Udenhout, D 56. Werd van bonkaarten voorzien door J. Becx. Aanvankelijk als vrijwilliger in Duitsland gewerkt, vandaar gevlucht, opgehaald door de S.D. en weer gevlucht.
10 *Damen, Cornelis E.* (14-01-18), landbouwknecht.
Duikadres: Udenhout, D 83, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, D 83. Dienstplichtig. Principieel geval.
11 *Damen, Wilhelmus A.* (06-04-1922), handvormer steenfabriek.
Duikadres: Udenhout, p/a Wilbords, Zandkant (5 maanden) en Cromvoirt, p/a Wed. P. de Ruyter (9 maanden), sedert 26 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 83. Vals persoonsbewijs. Laatste 6 maanden van bonkaarten voorzien door Smits, distr. kantoor Oisterwijk, Haefstr. Tilburg. Liet papieren voor Duitsland op de Arbeidsbeurs in orde maken en dook daarna onder.
12 *Danklof, Hubertus A.* (15-08-1911), adjunct commies Ie klasse Gemeentesecretarie te Baarn.
Duikadres: Udenhout, p/a C. Danklof, Stationstraat D 7, ('s nachts elders), sedert 27 juli 1943 (Arbeidsinzet gemeentepersoneel en militair). Eigen adres: Baarn, Eemnesserweg 101. Had geen werk en inkomsten tijdens onderduik. Werd van bonkaarten voorzien via Jo Verschuren te Tilburg, later Han te Tilburg.
13 *Diessen, Cornelis J.A. van* (11-08-1919), landarbeider.
Duikadres: Udenhout, A 78, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, A 78.
14 Dri*essen, Wilhelmus H.J.* (14-04-1925), fabrieksarbeider.
Duikadres: Udenhout, p/a J. Heerkens, Berkelseweg, sedert begin september 1944 (gevlucht bij Hulpdienst Nederland Arbeidsdienst Valkenburg). Eigen adres: Udenhout, C 252. Werd niet van bonkaarten voorzien.
15 *Drunen, Franciscus W. van* (23-05-1919), boomrooier.
Duikadres: Udenhout, B. 57, sedert 15 juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, B 57.
16 *Geenen, Berend van* (01-10-1915), kapper.
Duikadres: Udenhout, p/a J. Swaans, A 20 en p/a J. van Iersel, Biezenmortel, sedert 15 september 1944 (gevlucht uit gevangenkamp Haaren NB). Eigen adres: Amsterdam, Riouwstraat 107 I. Vals persoonsbewijs op valse naam 'Anton Gerard Simons'. Werd van bonkaarten voorzien door Pater Gaudiosus.
17 *Gorkom, Johannes H. van* (27-09-1918), houtbewerker.
Duikadres: Kaatsheuvel, Horst 12, sedert 10 november 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, D 187. Vals persoonsbewijs, Tilburg. Als militair gezocht door de S.D., tijdens arrestatie gevlucht.
18 *Heesbeen, Gerardus J. van* (14-05-1923), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, B 79, sedert 12 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Baardwijk, Hoefsteeg I. Begeleiding door kapelaan Moeskops. Vals persoonsbewijs en Ausweis. Kreeg 10 maanden geen bonkaarten. Op weg naar Duitsland gevlucht.

19 *Hoogaars, Lambertus* (04-04-1920), huisschilder.
Duikadres: Udenhout, Slimstraat D 173, sedert 12 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Uden, Schafstraat A 74. Werd van bonkaarten voorzien door Rooie Jan. Is 8 maanden in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
20 *Hosli, Adrianus E.M.* (16-06-1919), kantoorbediende P.T.T.
Duikadres: Middelbeers, C 9 en Kerkstraat B 32, sedert 26 augustus 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, C 233. Werd van bonkaarten voorzien door kapelaan Moeskops.
21 *Ingen, Petrus van* (28-08-24), lederbewerker.
Duikadres: Udenhout, C 12, sedert 20 juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 12. Vals persoonsbewijs. Werd van bonkaarten voorzien via Ad Schellekens te Udenhout).
22 *Ingen, Woutherus van* (17-10-1920), houtbewerker.
Duikadres: Udenhout, C 12, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 12.
23 *Jong, Johannes A. de* (04-04-1918), broodbakker.
Duikadres: Udenhout, B 25, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, D 25.
24 *Keulen, J.M. van* (15-09-1917), houtbewerker.
Duikadres: Udenhout, *C* 46, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, C 46.
25 *Klomp, Johannes C.M.* (17-11-1920), fabrieksarbeider schoenfabriek.
Duikadres: Udenhout, A 55 ('s nachts p/a J. Denissen, Houtsestraat, Udenhout), sedert 4 augustus 1943 (Arbeidsinzet). Vals persoonsbewijs. Ca. 3 maanden geen bonkaarten ontvangen. Een jaar in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
26 *Kuilenburg, Gijsbertus P. van* (10-12-1913), sorteerder steenfabriek.
Duikadres: Udenhout, D 46, sedert februari 1944 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout , D 46. Is 23 maanden in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
27 *Koolen, Petrus J.C.* (28-05-1924), chauffeur.
Duikadres: Udenhout, C 201, sedert 14 februari 1944 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 201. Vals persoonsbewijs Udenhout. Is 7 maanden in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
28 *Kremers, Jan B.* (13-02-1915), huisschilder.
Duikadres: Udenhout, D 195, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, D 195.
29 *Lips, Johannes S.* (10-04-1911), kleermaker.
Duikadres: Udenhout, p/a J. van Iersel, Biezenmortel en daarna p/a J. de Weijer, C 207, sedert 15 september 1944 (gevlucht uit gevangenkamp Haaren NB). Eigen adres: Leiden, Nieuwe Rijn 99 A. Had 2 kinder en was kostwinner. Vals persoonsbewijs Udenhout met vals naam 'Gerrit van Gorp' (door bemiddeling van F. Kuipers te Udenhout verkregen). Werd van bonkaarten voorzien door Pater Gaudiosus.
30 *Loo, Johannes C. van der* (17-01-1924), landbouwer.
Duikadres: Udenhout, C 118, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 118. Vals Ausweis (Pater Gaudiosus). Kreeg enige tijd geen bonkaarten, later via een onbekende.
31 *Loon, Cornelis G. van* (15-03-1924), houtbewerker.
Duikadres: Wanroij, Peelstraat C 76, sedert 17 januari 1944 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 18. Werd van bonkaarten voorzien door de illegale organisatie (J. v.d. Burg te Wanroij). In Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
32 *Maas, Johannes C.J.* (16-03-1925), schoenfabrieksarbeider.
Duikadres: Riel (N.B.), Zandeind 192, sedert 10 januari 1944 (Noord-Oostpolder). Eigen adres: Udenhout, D 150. Werd van bonkaarten voorzien door P. Weijters te Udenhout.
33 *Neeskens, Theodorus J.* (09-12-1922), machinebankwerker.
Duikadres: Udenhout, C 120, sedert 22 november 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Heemstede, Bankastraat 58. Contactpersoon: Pater Optatus. Is 13 maanden in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
34 *Paaijmans, Lambertus J.* (02-07-1921), bakkersknecht.
Duikadres: Udenhout, C 194, sedert 20 november 1943 (Arbeidsinzet). Vals persoonsbewijs. Is halfjaar in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
35 *Rokven, Adrianus H.* (05-11-1913), losarbeider.
Duikadres: Giersbergen I, Drunen, sedert juli 1943 (militair). Eigen adres: Udenhout, C 200.
36 *Schellen, Wilhelmus M.* (19-06-1922), schoenmaker.
Duikadres: Udenhout, p/a G. v. Iersel, Biezenmortel, sedert 19 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Loon op Zand, Bergstraat 30. Vals Ausweis (van C. Oomens, Loon op Zand). Werd van bonkaarten voorzien door C. Oomen te Loon op Zand. Is 12,5 maand in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
37 *Schijven, Adrianus M.J.* (23-12-1924), leerling kettingscheerder wollenstoffenfabriek.
Duikadres: Boxtel, Roond 4, sedert 2 november 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, Schoorstraat A 156. Kreeg via kapelaan Moeskops een steunbedrag van ƒ50 en bonkaarten. Werd aangewezen om in Duitsland te werken, verbleef er 8 maanden en is daar gevlucht.
38 *Somers, Johannes A.* (28-12-1916), hulpbesteller P.T.T.
Duikadres: Udenhout, p/a A. Bouwens, A 14, sedert 12 augustus 1943 (Arbeidsinzet P.T.T.). Eigen adres: Udenhout, A 18. Werd voorzien van bonkaarten door kapelaan Moeskops.
39 *Velden, Marinus S.G. van der* (03-03-1922), schoenmaker.
Duikadres: Wanroij, Bus C 8, sedert 12 oktober 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 16. Kreeg de eerste 3 maanden geen bonkaarten. Werd opgehaald op de fabriek van C. van Loon te Dongen en werkte I ,5 jaar gedwongen in Duitsland.
40 *Ven, Adrianus L. van de* (03-08-1922), bakkersknecht.

Duikadres: Udenhout, A 52, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, A 52. Was kostwinner, omdat vader invalide was. Gaf aan oproep voor arbeitsdienst in de krant geen gevolg.
41 *Ven, Josephus C. van de* (07-01-1920), hakkenschuurder schoenfabriek K. v. Bommel te Moergestel.
Duikadres: Udenhout, C 154, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, C 154.
42 *Ven, Theodorus C.Chr.M. van de* (26-04-1926), slager.
Duikadres: Haps, p/a M. v. Mill, Zandstraal 130 A, sedert juli 1944 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 73. Verkreeg bonkaarten via A. Willems te Udenhout.
43 *Verschuuren, Joannes C.* (18-01-1920), kantoorbediende P.T.T. Tilburg.
Duikadres: Middelbeers, C 12, sedert 26 augustus 1943 (Arbeidsinzet en militair). Eigen adres: Udenhout, D 172. Werd van bonkaarten voorzien via kapelaan Moeskops te Udenhout.
44 *Verschuuren, Petrus C.* (03-05-1922), slager.
Duikadres: Udenhout, D 11, sedert juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 11. Vervalst persoonsbewijs. Werd van bonkaarten voorzien via F. van Doormalen te Udenhout.
45 *Weijters, Johannes F.M.* (03-05-1923), schoenmaker.
Duikadres: Udenhout, D 156, sedert juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 156. Vervalst Ausweis.
46 *Weijters, Petrus L.* (29-12-1918), schoenmaker.
Duikadres: Wanroij, p/a Prinsen, schoenhandel, sedert 8 juli 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, D 156. Vals Ausweis. Werd van bonkaarten voorzien via de plaatselijke illegale organisatie. Is een jaar in Duitsland geweest, met verlof thuis gebleven.
47 *Willems, Antonius* (08-10-1923), kantoorbediende.
Duikadres: Udenhout, p/a W. Vercammen, D 152; Oisterwijk, p/aCh. Michels, Groot Spijck, D 183; Berkel c.a., p/a P. Hamers, A 146, sedert 2 augustus 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, A 16. Vervalst Ausweis (door bemiddeling van Berkelmans, Tilburg). Meldde zich niet op de Arbeidsbeurs.
48 *Willems, Henricus J.J.* (27-10-1924), kantoorbediende.
Duikadres: Haps, p/a P. van Mill, Zandstraal A 129 en A68, sedert 29 juni 1943 (Arbeidsinzet). Eigen adres: Udenhout, A 16. Vervalst persoonsbewijs Udenhout. Werd van bonkaarten voorzien door v.d. Donk te Tilburg.

COLOFON

Samenstelling

De auteurs van dit boek zijn Frank Scheffers, Ton de Jong (hoofdstuk 5) en Jan P. van de Voort (hoofdstuk 6).

Het is verder tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van het Kees van Kempenschrijversteam van Erfgoedcentrum ’t Schoor Udenhout-Biezenmortel, bestaande uit Luud de Brouwer, Lia Clement-Verhoeven, Jan Denissen, André van der Lee, Arjan Robben, Annie van Roessel-Kolen en Frank Scheffers.

Afbeeldingen

De foto’s in dit boek zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de collectie van erfgoedcentrum ’t Schoor, de families van de in dit boek genoemde personen en de in hoofdstuk 10 genoemde geschreven c.q. het op internet beschikbare bronmateriaal. Mocht toch een foto zijn opgenomen die niet vrij van rechten is, dan kan een rechthebbende contact opnemen met de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

1 Het gezin Haimann-Goldschmidt

2 Leo Hartogs en zijn vrouw en stiefdochter

3 Richard en Roosje Katan

4 Jacobine Monnikendam

5 Twee Oostenrijkse Joden in Udenhout, Artur vermoord, Otto gespaard

6 Willem van de Voort

7 Ties van Leijden, opgepakt voor de arbeidseinsatz

8 Jan Lanslots

9 Struikelstenen

10 Bronnen

11 Bijlagen